

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ KONUŞAN ÜLKELER İŞBİRLİĞİ KONSEYİ (TÜRK
KENEŞİ) ÜZERİNE YAPISAL VE İŞLEVSEL BİR
DEĞERLENDİRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
MURAT BİRCAN

Niğde
Mayıs, 2021

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

**TÜRK DİLİ KONUŞAN ÜLKELER İŞBİRLİĞİ KONSEYİ (TÜRK
KENEŞİ) ÜZERİNE YAPISAL VE İŞLEVSEL BİR
DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
MURAT BİRCAN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ŞAHİN
Üye: Doç. Dr. Serhat ERKMEN
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Turgay DÜĞEN

Niğde
Mayıs, 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi) Üzerine Yapısal Ve İşlevsel Bir Değerlendirme” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 11/05/2021

MURAT BİRCAN

ÖNSÖZ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tesis edilen iki kutuplu sistem de Türkiye ve diğer beş Türk Cumhuriyeti'nin farklı kutuplarda yer almasından dolayı birbirleriyle doğrudan iletişim kurmalarına imkan tanınmamaktaydı. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan dördü Türkistan bölgesinde (Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan) biri ise Kafkasya bölgesinde (Azerbaycan) yer alan 5 Türk Cumhuriyeti ve Türkiye'de büyük bir heyecanın söz konusu olduğu bir döneme girilmiştir. Türk Devletleri arasında gelecekte ortak adımlar atabilecek bir mekanizmanın oluşturulmasının ilk sinyalleri, 1992 yılında başlayan Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri ile olmuştur. 1992 yılında Ankara'da başlayıp, 2010 yılına kadar süren zirveler meyvesini vermiş açık adı Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi olan Türk Keneşi/Konseyi uluslararası bir örgüt olarak kapsamlı bir şekilde kurulmuştur. Türk Keneşi, genç bir uluslararası örgüt olmasına rağmen eğitimden ulaştırmaya, ekonomiden dış politikaya, kültürden turizme sürdürmekte olduğu ve her geçen gün üzerine yenisini eklediği projelerle, sadece üye devletlerin arasındaki bağları güçlendirmekle kalmayıp, bölgesel ve küresel boyutta, Avrasya bölgesinin kalkınmasına ve bölge ülkelerinde bir işbirliği geleneğinin oluşmasına da büyük katkılar sağlamıştır. Türk Keneşi, çok kısa bir süre zarfında Avrasya'da yerini alarak, önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tez çalışmasının amacı, Türk Keneşi'nin işlevsel ve yapısal açısından genel bir değerlendirilmesi, Türk Dünyasına ve Avrasya bölgesine yapmış olduğu katkıların neler olduğudur. Tez çalışması, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı kapsamında programın içeriğine uygun şekilde disiplinler arası bir yapıda gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla sadece bir tarih çalışması olarak kronolojik bir anlatımın ötesine geçebilmek için, uluslararası ilişkiler literatürü üzerinden de yaklaşımlar ve yöntemler kullanılmıştır.

Tez çalışmam boyunca yol gösteren ve destek veren tez danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ŞAHİN'e teşekkür ve saygılarımı sunarım. Ayrıca maddi ve manevi anlamda hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen ve beni sürekli yüreklendiren sevgili aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ederim

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRK DİLİ KONUŞAN ÜLKELER İŞBİRLİĞİ KONSEYİ (TÜRK KENEŞİ)
ÜZERİNE YAPISAL VE İŞLEVSEL BİR DEĞERLENDİRME**

BİRCAN, Murat
Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ŞAHİN
Mayıs 2021, 107 sayfa

20. yüzyıla gelindiğinde uluslararası arenada devletler kadar devlet dışı aktörlerinde söz sahibi olduğu bir dönem içerisine girilmiştir. Bu devlet dışı aktörlerin en önemlilerinden birisi olan uluslararası örgütler, uluslararası sistemin devamlılığının sağlanması, bölgesel veya küresel boyutta devletler arasında işbirliğin artırılması ve güven ortamının oluşması gibi hususlarda etkin ve kurucu bir rol oynamaktadır. *Ortak tarih, dil ve kültüre* sahip, Türk dili konuşan ülkeler arasında mevcut bağların ve işbirliği alanlarının da güçlendirilmesi adına 2009 yılında, resmi adı Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi olan Türk Keneşi/Konseyi uluslararası bir örgüt olarak kapsamlı bir şekilde kurulmuştur. Bu çalışmada Türk Keneşi'nin örgütlenmesine giden yolda devletlerin attığı adımlar incelenirken, kurumsallaşmayla birlikte uluslararası örgütlerin ortak işlevleri açısından Türk Keneşi'nin durumu analiz edilmiş, küresel ve bölgesel düzlemdeki etkileri ele alınmış ve Türk Dünyası açısından önemi değerlendirilmiştir. Öncelikle genel olarak uluslararası örgütler hakkında teorik bir bölüm hazırlanmış, ardından Türk Keneşi'nin örgütlenmesine giden yolda atılan adımlar ele alınmış ve amacı, kapsamı ve yapısı değerlendirilmiştir. Bu çalışma sonucunda Türk Keneşi'nin uluslararası örgüt yapısı ve işleyişine ilişkin ulaşılan sonuçlar ortaya koyulmuştur.

Türk Keneşi'nin kurulması, Türk tarihi, Türk Dünyası ve uluslararası ilişkiler açısından çok önemlidir. Türk Keneşi, modern Türk tarihinde devletlerin kendi rızası ile bir araya geldiği örgütlü ve kurumsal düzleme sahip tek oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bağımsız olmayan özerk Türk devletlerinin de Türk Keneşi'ne üye olabileceklerinin önünün açılması söz konusu olabilirse, örgütün çok geniş bir coğrafyaya hitap edebilmesi mümkün olacaktır. Tezimizin konusu büyük bir coğrafyayı

kapsamasından ve daha önce bu konuda detaylı bir şekilde çalışmadığından dolayı çok geniş bir literatür taraması yapılmış ve veriler bir araya getirilerek kapsamlı bir şekilde ortaya konulmuştur. Türk Keneşi'nin resmi yayın organları tarafından paylaşılan veriler, uluslararası örgütler yazını, bilimsel çalışmalar ve resmi belgeler çalışmanın en önemli kaynaklarını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Keneşi, Türk Konseyi, Türk Dünyası, uluslararası örgütler, işbirliği

ABSTRACT
MASTER'S THESIS

**A STRUCTURAL AND FUNCTIONAL ASSESSMENT OF THE
COOPERATION COUNCIL OF TURKIC SPEAKING STATES (TURKIC
COUNCIL)**

BİRCAN, Murat
Eurasian Studies
Supervisor: Assist. Prof. Dr. Çiğdem ŞAHİN
May 2021, 107 pages

In the 20th century, the international arena entered a period in which non-state actors as well as states had a say. International organizations, one of the most important of these non-state actors, play an effective and founding role in matters such as ensuring the continuity of the international system, increasing cooperation between states at regional or global scale and creating an atmosphere of trust. The Turkish Council, whose official name is the Cooperation Council of Turkish Speaking Countries, was established comprehensively as an international organization in 2009 in order to strengthen the existing ties and cooperation areas between Turkic-speaking countries with a common history, language and culture. In this study, while examining the steps taken by the states on the way to the organization of the Turkish Council, the situation of the Turkish Council in terms of the common functions of international organizations with institutionalization was analyzed, its effects on the global and regional level were discussed and its importance for the Turkish World was evaluated. First of all, a comprehensive study has been conducted on international organizations. Then, the steps taken on the way to the organization of the Turkic Council were discussed and its purpose, scope and structure were evaluated. As a result of this comprehensive study, the dimensions of the Turkish Council in terms of international organizations have been revealed.

The establishment of the Turkish Council is very important in terms of Turkish history, Turkish World and international relations. The Turkish Council emerges as the only formation in Turkish history where states came together with their own will. In addition, paving the way for non-independent autonomous Turkish states to become

members of the Turkish Council reveals that the organization addresses a very wide geography. Since the subject of our thesis covers a geography and has not been studied in detail on this subject before, a very extensive literature review has been made and the data have been brought together and presented comprehensively. The data shared by the official media organs of the Turkish Council, the international organizations literature, scientific studies and official documents constituted the most important sources of the study.

Keywords: Turkish Council, Turkish World, International Organizations, Cooperation

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE BÖLGESEL BÜTÜNLEŞME

1.1. Uluslararası Örgütler.....	5
1.1.1 Uluslararası Örgüt Kavramı.....	6
1.1.2. Tarihsel Gelişim.....	9
1.1.3. Uluslararası Örgütleri Ortaya Çıkaran Etkenler	11
1.1.4. Uluslararası Örgütlerin Sınıflandırılması	13
1.1.4.1. Üye Kabulü ve Coğrafi Kritele Göre.....	13
1.1.4.2. Kurucularına Göre	14
1.1.4.3. Faaliyet Alanına Göre.....	15
1.1.5. Uluslararası Örgütlerin İşlevleri	16
1.1.6. Uluslararası Sistemin Aktörleri Olarak Uluslararası Örgütler.....	19
1.2. Bölgeselleşme ve Bölgesel Örgütler	22
1.2.1. Bölgeselleşme	22
1.2.2. Bölgeselleşmenin Dinamikleri.....	23
1.2.3. Bölgesel Örgütler.....	25
1.2.4. Bölgesel Bütünleşmeye Yönelten Nedenler	27

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK KENEŞİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ

2.1. 1990'ların Başında Uluslararası ve Bölgesel Ortam.....	29
2.2. Türk Keneşi'nin Tarihsel Altyapısı ve Zirveler Dönemi (1992-2010).....	30
2.2.1. Ankara Zirvesi (1992)	31
2.2.2. İstanbul Zirvesi (1994)	32
2.2.3. Bişkek Zirvesi (1995).....	34
2.2.4. Taşkent Zirvesi (1996)	35
2.2.5. Astana Zirvesi (1998).....	36
2.2.6. Bakü Zirvesi (2000)	38
2.2.7. İstanbul Zirvesi (2001)	39
2.2.8. Antalya Zirvesi (2006)	40
2.2.9. Nahçıvan Zirvesi (2009).....	42
2.2.10. İstanbul Zirvesi (2010)	43
2.3. Türk Keneşi'nin Örgütlenme Sonrası Gelişimi	45
2.3.1. Türk Keneşi Birinci Zirvesi (Almatı 2011).....	46
2.3.2. Türk Keneşi İkinci Zirvesi (Bişkek 2012)	47
2.3.3. Türk Keneşi Üçüncü Zirvesi (Gebele 2013)	48
2.3.4. Türk Keneşi Dördüncü Zirvesi (Bodrum 2014)	50
2.3.5. Türk Keneşi Beşinci Zirvesi (Astana 2015)	51
2.3.6. Türk Keneşi Altıncı Zirvesi (Çolpan-Ata 2018)	52
2.3.7. Türk Keneşi Yedinci Zirvesi (Bakü 2019)	54
2.3.8. Türk Keneşi Olağanüstü Zirvesi (video konferans)	55
2.3.9. Türk Keneşi Sekizinci Zirvesi (Video konferans 2021)	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK KENEŞİ'NİN YAPI VE İŞLEVLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Uluslararası Örgütlenmede Ortak Hedef ve Zorunluluklar.....	58
3.2. Sınıflandırma Kriterlerine Göre Örgüt Tipi.....	59
3.2.1. Kurucularına Göre.....	59
3.2.2. Üye Kabulü ve Coğrafi Kriterlere Göre	60
3.2.3. Faaliyet Alanlarına Göre.....	61
3.3. Uluslararası Aktör Olarak Örgüt Kimliği.....	61

3.3.1. Kurucu Antlaşma (Nahçıvan Antlaşması).....	63
3.3.2. Örgütün Merkezi	64
3.3.3. Faaliyet Alanları.....	64
3.3.3.1. Siyasi İş Birliği ve TÜRKPA	64
3.3.3.2. Kültürel İş Birliği ve TÜRKSOY-Türk Kültür ve Mirası Vakfı.....	67
3.3.3.3. Gençlik, Eğitim ve Bilimsel İş Birliği ve Türk Akademisi.....	71
3.3.3.4. Ekonomik ve Diğer Alanlarda İşbirliği.....	73
3.3.4. Örgütün Kurumsal Yapısı.....	77
3.3.4.1. Devlet Başkanları Konseyi.....	78
3.3.4.2. Dışişleri Bakanları Konseyi	78
3.3.4.3. Kıdemli Memurlar Komitesi	78
3.3.4.4. Aksakallar Konseyi	79
3.3.4.5. Sekreteryaya.....	79
3.4. Diğer Uluslararası Örgütlerle İlişkileri	81

SONUÇ

KAYNAKÇA	89
EK	100
ÖZGEÇMİŞ	107

TABLÖLÄR

Tablo 1. Devlet Başkanları Zirveleri Süreci

Tablo 2. Türk Keneşî'nin Kurumsallaşma Süreci

Tablo 3. Türk Keneşî (Türk Konseyi) Zirveleri

Tablo 4. TÜRKPA'nın 2020 Yılı Devletlere Göre Temsilcileri

Tablo 5. Türk Keneşî Ülkeleri Arasındaki Ticaret 1995-2019 (m/b.\$)

Tablo 6. Sekretarya Personel ve Görev Dağılımı Türk Keneşî

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletler
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
DBİK	Dışışleri Bakanları Konseyi
DBK	Devlet Başkanları Konseyi
KEİÖ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KMK	Kıdemli Memurlar Komitesi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDİK	Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi
TÜRKPA	Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi
TÜRKSOY	Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı

GİRİŞ

Uluslararası örgütlerin ilk modelleri olarak eski çağlardaki birkaç kent devletinin bir araya gelerek oluşturduğu ittifaklar veya koalisyonlar bütünü örnek verilmektedir. Fakat alt birimlerin doğrudan üst birime bağlı olması zamanla bu koalisyonların işlevlerini yitirmesine ve imparatorluk sistemine geçilmesiyle sonuçlanmıştır. Modern anlamda uluslararası örgütlerin ilk örneklerine ise 19. yüzyılda rastlamak mümkündür. Fakat modern anlamda kurulan uluslararası örgütlerin ilk örneklerinde, genellikle bir yaptırım bulunmayan, daha çok danışmalık görevi üstlenen ve önerilerde bulunan, ekonomik, teknik, kültürel ve idari konularda işbirliği yoluna gidildiği görülmektedir. Uluslararası örgütlerin teknik açıdan geliştirilmesi ve amaçlarının çeşitlendirilmesi ise Birinci ve İkinci Dünya savaşlarından sonra olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iki kutuplu sistemde Türkiye ve diğer beş Türk Cumhuriyeti'nin farklı kutuplarda yer almasından dolayı birbirleriyle doğrudan ve kapsamlı iletişim kurmalarına imkan doğmamıştır. 1991 yılında SSCB'nin dağılması ve iki kutuplu dünya düzeninin yıkılmasıyla söz konusu ülkelerde yeni bir döneme girilmiştir. SSCB'nin dağılmasında sonra bölgede hakimiyetini kaybetmek istemeyen Rusya, 8 Aralık 1991'de Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ında içerisinde yer aldığı Bağımsız Devletler Topluluğu oluşturmuş ve bunu pekiştirmek maksadıyla da 15 Mayıs 1992'de Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile bir askeri ittifak anlaşması olan Kolektif Güvenlik Antlaşmasını imzalamıştır. Bölgeye kısmen Türkçü, kısmen siyasal ve kültürel söylemlerin etkisiyle hızlı bir giriş yapan Türkiye, bölgedeki gelişmeler sonucunda duraksayarak, bölgedeki dengeleri analiz etme sürecine girmiştir.

Türk Devletleri arasında gelecekte ortak adımlar atabilecek bir mekanizmanın oluşturulmasının ilk sinyalleri, 1992-2009 tarihleri arasında toplanan "Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri" ile olmuştur. Fakat 17 yılda 10 kez toplanan Zirvelerde, gelecekte uluslararası bir örgütün kurulmasına dair açık ve doğrudan hedef koyulmamıştır. Ancak bazı Zirvelerde alınan kararlar ve atılan adımlar nihai hedefin gelecekte bir uluslararası yapılanmanın kurulacağına sinyallerini vermektedir. 21 Ekim 1996 yılında Taşkent'te düzenlenen Dördüncü Zirvede alınan bir kararla birlikte Türkçe Konuşan Devletler Zirvesi Sekreteryası'nın kurulması ve tüzüğüne

hazırlanması kararı alınmıştır. Nursultan'da düzenlenen Beşinci Zirvede Daimi Sekretarya Tüzüğü kabul edilmiştir. Bakü'de düzenlenen Altınca Zirvede ise Daimi Sekretarya'nın Türkiye'de konuşlanması kararı verilmiştir. Atılan adımların gelecekte devletler arasındaki işbirliğinin bir örgüt çatısı altında yapılacağı en önemli göstergesi olmuştur. 2009 yılında Nahçıvan'da düzenlenen Dokuzunca Zirvede Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına dair Nahçıvan Antlaşması Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye tarafından imzalanmıştır. Son olarak 14 Eylül 2019 tarihinde Özbekistan Türk Keneşi'ne üye olmuştur. Ayrıca Macaristan'a 2018 tarihinden itibaren Türk Keneşi Gözlemci ülke statüsü verilmiştir.

Bu tez çalışmasının amacı, böylesi uzun bir sürecin sonunda ortaya çıkan Türk Keneşi'nin bir uluslararası örgüt olarak analiz edilmesi, yapısal ve işlevsel açıdan etkinliğinin değerlendirilmesidir. Bu kapsamda temel olarak şu iki soruya cevap aranacaktır: 1- Türk Keneşi örgüt tipi, kimliği, kurumsal yapısı ve faaliyetleri açısından nasıl bir uluslararası örgüttür? 2- Kuruluşundan itibaren yerine getirdiği işlevler bakımından karar alma ve uygulama etkinliği, bölgesel olarak ne düzeydedir? Uluslararası siyasette önemli bir yere sahip ve ikinci grup aktör düzeyinde etkinlikleri önemli olan hükümetlerarası uluslararası örgütler (intergovernmental organizations-IGOs), ikili-bölgesel ve hatta küresel boyuttaki ilişkilerin geliştirilmesinde ve birçok sorunun ele alınmasında önemli aktörlerdir. O yüzden cevap aranacak sorulara kavramsal temel oluşturması amacıyla öncelikle uluslararası örgütlerin tarihsel ve kurumsal gelişim ve özellikleri, temel literatür çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu bağlamda Türk Keneşi'nin, sadece Türk Devletleri arasındaki bir işbirliği mekanizması olarak değil, bir uluslararası örgüt örneği olarak da incelenebilmesinin çerçevesi hazırlanacaktır. Ardından kendine has gelişim süreci kapsamında Keneş'i ortaya çıkaran gelişme ve dinamikler kronolojik olarak ele alınacak, kuruluşundan günümüze yaşanan kurumsal gelişmeler ayrıca kısaca ele alınacaktır. Son bölümde ise, tez çalışmasının hedeflerini oluşturan sorulara ilişkin değerlendirmeler yapılacak; genel uluslararası örgütler literatüründen derlenen örgüt tipolojisi, kurumsal kimlik unsurları, kurumsal yapısı ve faaliyetleri kapsamında Türk Keneşi'nin örgüt profili belirlenecek ve ardından yine literatürden çizilen çerçevede bir uluslararası örgüt olarak yerine getirdiği işlevler, karar alma ve uygulama kapasitesi değerlendirilerek, bölgesel etkinlik düzeyine ilişkin sonuçlar ortaya konacaktır. Böylelikle genel sonuçta örgütün güçlü ve zayıf yönleri, gelecekte bölgesel temelli sorunların yönetimi ve çözümüne yönelik potansiyeline, Türk Dünyasına katkılarına ilişkin değerlendirmeler ortaya konacaktır.

Bir nitel araştırma olarak gerçekleştirilen bu tez çalışmasında, Türk Keneşi betimsel yöntem kapsamında örnek olay olarak incelenmiş, tanımlayıcı bir yaklaşımla ele alınarak uluslararası örgütler ve işlevleri bağlamında yeri belirlenmiştir. Bu amaçla kullanılan birincil kaynaklar Türk Keneşi'nin ortaya çıkış sürecinde ve sonrasında üretilen resmi ve hukuki belgeler iken, literatür kaynakları, medya haberleri gibi ikincil kaynaklardan da faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE BÖLGESEL BÜTÜNLEŞME

1.1. Uluslararası Örgütler

Uluslararası örgütler, 19. yüzyılda ortaya çıkan *Avrupa Uyumu* (Concert of Europe) düzeninin sağladığı temellerde devletlerin işbirliği olanaklarını geliştirmeleri ve bir arada ortak meseleleri ele almaya başlamasıyla birlikte, uluslararası alanda daha çok İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaygınlaşan ve güçlenen uluslararası aktörleri haline gelmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sayıları hızla artmış olan uluslararası örgütlerle ilgili evrensel olarak mutabık kalınmış bir model/çerçeve mevcut değildir. Ancak Birleşmiş Milletler'in (BM) kendisinden sonra kurulan örgütlere örnek bir model olarak benimsenmesi yaygın bir uygulama olmuştur. Her ne kadar bir model/çerçeve sunulmasa da bir uluslararası örgütün oluşumunda asgari ortak unsurlar üzerinde genel olarak bir uzlaşmaya varıldığı söylenebilmektedir. Bu doğrultuda, genel olarak literatürde belirlenmiş 3 ortak özelliğin tespit edilmesi mümkündür: Gönüllülük, sürekli organlar ve uluslararası normlara ve hukuk kurallarına uygun bir çerçeve.

Uluslararası örgütlerin kuruluşu ve sonradan üye olma süreçleri tamamen ülkelerin *gönüllülük* esasına dayanmaktadır (Özarslan, 2012: 34). Öncelikle uluslararası örgütler, devletlerin doğrudan inisiyatif almaları neticesinde ortaya koydukları ortak iradenin sonucunda uluslararası bir anlaşma yoluna gidilmesi ile kurulmaktadır. (Archer, 2001: 2). Uluslararası örgütler kural olarak bir *kurucu anlaşma* ile kurulurken, teknik açıdan bir antlaşma niteliği taşımayan, ortak bir bildiri veya tek taraflı hukuki işlemler aracılığıyla da kurulabilmektedir (Pazarcı, 1989: 105). Devletlerin, uluslararası hukuk açısından geçerli olan antlaşma veya sözleşmelerin dışında bir araya gelmeleri siyasi açıdan bir anlam ifade etmiş olsa da uluslararası hukuk açısından başka bir siyasi oluşumun ortaya çıktığı sonucunu doğurmamaktadır. Bu duruma da uluslararası hukuka uygun bir sözleşme ile kurulmayan İngiliz Devletler Topluluğu (The Commonwealth of Nations) örnek verilebilir. Bahsi geçen topluluğun temelinde uluslararası hukuka uygun nitelikte bir sözleşmenin bulunmaması onun uluslararası örgüt niteliği taşımadığını göstermektedir (Çakmak, 2014: 299).

Uluslararası örgütlerin, üye devletlerin ortak iradesi sonucunda bir yazılı belgeyle oluşturdukları *sürekli nitelikte organları* da mevcuttur. Uluslararası örgütlerde üye devletlerin temsilcilerinin bulunduğu en az bir organ olmalı ve bu söz konusu organların hiçbir devlete bağımlı olmaması gerekmektedir (Özarslan, 2012: 34; Dedeoğlu, 2007: 92). Örneğin; BM Sözleşmesi'nin 7. maddesi gereğince Genel Kurul (Md. 9-22), Güvenlik Konseyi (Md. 23-60), Ekonomik ve Sosyal Konsey (Md. 61-85), Vesayet Konseyi (Md. 86-91), Uluslararası Adalet Divanı (Md.92-96) ve Sekreterlik (Md. 97-101) olmak üzere 6 daimi organı kurulmaktadır (Soysal, 2000b: 36-67). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (KEİÖ) sürekli organları, KEİÖ Şartı'nın 5. Bölümünde düzenlenmiştir. Buna göre, örgütün sürekli nitelikteki organları, Dışişleri Bakanları Konseyi (Md. 11), Dönem Başkanlığı (Md. 13), Troyka (Md. 14), Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi (Md.15) ve Uluslararası Daimî Sekreteryası (Md. 16)'dır (Özarslan, 2012: 75). Nitekim çalışmalarımızın konusunu oluşturan Türk Keneşi'nin de kurucu anlaşması olan Nahçıvan Anlaşması'nın 3. Maddesi gereğince kurulan ve üye devletlerin her birinin en az bir temsilcisinin bulunduğu 5 daimi organı bulunmaktadır.

Uluslararası örgütlerin ortak özellikleri ile alakalı üzerinde durulması gereken diğer bir husus ise, uluslararası sistemin *mevcut normlarına ve hukuk kurallarına uygun çerçevede* kurulmalarıdır. Uluslararası örgütlerin işleyişi ve faaliyetleri uluslararası hukuk tarafından şekillendirilmektedir. Bu da onları uluslararası hukuk kişisi haline getirmektedir (Çakmak, 2014: 299). NATO'nun kurucu antlaşmasının gerek giriş kısmında gerekse de 1. Maddesinde uluslararası hukuk kurallarının ve ilkelerinin benimsendiği açıkça ifade edilmiştir (Kuzey Atlantik Andlaşması; Soysal, 2000b: 409-412).

1.1.1. Uluslararası Örgüt Kavramı

Uluslararası örgütlere ilişkin benimsenmiş belli bir model olmadığı gibi, tek bir kabul gören uluslararası örgüt tanımına da ulaşmak zordur. Bununla birlikte ortak özellikleri, işlevleri ve yapılarından hareketle literatürde çeşitli tanımlar yapılmıştır. Uluslararası ilişkilerde temel olan *uluslararası hükümetlerarası örgütler* (*intergovernmental organizations – IGOs*) olduğundan, bu kısımda hükümetlerarası örgütlere ilişkin tanımlar ele alınacaktır.

Özellikle modern uluslararası örgütlerin başlangıcı olan ve kendisinden sonraki örgütlere model teşkil eden BM'nin çatısı altında, 1950-1960'larda uluslararası örgütlerin tanımına ilişkin tartışmalar gerçekleşmiştir. BM'nin kurulması sonrasında gerçekleştirilen çalışmalar boyunca uluslararası örgütün ne olduğu, yetkilerinin ve sorumluluklarının neler olduğu, devletlerle ilişkileri ve devletlerle karşılıklı konumları bakımından hukuki statüleri tartışmalara konu olmuştur. 1947 yılında BM Genel Kurulu kararıyla oluşturulan ve 1949 yılından itibaren oturumlarına başlayan Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmalarında çeşitli konular kapsamında (antlaşmalar hukuku, devletlerin sorumlulukları gibi) uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki pozisyonuna dair tartışmaların ve hazırlanan raporların içerisinde uluslararası örgüt tanımına ilişkin görüşler ortaya konmuştur. Örneğin, 1969 yılında kabul edilen Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin taslak maddelerinin hazırlanması için yıllarca yapılan Komisyon toplantılarında uluslararası örgütlerin taraf olduğu uluslararası antlaşmaların hukuki durumu ve dolayısıyla hangi tür örgütlerin uluslararası antlaşma yapma kapasitesine sahip olabileceği konuları tartışılmaya başlanmıştır. Komisyon'un 5 Haziran-29 Temmuz 1950 tarihlerindeki ikinci oturum toplantılarında üyeler tarafından çeşitli uluslararası örgüt tanımları önerilmeye başlanmıştır. Başlangıcı ise Özel Raportör L. L. Bierly'nin Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin taslak maddelerine ilişkin 14 Nisan 1950 tarihli raporunda yer alan tanım teşkil etmiştir: "Uluslararası örgüt, antlaşmayla kurulan ve ortak organlara sahip Devletler birliğidir" (United Nations, 1957a: 223). Ancak müteakip toplantılarda diğer komisyon üyeleri tarafından bu muğlak tanım tartışılmış, alternatifler önerilmeye başlanmıştır. Örneğin Komisyon üyesi Manley O. Hudson'ın önerisine göre "Uluslararası örgüt, birkaç Devlet tarafından kurulan, kendi yetki alanı dahilinde bu Devletler adına hareket etme kapasitesine ve daimi organlara sahip bir kuruluştur" (United Nations, 1958: 84). Aynı toplantıda bir başka üye olan Ricardo J. Alfaro ise örgütlerin kuruluş amacına ve statüsüne vurgu yapan bir tanım önermiştir: "Uluslararası örgüt, ilişkili Devletlerin hayati ortak çıkarlarıyla ilgili siyasi veya idari işlevleri yerine getiren ve uluslararası kişi olarak kurulan ve tanınan bir Devletler birliğidir" (United Nations, 1958: 84). Komisyon'un 1956 yılındaki sekizinci oturumunda Özel Raportör G. G. Fitzmaurice tarafından sunulan taslak metinde önerilen uluslararası örgüt tanımı daha geniş ele alınmıştır: "Uluslararası örgüt anayasa ve ortak organları olan, üye Devletlerinden farklı bir kişiliğe sahip ve antlaşma yapma kapasitesi olan, uluslararası hukuk kişisi olarak bir antlaşmayla kurulmuş Devletler topluluğudur" (United Nations, 1957b: 108).

Yine aynı Komisyon altında devletler ve (hükümetlerarası) uluslararası örgütler arasındaki ilişkilerin araştırılmasına ilişkin çalışmalar ve görüşmeler yapılmış, Komisyon'un on beşinci oturumda 11 Haziran 1963 tarihli Özel Raportör Abdullah El-Erian'ın kapsamlı raporu gündeme gelmiştir. 1920'lerden itibaren literatürde yer alan çeşitli tanımların değerlendirilmesinden sonra, El-Erian da yukarıda yer verilen Fitzmaurice'nin tanımına odaklanmış, temel unsurları içermesi (kurucu temel, kurumsal unsur ve ayrı hukuki kişilik) bakımından kabul etmiştir (United Nations, 1964: 167).

Neticede hem 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin Madde 2(1)(i) bendinde, hem 1986 yılında imzalanan Viyana Devletler ve Uluslararası Örgütler Arasında veya Uluslararası Örgütler Arasındaki Antlaşmalar Hukuku Antlaşması'nın Madde 2(1)(i) bendinde hem de 1975 tarihli Evrensel Nitelikli Uluslararası Örgütlerle ilişkilerinde Devletlerin Temsiline Dair Viyana Sözleşmesi'nin Madde 1(1)(1) bendinde “uluslararası örgüt”, bir hükümetlerarası örgüt demektir” ifadesi yer almıştır (United Nations, 1970: 3; 2005a: 4; 2005b: 3). Uluslararası Kuruluşlar Birliği (Union Of International Associations - UIA) hükümetler arası örgüt olabilmenin koşulu olarak üç kriter belirlemiştir. Bunlar; hükümetler arası bir anlaşmanın varlığı, üç veya daha fazla devletin bu anlaşmaya taraf olması ve belirlenen hedefleri yerine getirilmesinden sorumlu bir Genel Sekreterliğin kurulmuş olmasıdır (UIA, 2021).

Daha geniş anlamıyla uluslararası örgüt tanımlamasını yapan Gündüz'e göre ise, “Uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, ticari amaç taşımayan ve birden çok devleti ilgilendiren ve fakat tüzel kişilik olarak devlet niteliğine haiz olmayan her türlü birlik”tir (2014: 629). Mingst ise tanımda daha çok teknik özellikleri öne çıkarmaktadır: “Uluslararası örgüt, en az üç devletin üye olduğu, birkaç devlette faaliyet gösteren ve üyeleri resmi bir anlaşma ile bir araya gelmiş olan kuruluştur” (2020). En genel ve basit bir tanım için Ateş'in yaklaşımı uygun görülmektedir: “Egemen devletler arasında küresel veya bölgesel ölçekte genel ya da özel amaçlara ulaşma doğrultusunda işbirliği sağlamak için kurulan ve çeşitli yapılara, mekanizmalara ve süreçlere sahip tüzel kişilerdir” (2017: 19).

Konuyla ilgili yukarıdaki tanımlamaların hepsi bir araya getirilerek, karma bir tanım girişiminde bulunmak mümkündür. Buna göre, küresel veya bölgesel ölçekte egemen devletlerin ortak amaçlarını gerçekleştirmek için bir araya gelerek yazılı anlaşma yoluyla kurdukları, böylece üye devletlerden ayrı bir hukuki kişiliğe kavuşan, kurucu bir metne dayanan, yönetici ve gerek duyulması halinde diğer organlara sahip

oluşumlardır. Sınırları aşan sorunların giderek kalıcı bir hâl almaya başlaması ve bunun yanında bağımsız devlet sayısında hızlı bir artış yaşanması uluslararası sistemin korunması açısından hükümetler arası uluslararası örgütlere duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Bağımsız devletler de bölgesel ve küresel bu sorunları çözüme kavuşturmak açısından kendileri dışında, siyasi ve hukuki yetkisi olan varlıklar oluşturmuşlardır (Çakmak, 2014: 299). Fakat her ne kadar hükümetler arası uluslararası örgütler ayrı bir hukuki kişilik olarak bağımsız bir mekanizmaya sahip olsa da varlıkları ve devamlılıkları bağımsız devletlerin var olmasına bağlıdır. Uluslararası ilişkilerin devamlılığı açısından ise uluslararası örgütlere her zaman ihtiyaç duyulmaktadır.

1.1.2. Tarihsel Gelişim

Uluslararası örgütlerin en eski modellerine, eski çağlardaki birkaç kent devletinin bir araya gelerek oluşturduğu ittifak veya koalisyonlar örnek verilmektedir. Fakat oluşturulan koalisyonlarda alt birimlerin doğrudan üst siyasal yapı olan imparatorluğa bağlanması, zamanla koalisyon sisteminin bozulmasına ve sonuç olarak devletlerin egemenliklerinden tavizler verdiği imparatorluk sistemine dönüşmesine yol açmıştır. Bu durum da günümüzdeki örgütlerden en önemli farkı oluşturmaktadır (Ateş, 2014: 51-52; Başak, 2012: 25; Uzun ve Bircan, 2018: 307).

1648 Westphalia Antlaşması'na paralel olarak Avrupa'da çok sayıda ulus-devletin ortaya çıkması ve devletlerde giderek egemenlik anlayışının oluşmaya başlaması, uluslararası örgütlenmeye giden yolda bir dönüm noktası olmuştur. Artık çok sayıda devleti ilgilendiren sorunlara uluslararası konferanslar aracılığıyla çözümler arandığı bir döneme girilmiştir (Başak, 2012: 25). Fransız ihtilali ile ortaya çıkan adalet, özgürlük ve eşitlik gibi ilkeler ışığında yükselen milliyetçilik, uluslararası alana yeni bir ruh kazandırmış ve artık dünya sistemine *uluslararası sistem* denilmeye başlanmıştır. Napolyon savaşları (1803-1815) sonrası toplanan Viyana Kongresi devletler arasındaki işbirliğinin yolunu açan *Avrupa Uyumu* düzeninin oluşturulmasını sağlarken, uluslararası örgütlerin kurulmasına da uygun bir ortam oluşturmuştur. Bu doğrultuda kurulan ilk uluslararası örgüt ise, 1815 yılındaki Ren Nehri'nin seyri düzenleyen Merkezi Komisyon'un oluşturulmasıdır (Archer, 2001: 4; Özen ve Tonus, 2013: 4). Diğer bir örnek ise, 1865 yılında kurulan ve merkezi Paris olan Uluslararası Telgraflar Birliği'dir. Bu örgütlenmeler, amaçlarının kapsamı açısından teknik düzeyde kurumsallaşmış işbirliği örnekleri olarak

değerlendirilmektedir. 19. yüzyılda bazı ekonomik amaçlı uluslararası örgüt kurma çalışmaları da bulunmaktadır. Örneğin 1828 yılında Prusya önderliğinde bütün bağımsız veya özerk Alman devletleri arasında gümrük birliği ve ticaret alanı oluşturulması amaçlanarak Alman Gümrük Birliği olan Zollverein kurulmuştur. Diğer bir örnek ise 1865 yılında Fransa, İtalya, İsviçre ve Belçika arasında altın ve gümüşün ortaklaştırılması amacıyla oluşturulan Latin Para Birliği'dir (Ateş, 2017: 52-53).

Bu dönemde bir takım siyasal örgütlenme girişimleri de olmuştur. Ancak bu girişimlerdeki amaç, devletlerin aralarındaki sorunların çözüme kavuşturulması açısından, bir müzakere ortamı oluşturulması düşüncesi olmuştur. En iyi örnek ise 1899-1907 yılları arasında toplanan Lahey Konferansları serisidir (Archer, 2001: 9). Konferanslar sonucu bir uluslararası örgüt kurulmamış olsa da Milletler Cemiyeti ve BM gibi örgütlerin hukuki alt yapısının oluşturulduğunu söyleyebilmekteyiz.

Kısacası uluslararası örgütlerin modern anlamda ilk örneklerine 19. yüzyılda rastlanmaktadır. Fakat bu modern anlamdaki ilk örneklerde, genellikle devletlerin egemenliklerine müdahil olmayan, daha çok ekonomik, teknik, kültürel ve idari konularda işbirliği yoluna giden uluslararası örgütlerin kurulduğu görülmektedir (Şahin, 2015: 1167). Uluslararası örgütlerin teknik açıdan geliştirilmesi ve amaçlarının çeşitlendirilmesi Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarından sonra olmuştur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı, milliyetçiliğin tekrardan yükselişe geçmesini, vatanseverlik fikirlerinin artmasını ve savaşa yönelik nefretin ve savaşın engellenmesi gerektiği hissini kuvvetlenmesini sağlamıştır (Bennett ve Oliver, 2015: 49). Savaştan zarar gören halk ve devlet liderlerinde de bu duyguların oluşması, uluslararası örgütlerin gelecekte bir barış düzeninin kurulmasına yardımcı olacağı düşüncesini güçlendirmiştir.

Evrensel nitelikte, birçok örgüte göre teknik açıdan üstün ve amaçlarının diğerlerine göre daha çeşitli olduğu ilk örgütlenme denemesine örnek olarak 1919 yılında kurulan Milletler Cemiyeti verilebilir. Milletler Cemiyeti'nde *örgütlenme zorunluluğu* ile *geleneksel egemenlik* bağdaştırılmaya çalışılmıştır (Başak, 2012: 28; Gönübol, 1975: 78; Uzun ve Bircan, 2018:308). Milletler Cemiyeti'nin en önemli iki organı olarak Konsey ve Genel Kurul kurulmuştur (Milletler Cemiyeti Yasası; Soysal, 2000a: 412-423). Kuruluş aşamasında Konsey ve Genel Kurulun yetkilerinin tam olarak belirlenmemesi birçok konuda iki organı ihtilafa düşmesi sonucu doğurmuştur. Çünkü iki organın yetkileri iç içe geçmiş, bu durum örgüt içerisinde büyük sorunlar ortaya çıkarmış, örgütte alınan kararların da tavsiye niteliğinde kalması sonucunu

doğurmuştur (Denk, 2015: 105). Milletler Cemiyeti'nin teknik açıdan yetersizliği, amaçlarına uygun olarak hareket edemeyişi ve İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyemeyişi, cemiyetin en başından beri ölü doğan bir cemiyet olduğunun göstergeleridir.

Her geçen gün üzerine yenilikler katan uluslararası ilişkiler anlayışı, özellikle güç kullanımını yasaklayan BM'nin kurulmasıyla yeni bir boyut daha kazanmıştır. Atlantik Bildirisi, BM Bildirisi, Dumbarton Oaks Teklifleri ve Yalta Konferansı sürecinde alınan kararlar ve benimsenen ilkeler çerçevesinde 26 Haziran 1945'te imzalanan BM Sözleşmesi, 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmiştir. Böylelikle BM, 51 kurucu üyesi ile resmen kurulmuş olmaktadır (Ateş: 2019: 154; Denk, 2015: 147). 20. yüzyılın en büyük iki felaketi olan, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının büyük yıkımlarından duyulan rahatsızlık BM Sözleşmesi'nin giriş kısmında, *“Bir ömür boyunca iki kez insanlığa anlatılması olanaksız acılar çektiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumağa...”* şeklinde ifade edilmiştir (Birleşmiş Milletler Yasası; Soysal, 2000a: 37). Bu maddeden de anlaşılacağı üzere, dünyada bir barış düzeni oluşturulmak istenmektedir. Bunun yanında Birleşmiş Milletler eşitlik, insan hakları, adalet, hoşgörü ve özgürlük gibi kavramların da ön plana çıkmasını sağlamıştır.

BM, uluslararası barış ve güvenliğin devamlılığı açısından uluslararası örgütlerin önemini ortaya çıkarmaktadır. BM, kendinden sonra kurulan birçok uluslararası örgüte örnek teşkil ettiği gibi, devletler arasında da bir örgütlenme geleneği oluşturmuştur. Evrensel bir çatı örgüt olarak kurulan BM, bünyesinde birçok uluslararası örgütü barındırırken aynı zaman farklı uluslararası örgütlerin kurulmasına da hukuki bir zemin sunmuştur. Kısacası 20. yüzyılda farklı alanlarda (ekonomi, askeri, siyasi vb.) birçok uluslararası örgüt kurulmuştur. En bilinenleri olarak Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO), Avrupa Birliği (AB) (AB zamanla gelişimiyle uluslararası bir örgüt olarak yapılanmaya devam etmiştir), Afrika Birliği, Güneydoğu Asya Uluslar Topluluğu (ASEAN), Kolektif Güvenlik Anlaşması (CSTO), Şanghay İşbirliği Örgütü, KEİÖ, Afrika Ekonomik Topluluğu (AEC), İslam İşbirliği Örgütü... vb. Türk Keneşi de 21. yüzyılda bu örgütler arasında yerini almıştır.

1.1.3. Uluslararası Örgütleri Ortaya Çıkaran Etkenler

Uluslararası örgütler, kurucu antlaşmalarında da açık bir şekilde belirtildiği gibi çeşitli amaçlar etrafında bir araya gelerek, bu doğrultuda faaliyetler yürütmektedirler

(Ateş, 2017: 24). Özgül amaçları dışında uluslararası örgütlerin varlıklarını kazanmalarını iki ana etkene dayandırmak mümkündür.

Bu etkenlerden birincisi, ortak amaç ve çıkarların gerçekleştirilmesi için ortaya koyulan ortak hedeflerdir (Bennet ve Oliver, 2002: 4; Iriye, 2002: 10; Ateş, 2019: 24-25). Bu hedeflere örnek olarak, ekonomik açıdan devletlerin kalkınması, devletlerin bölgede önemli bir aktör haline gelme arzuları, devletlerin ulusal güvenliklerini sağlamak ve küresel veya bölgesel sorunlara çözümler aramak istemeleri gibi başlıklar verilebilmektedir (Özcan, 2014: 178). Devletlerin bazı hedefleri tek başına gerçekleştirilmesi zordur. Ancak birden fazla devletin bir araya gelerek güçlerini, imkân ve kapasitelerini birleştirmesi, belirtilen hedeflere kolayca ulaşılmasını sağlayacaktır. Ortak hedefler, diğer taraftan devletlerin bir eşgüdüm ve birlikte hareket etme kültürü oluşturmalarını da sağlar. Kısacası uluslararası örgüt içerisinde devletler bir vücut haline gelebilir (Ateş, 2017: 25).

Ortak hedeflerden en önemlisi devletlerin refah arayışıdır. Sosyal devlet anlayışının ortaya çıkması ve devletlerin bu anlayışı benimsemeye başlaması, devletleri vatandaşlarının refah düzeyini arttırmanın yollarını armaya itmiştir. Bu durum devletlerin dış politikalarında ekonomik çıkarlarını ön plana alma zorunluluğunu doğurmuştur (Baharçipek, 2007: 235-236). Devletlerin ekonomik kaygılarını ön plana çıkarması ekonomik merkezli örgütlerin çoğalması sağlamıştır. Ekonomik merkezli örgütlerin çoğalmasının sonucunda ise uluslararası sistem, bir dünya ekonomi sistemi görüntüsüne kavuşmuştur. Ortaya çıkan bu sistem, ekonomik merkezli örgütlerin veya kuruluşların koymuş olduğu kurallar doğrultusunda işlemektedir ve bu sistemin devamlılığı onların var olmasına bağımlı hale gelmiştir.

İkinci önemli etken ise var olan *zorunluluklar* (Uzun ve Bircan, 2018: 308). Zorunluluklardan en önemlisi ise güveniktir. Güvenik, devletin milli birliğı ve toprak bütünlüğünün yanısıra, devletler açısından hayati önem taşıyan kaynaklara (doğal veya beşeri) ulaşmak ve bu kaynakların dünya piyasasında güvenli şekilde dolaşımını sağlamakla da alakalıdır. Kısacası güvenlik günümüzde, bir devlete yönelik hem askeri, hem de askeri olmayan tehditleri içermektedir (Baharçipek, 2007: 233). Realist düşünörlere göre devletlerin en önemli çıkarı güveniktir ve bütün devletler ülkesinin milli birliğini ve toprak bütünlüğünü korumak için mücadele etmektedir (Donnelly, 2014: 53). Özellikle benzer güvenlik kaygıları bulunan veya ortak tehditler algılayan ölkeler işbirliğı yolunu tutmaktadır. Bu durumun çok boyutlu hale getirilmesi ise ikili antlaşmaların birçok devleti kapsayacak şekilde genişletilmesi ile olmuştur.

Günümüzde var olan uluslararası örgütlerin birçoğunun kuruluş temellerinde güvenlik kaygıları yatmaktadır. Örneğin; İkinci Dünya Savaşından hemen sonra kurulan iki kutuplu sistemde, Sovyet tehdidine karşı Batı Bloğu ülkeleri tarafından NATO kurulmuş ve birçok ülke de güvenlik kaygıları doğrultusunda bu örgüte üye olmuştur. Türkiye'nin de NATO'ya üye olmasındaki temel faktör, Sovyet tehdidini doğrudan hissetmeleri ile alakalıdır (Ekici ve Baharçipek, 2016: 150). Böylelikle, ortak çıkarlar etrafında bir araya gelen devletler zorunluluklardan dolayı bu gibi kalıcı kurumsal işbirliğine yönelebilmektedirler.

1.1.4. Uluslararası Örgütlerin Sınıflandırılması

Uluslararası Kuruluşlar Birliği'nin verilerine göre dünya üzerinde hem hükümetlerarası hem de hükümetler dışı nitelikte yaklaşık 73.000 aktif ve dağılmış uluslararası kuruluş hayat bulmuştur, bunların yaklaşık 41.000'i aktiftir (UIA, 2020). Örgüt sayısının bu denli fazla olması ve faaliyet alanlarına her geçen gün yenisinin eklenmesi, uluslararası örgütlerin daha iyi analiz edilebilmesi için sınıflandırılması gerekliliği sonucunu çıkarmaktadır. Uluslararası örgütlerin sınıflandırılması, örgütlerin arasındaki ilişkilerin de daha kolay anlaşılabilir hale gelmesini sağlamaktadır. Fakat her ne kadar sınıflandırma yoluna gidilse de pek çok uluslararası örgütün birbirleriyle sıkı bağlar içeresinde bulunması, çok az sayıda uluslararası örgütün diğerlerinden izole halde olduğu görülmüştür (Ateş, 2017: 27-28). Çatı/Şemsiye örgütlerde, siyasal işbirliğine ek olarak,

Uluslararası örgütleri değişik kriterler temelinde farklı kategorilerde sınıflandırmak mümkündür. Sınıflandırma yapılırken herhangi bir örgütün aynı anda birden fazla sınıfa dâhil olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Siyasal işbirliğine ek olarak, başka alanlarda üye devletler arasında işbirliğinin pekiştirilmesi amacıyla ana örgütün yan örgütleri şeklinde uluslararası örgütler kurulabilmektedir. Bu kurulan örgütler ana örgütün bünyesindedir ve aralarında bir teknik bağ söz konusudur. Bu tarzdaki yapılanmalara şemsiye/çatı örgüt denilirken en iyi örneği ise BM'dir. Bu açıdan sınıflandırma yapılırken en çok kullanılan kriterlere göre bir değerlendirme yapılacaktır.

1.1.4.1. Üye kabulü ve coğrafi kritere göre. Örgütün üye kabulü şartları ve kapsadığı coğrafya dikkate alınarak uluslararası örgütleri *küresel örgütler* ve *bölgesel*

örgütler olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Küresel örgütlerin kapsadığı etkinlik sahası bütün dünyadır ve bütün ülkelerin üyeliğine açık olmasından dolayı evrenseldir (Karagül, 2014: 10; Ateş, 2017: 27). Küresel örgütlere en iyi ve tek hükümetler arası örgüt örneği BM'dir. BM'nin 01 Ocak 2021 itibarıyla 193 üyesi bulunmaktadır (MFA, 2021). Öyle ki, devletlerin tanınması konusunda BM üyeliğinin sağlanması bir kriter olarak dahi kabul edilmektedir.

Bölgesel örgütlere üyelik ise, belirli bir coğrafya ile sınırlandırılmıştır (Başak, 2012: 59). Bu örgütlere katılım daha çok aynı coğrafyadan veya sınırdaş ülkeler tarafından gerçekleşir. Fakat üyelerin sınırdaş olmaları şartı aranmaksızın uluslararası örgütlerin amaç ve faaliyetleri de bir bölgeyle sınırlandırılabilir (Dedeoğlu, 2007: 95-96). Örneğin, Müslüman ülkeler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla kurulan İslam Konferansı Örgütü'dür (İKÖ). İKÖ'nün hedef grubu ise İslam dünyasıdır. Yine Afrika'da sosyal, ekonomik ve politik bütünleşmeyi sağlamak, amacıyla kurulan Afrika Birliği de örnek olarak verilebilmektedir.

Üye kabulüne göre uluslararası örgütleri *açık* ve *kapalı* olmak üzere iki farklı kategoride ele almak mümkündür (Başak, 2012: 52). Açık uluslararası örgütler, daha çok üyeliğe kabulün kolay olduğu örgütlerdir. Örnek olarak yine BM verilebilir. Birleşmiş Milletlerin kurucu antlaşmasının 4. Maddesinin 1. Fıkrasında "*İşbu Antlaşmanın getirdiği yükümlülükleri kabul eden ve bunları yerine getirme konusunda yetenekli ve istekli olduklarına örgütçe hükmedilen tüm diğer barışsever devletler Birleşmiş Milletlere üye olabilirler*" (BM Kurucu Sözleşmesi) ifadesine yer verilmiştir. Bu da BM üyeliğinin ne kadar kolay ve açık olduğunu ortaya koymaktadır.

Kapalı uluslararası örgütlere üyelik, antlaşma metinlerinde de belirtildiği gibi birtakım şartların devletler tarafınca yerine getirilmesi sonrasında gerçekleşebilmektedir (Başak, 2012: 52). Fakat bazı durumlarda bu şartları yerine getirmek mümkün olmayabilir. Karadeniz havzasının bir barış ve refah bölgesine dönüştürülmesi amacıyla KEİÖ kurulmuştur. KEİÖ'nün üye alım kriteri açısından Karadeniz'e kıyıdaş olma şartı bulundurması, onu kapalı bir uluslararası örgüt konumuna getirmiştir.

1.1.4.2. Kurucularına göre. Kurucularına göre uluslararası örgütler, hükümetlerarası örgütler ya da bir başka ifadeyle devletlerarası örgütler (international inter-governmental organizations - IGO) ve hükümet dışı uluslararası örgütler

(international non-governmental organizations - INGO) olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Bu resmîlik kriteri uluslararası örgütlerin tanımlanmasındaki temel bir ayırım olarak da karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası sistemde uluslararası örgüt tanımlaması aslında uluslararası hukukun kişisi olarak kabul edilen hükümetlerarası örgütler için kullanılmaktadır (Bennett, 1988: 2; Gündüz, 2014: 5; Sönmezoğlu vd., 2011: 85; Dedeoğlu, 2007: 96). Hükümetler arası örgütlere klasik olarak, “*belirli hedefler veya amaçlar doğrultusunda kurucu antlaşma etrafında birden fazla devletin bir araya gelerek oluşturmuş olduğu organize kuruluşlardır*” tanımlaması yapılmaktadır (Özgöker, 2014: 4). Uluslararası Kuruluşlar Birliği’nin 2017 yılı verilerine göre 7658 hükümetler arası örgütten sadece 276 tanesi aktif durumdadır (UIO, 2018). Hükümetler arası örgütlerin en belirgin niteliği; kuruluşunda devletlerin doğrudan aktif rol oynaması ve karar alma mekanizmalarında devletlerin ön plana çıkmasıdır (Barkin, 2006: 1). BM, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), İslam İşbirliği Örgütü bu türdeki örgütlere verilebilecek birçok örnekten bazılarıdır.

Hükümet dışı uluslararası örgütler, uluslararası düzeyde faaliyet gösteren değişik uyruktan özel ya da kamu kişilerinin bileşmesi sonucunda hiçbir devletin müdahili olmadan oluşturulan örgütlenmelerdir. Bazı uluslararası hükümet dışı örgütler, uluslararası siyasete yön verebildikleri gibi birçok ülkeye göre de daha iyi tanınmakta ve bilinmektedir (Willetts, 2001: 370). Modern anlamda hükümet dışı uluslararası örgütlenmelere verilebilecek ilk örnek, 1863 yılında kurulan Uluslararası Kızılhaç Komitesi’dir. İnsan hakları, demokrasi ve çevre konuları gibi amaçlar etrafında şekillenen Uluslararası Af Örgütü, Greenpeace, Sosyalist Enternasyonel gibi yapılanmalar da bu tür örgütlere verilebilecek diğer örneklerdir.

1.1.4.3. Faaliyet alanına göre. Faaliyet alanlarına göre uluslararası örgütleri; ekonomik, askeri, siyasal, teknik, sosyal, kültürel vb. amaçlar doğrultusunda değerlendirmek mümkündür. Ancak uluslararası örgütlerin amaçlarının çok fonksiyonlu bir yapıya sahip olması, faaliyet alanlarının da iç içe geçmesi sonucunu ortaya koymaktadır. Bu durum, uluslararası örgütleri, faaliyet alanlarına göre sınıflandırmanın kolay olmayacağını göstermektedir. Bununla birlikte, uluslararası örgütlerin ön plana çıktığı veya yoğunlaştığı alanlar temel alınarak sınıflandırma yapılması analiz açısından birçok kolaylık sağlamaktadır.

Birden fazla faaliyet alanında ön plana çıkan örgütler, *genel amaçlı örgütler* çatısı altında ele alınmaktadır. Buna en iyi örnek ise çok fonksiyonlu bir yapıya sahip olan yine BM 'dir. Bunun yanında, NATO ve Varşova Paktı gibi örgütlerin savunma ve askeri yönü, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi örgütlerin ekonomik yönü, Uluslararası Posta Birliği ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu gibi örgütlerin teknik yönü, Arap Birliği ve Afrika Birliği gibi bazı örgütlerin ise siyasi yönü ağır basmaktadır (Ateş, 2017: 27-28; Başak, 2012: 60-62).

1.1.5. Uluslararası Örgütlerin İşlevleri

Günümüzde artık uluslararası örgütler de uluslararası sistemin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu açıdan uluslararası düzenin ayakta kalabilmesi için, olaylara daha uzlaşmacı bir tavırla yaklaşan uluslararası örgütler olmadan, uluslararası sistemin işlemesi artık mümkün görünmemektedir. Uluslararası örgütlerin işlevleri de tam bu noktada devreye girmektedir.

Uluslararası örgütlerin işlevlerine ilişkin yaklaşımlar, literatürde neredeyse örtüşmektedir. (Şahin, 2016: 1168; Ateş, 2017: 37-49; Baharçipek, 2011: 239-240; Checkel, 2005: 804-808; Abbott ve Snidal, 1998: 9). İlgili literatürden belirlenen 15 farklı işlev aşağıda yer almaktadır;

- Aktörler arasında ortak norm ve değerlerin varlığından hareketle, uluslararası sistemde ortak hukuk ve norm oluşturma,
- Üyeler arasında olumlu alışkanlıkların ve davranışların ortaklaşması,
- Dış politikada uluslararası örgütlerin güçlü bir araç olarak kullanılması,
- Uluslararası sisteme diplomasi ve müzakere kültürünün aşılması,
- Çok taraflılık ve açıklık ilkesi ışığında üyelerin ya da üye dışı aktörlerin arasında çıkabilecek bir çatışmanın engellenmesi,
- Devletlerin birbirleri hakkında bilgilenmesine ve tanınmasına zemin hazırlaması,
- Çok taraflılık ve açıklık ilkesi ışığında devletlerin birbirlerini karşılıklı denetlemesi olanağını sağlaması,
- Örgüt yoluyla üye ülke vatandaşlarına istihdam olanağının sağlanması,
- Toplumsal ve kültürel bağların geliştirilmesi ve uluslararası kamuoyu oluşturulması,
- İkili, bölgesel ve küresel sorunlara kalıcı çözümler aranması,
- Devletlerin uluslararası arenadaki bazı hareketlerinin meşrulaştırılması veya gayri meşrulaştırılmasında etkin bir rol oynaması,

- Uluslararası alanda sürekli ve ortak temsil,
- Çok taraflı konferanslar aracılığıyla ortak faaliyetlerin yürütülmesi,
- Küçük devletlerin seslerini duyurabilmesi açısından uluslararası bir arenanın oluşturulması,
- Kalkınma ve gelişme gibi konularda devletlerin tek başlarına elde edemeyecekleri birçok imkânın devletlere sunulması,

Uluslararası örgütler, bir kurucu anlaşma ile kurulduklarından ve faaliyetlerini bu anlaşmalar çerçevesinde gerçekleştirmelerinden dolayı, uluslararası hukuka büyük katkılar sağlamaktadırlar (Archer, 2001: 96). Uluslararası örgütlerin kurucu anlaşması oluşturulurken, kurucu üye statüsündeki devletlerin ortak kararlar alarak, ortak bir sonuca varmaları, anlaşmanın uygulanabilirliğini ve evrenselleşmesini daha da kolaylaştırmaktadır. BM Şartı'nın müzakereleri esnasında uluslararası hukuk ile ilgili birçok konu tartışmaya açılmış ve devletlerin ortak uzlaşmaya varmasıyla ana sözleşme ortaya çıkmıştır. 193 üyeli BM'nin evrensel boyutta olması, BM Şartı'nı uluslararası hukukun en önemli kaynağı konumuna getirmektedir.

Devletler, doğal olarak milli çıkarlarını korumak amacıyla birçok devlet ile karşı karşıya gelmektedir. Bu açıdan uluslararası örgütler, devletlerin dış politikalarını uyumlu hale getirilmesi açısından büyük bir sorumluluk üstlenmektedir (Baharçipek, 2011: 239). Diğer taraftan uluslararası örgütlerin, büyük güçlerin dış politika aracı olduğu konusunda da yaygın bir kabul mevcuttur (Ateş, 2017: 40). Örneğin; BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi olan devletler, ülkelerinin çıkarları doğrultusunda alınabilecek birçok kararın sonucunu etkilemektedir. 2011 yılında başlayan ve günümüzde de halen devam eden Suriye sorununda çıkarları doğrultusunda, BM'nin müdahalesini engellemek amacıyla Rusya ve Çin veto haklarını kullanmaktadır. Yine Filistin sorunu ile alakalı BM Güvenlik Konseyi tarafından alınacak birçok karar ABD'nin veto engeline takılmaktadır.

Uluslararası örgütler, devletler arasında işbirliğini geliştirdiği gibi bir diplomasi ve müzakere kültürü de oluşturmaktadır. Uluslararası örgütlerin sürekli merkezleri nezdinde üye devletlerden en az bir temsilci olmak koşuluyla diplomatik misyonları (daimi temsilcilik) bulunmaktadır. Örgütün gündeminde olan ortak sorunların çözümüne ilişkin, daimi temsilciler arasında resmi veya gayri resmi müzakereler sürekli yapılmaktadır. Bu durum devletler arasında müzakere kültürünün yaygınlaşmasını sağlamaktadır (Ateş, 2017: 41). Bununla birlikte, gerek örgütlerin kurumsal işleyişleri gerekse devletlerin imkan ve kapasiteleri doğrultusunda, daimi

temsilcilik açılması sınırlanabilmektedir. Örneğin, Türkiye'nin günümüzde 13 daimi temsilciliği bulunmaktadır.

Uluslararası örgütler sadece devletler arasında değil, toplumlar arasında da her alanda (kültür, eğitim, bilim, spor, turizm vb.) sıkı ilişkilerin kurulmasına büyük katkılar sağlamaktadır (Baharççek, 2011: 239). Örneğin; Avrupa Birliği, 1980'lerin sonlarına doğru Avrupa Birliği'ne üye ülkeler ile aday ülkelerdeki yüksek öğretim kurumlarını işbirliğine teşvik etmek ve üniversiteler arası eğitimde kalitenin artırılmasını sağlamak amacıyla Erasmus adı altında bir öğrenci değişim programı oluşturmuştur. Diğer bir örnek ise, UNESCO tarafından dünyada kitap okunmasını yaygınlaştırmak amacıyla her yıl düzenli olarak Dünya Kitap Başkenti belirlenmektedir. 2021 yılı UNESCO Dünya Kitap Başkenti olarak Gürcistan'ın başkenti Tiflis belirlenmiştir.

Uluslararası örgütler tarafından belirlenen gündemler, gerçekleştirilen zirveler ve çeşitli faaliyetler küresel veya bölgesel ölçekte kamuoyu oluşmasına büyük katkılar sağlamaktadır. Örgütün üye sayısı ne kadar çok ve faaliyet alanları ne kadar geniş ise kamuoyu oluşturma derecesi de o denli güçlü olacaktır (Archer, 2001: 73). Örneğin, BM'nin organları (Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul) tarafından alınan bir karar bütün dünyanın dikkatini çekmektedir.

Uluslararası örgütlerin varlığı üye ülke vatandaşlarına cüzi miktarda istihdam alanı da oluşturmaktadır (Ateş, 2017: 45). Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve NATO gibi örgütlerin bünyesinde on binleri aşkın çalışanları bulunmaktadır. Örgüt bünyesindeki istihdam, üyelik koşulları ve kurucu anlaşma içeriğine göre farklılıklar gösterebilmektedir. İstihdam alanı cüzi bir miktarmış gibi görünse de, günümüzde uluslararası örgütlerin sayısı göz önüne alındığında, azımsanamayacak bir istihdam yaratıldığı anlaşılmaktadır.

Terörizm, insan hakları ihlalleri, çevre kirliliği, uluslararası suçlar gibi pek çok sorun ulusal sınırları aşmış ve birçok devleti ilgilendirir hale gelmiştir. Bu da devletlerin bir araya gelerek sorunlara çözümler aramasını ve bu çözüm arayışının sonucu olarak ta birçok uluslararası örgütün kurulmasını sağlamıştır. Böylece devletleri aşan sorunlara, uluslararası örgütlerin üstlenmiş olduğu işlevler doğrultusunda ortak ve kalıcı çözüm aranmaktadır. Bu kısımda ele alınan işlevler, aynı zamanda uluslararası sistemde, uluslararası örgütlerin aktörlüğü konusunu da gündeme getirmektedir.

1.1.6. Uluslararası Sistemin Aktörleri Olarak Uluslararası Örgütler

Uluslararası sistemde uluslararası örgüt tanımlamasının, aslında uluslararası hukukun kişisi olarak kabul edilen hükümetlerarası örgütler için kullanıldığı ilgili bölümde değerlendirilmiştir (1.1.1). Bu açıdan uluslararası politikada aktör sorunu değerlendirmesi hükümetlerarası örgütler kapsamında yapılacaktır.

Uluslararası ilişkilerin klasik teorilerince, uluslararası örgütlerin aktörlük derecelerinin farklı şekilde yorumlandığı görülmektedir. Realist akım uluslararası örgütleri, büyük güçlerin uluslararası arenadaki bir dış politika aracı olarak görürken, Liberal akım ise uluslararası örgütlerin, uluslararası arenada özerk bir yapıya sahip olduklarını ve ulusal çıkarlara değil, öncelikli olarak uluslararası çıkarlara hizmet ettikleri görüşündedirler (Waltz, 1999: 21). Oysaki uluslararası örgütlerin uluslararası arenada bir aktör olarak dikkate alınmaları temsil ettikleri devletlerden az çok bağımsız politikalar geliştirme ve faaliyetler yapma yeteneğine bağlıdır (Arı, 1999: 30). Fakat çok az sayıda uluslararası örgüt kendisini oluşturan devletlerden bağımsız hareket edebilmektedir. Uluslararası örgütlerin uluslararası arenada ne ölçüde aktör olarak kabul gördüğünü anlamak için aktörlüğün şartları ekseninde bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Uluslararası örgütlerin aktörlüğünü değerlendirirken kullanılan kimi şartlar, çeşitli yazarlar tarafından ortaya konmuştur. Bu görüşler doğrultusunda beş genel şartı değerlendirmek mümkündür.

Aktörlüğün öne sürülen birinci şartı *kimlik inşası* ile ilgilidir. Uluslararası örgütlerin bir aktör haline gelmesi devletlerin girişimleriyle mümkün olmuş ve kimlik kazanımları gene devletlerin sayesinde gerçekleşmiştir. Bir kurucu antlaşma ile bir araya gelen devletler, bu yapılanmaların merkezini, faaliyet alanını, örgüt yapısını ve yetkilerini belirlemektedir (Ateş, 2017: 126; Sak, 2012: 1211; Başak, 2012: 70). Kısacası, günümüzdeki tüm uluslararası örgütlerde kimlik kazanımı devletlerin sayesinde gerçekleşmiştir demek uygundur.

İkincisi, *özerk olarak karar alabilme yeteneğine* sahip olabilmeleridir (Ateş, 2017: 34; Başak, 2012: 93-101; Arı, 1999: 28). Fakat tek bir örnek (Avrupa Birliği) dışında bütün uluslararası örgütlerin karar mekanizmalarında devletler önemli bir rol oynamaktadır. Hatta devletlerin bazı uluslararası örgütlerde alınan kararlara doğrudan etkisi bulunmaktadır. Örneğin, BM'nin daimi organlarından bir tanesi olan Güvenlik Konseyi'nde alınan bir kararın, yine Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan 5 devletten (ABD, Çin, Fransa, İngiltere, Rusya) her hangi biri tarafından veto edilmesi

mümkündür. Bu durum aslında bize alınan kararların örgüt tarafından değil baskın devletler tarafından alındığını düşündürmektedir. Böylelikle uluslararası örgütlerin karar alma özerkliğine sahip olup olmadığı tartışmaya açık olduğu gibi, uluslararası arenadaki aktörlüklerinin kabul edilip edilmemesi, etkin devletlerin kimi faaliyetlerinden dolayı değişkenlik gösterebilmektedir.

Üçüncüsü, *eylem potansiyelidir*. Uluslararası örgütlerin sahip olduğu hakları ve yükümlülükleri kendi eylemleriyle hayata geçirebilmeleridir (Ateş, 2017: 34; Özarlan, 2012: 46; Başak, 2012: 72). Örgüt bünyesinde alınan kararların hayata geçirebilmesi için yine üye devletlerin rızası gerekmektedir. Uluslararası örgütler tarafından alınan fakat üyelerin rızası olmaması sebebiyle faaliyete geçirilemeyen birçok karar mevcuttur. Örneğin; Suriye iç savaşında şiddetin kınanması ve acilen sonlandırılması yönünde adımlar atılması konusunda birçok devlet BM Güvenlik Konseyi'ne taleplerde bulunmuşlardır. Fakat Güvenlik Konseyi'nin iki daimi üyesi Çin ve Rusya, Suriye'deki durumun uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit teşkil etmediğini ileri sürerek konunun görüşülmesine engel olmuşlardır (Ateş, 2019: 34; Ağır ve Aksu, 2017: 51). BM Güvenlik Konseyi, Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD ve Sovyetler Birliği arasında bir güç rekabeti aracı olmuş ve 45 yıllık süreç içerisinde 230'dan fazla veto kullanılmıştır (Kutlu, 2018: 187).

Dördüncüsü, *kararların etkinliğidir*. Burada uluslararası örgütler tarafından alınan kararların uluslararası politikaya ne denli bir etki bıraktığı anlaşılmaktadır (Ateş, 2013: 126-127; Arı, 1999: 30). Uluslararası örgütlerin aktörlüğü tam bu noktada ön plana çıkmaktadır. Fakat uluslararası örgütlerin hemen hemen hepsi, üye devletlerin mutabık kaldığı kararları uygulamaya geçirebilmektedir. Her ne kadar üye devletler tarafından alınan bir karar olmuş olsa da faaliyete geçirilmesi ve meşruluğu uluslararası örgüt aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu noktadaki önemli husus ise alınan kararların uluslararası politikayı ve diğer ülkeleri etkileme derecesidir. Uluslararası örgütler, etkileme derecesi ne kadar yüksek olursa, o derecede uluslararası politikanın önemli bir aktörü haline gelmektedir.

BM'nin nükleer silahlarının kontrol altına alınması yönünde almış olduğu birçok karar, uluslararası politikayı etkilemektedir. Bu doğrultuda, ABD'nin Nagazaki ve Hiroşima'ya 1945 yılında attığı atom bombalarının yıkıcı etkileri ve Sovyetler Birliği'nin de bu silaha sahip olması üzerine iki rakip gücün nükleer savaş çıkarabilmeleri ihtimali göz önünde bulundurularak, elde edilen nükleer enerjinin silaha dönüştürülmesini engellemek amacıyla BM Genel Kurulu'nun girişimleri

doğrultusunda BM bünyesinde 24 Ocak 1946 tarihinde Atom Enerjisi Komisyonu kurulmuştur. Bu kurum daha sonrası Silahsızlanma Komisyonu adını almış ve atom enerjisinin barışçıl amaçları dışında yasaklanması, denetlenmesi gibi konularda çalışmalar yürütmektedir (Dalar, 2008: 274).

Beşincisi ise *uluslararası örgütlerin ömrüdür*. (Ateş, 2017: 35). Bir örgütün ömür süresini gene örgütü oluşturan devletler belirlemektedir. Uluslararası örgütlerin kuruluş amacı, faaliyetleri ve üye devletlerin arasındaki güven veya karşılıklı çıkarın devamlılığı örgütün ömrünü belirlemektedir. Bu duruma en iyi örnek, 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi üzerine Türkiye, İran, Irak ve Afganistan'ın, bölgedeki barışın devamlığını sağlamak ve birbirlerine karşı saldırıdan kaçınmak amacıyla kurmuş oldukları *Sadabat Paktı*'dır (Soysal, 1999: 327). 1979 yılında İran ve Irak arasındaki çıkar ilişkisinin son bulması neticesinde çıkan savaş beraberinde paktın işlevini yitirmesine ve parçalanmasına sebep olmuştur.

Aktörlüğün kriterleri doğrultusunda yapılan değerlendirmenin sonucunda kimi yazarlara göre, uluslararası örgütleri uluslararası politikanın birincil aktörleri sınıfına almak mümkün değil gibi gözükmektedir (Ateş, 2017: 35). Bununla birlikte uluslararası örgütlerin uluslararası politikayı ciddi anlamda etkilediği birçok örnek bulunmaktadır. Örneğin 1950 yılındaki Kuzey Kore – Güney Kore savaşında, BM Güvenlik Konseyi tarafından Kuzey Kore saldırgan, Güney Kore ise savunulması gereken devlet olarak belirtilmiştir. Diğer bir örnek ise, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi tarafından Kuveyt'in toprak bütünlüğünün korunması kararının alınmasıdır. Yine, NATO, 1992 yılında başlayan ve giderek şiddetlenen Bosna Savaşına müdahil olmuş ve 12 günlük hava harekati neticesinde 20 Aralık 1995'ta imzalanan ve Bosna Savaşına son veren Dayton Barış Anlaşması'na giden yolu açmıştır. Hem BM hem de NATO devletler arasındaki birçok soruna arabuluculuk yaptığı gibi, çoğu sorunlara da doğrudan müdahil olarak barış koruma operasyonları düzenlemiştir. Kısacası yukarıda belirtilen örnekler, bize uluslararası politikada uluslararası örgütlerin başat aktörler arasında yer aldığını göstermektedir.

1.2. Bölgeselleşme ve Bölgesel Örgütler

Özellikle 1990'lardan sonra çok kutuplu dünya söylemleriyle de bütünleşen bölgeselleşme, uluslararası ilişkilerde küresel ve ulusal düzeyler arasında bir analiz birimi olarak bölgenin öneminin yükselmesine neden olmuştur. Bölgeselleşmenin temel amacı, güvenlik topluluğunun belirli bir bölgede oluşturulmasıdır. Joseph Nye, siyasal bölge örgütlenmesi olarak gördüğü bölgesel bütünleşmeyi, uluslararası sistemde bir barış adasının oluşturulmasına kayda değer katkılar sağlayan yapılanmalar şeklinde tanımlamaktadır (1971: 182). Bölgeselleşme olgusunun tarihsel açıdan ciddi bir şekilde gündeme gelmesi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir yıkıma uğrayan Avrupa'da gerçekleşmiştir (Ateş, 2017: 226).

Bölgeselleşme adına ilk somut adımın 1949 yılında Avrupa Konseyi'nin kurulmasıyla atıldığı kabul edilmektedir. Sonrasında, Avrupa Birliği'nin temellerini oluşturan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT - 1951) kurulmuştur. Bu iki oluşumda da üye alım kriterleri açısından temel ayırım coğrafya olarak belirlenmektedir. Oysaki uluslararası örgütler, amaç ve faaliyetlerine göre de belirli bir işlevsel bölgeyle sınırlandırılabilir. Türk Keneşi'nin kurucu antlaşmasında keneşe üyelik kriterleri ve amaçları net bir şekilde belirtilmiştir. Üyelik kriteri olarak Türk Dili Konuşan Ülke veya halk olunması gerekliliği koyulmuştur. Bu durumda Türk Keneşi bölgesel bir örgüt konumunda değerlendirilmektedir. Bu açıdan bölgeselleşme, bölgesel örgütler, sınıflandırılması ve düzeyleri, çalışmamız açısından ayrıca incelenmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.1. Bölgeselleşme

Ateş *bölgeselleşme* (regionalization) kavramını, “*Bölgesel düzeyde devletler arasındaki işbirliği olgusunun fiili gelişimini ifade eder*” şeklinde tanımlamaktadır (2017: 225). Aynı bölgede yer alan devletler arasında ekonomik, güvenlik, kültürel veya siyasal alandaki etkileşim, bölgeselleşme olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bölgeselleşme, birden fazla devletin birbirleriyle etkileşim içerisinde olması ile gelişen bir olgudur. Yani en az iki devletin aktif bir şekilde katılması gerekmektedirken daha fazla sayıda bölge devletinin yer alması, olgunun doğal gelişimi açısından önemlidir.

Bölgeselleşmenin getirilerini savunan düşünürlerin vardıkları ortak noktalara göre bölgeselleşme (Bennett ve Oliver, 2015: 284-285; Dedeoğlu, 2015: 249-251; Ateş, 2019: 229-235);

- Birbirine sınırdaş olan devletlerden birinin veya bir kaçının diğerlerinin üzerinde üstünlük kurmasına engel olmaktadır,
- Bir bölgedeki devletler arasında siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan bütünleşme yolunun tutulmasını kolaylaştırmaktadır,
- Bölgesel ekonomik işbirlikleri, küçük devletlerin dünya piyasasına girişini sağladığı gibi küresel güçler ile rekabet edebilmelerini de sağlamaktadır,
- Barışa yönelik tehditlere karşı, bölgesel yapılanmalar tek bir devlete göre daha caydırıcı olacaktır,
- Devletlerin bölgesel gruplar halinde bir araya gelmeleri, küresel güç dengesinin korunmasını sağladığı gibi alternatif bir güven ortamı da oluşturacaktır,
- Bölgeselleşme ile devletler arasındaki siyasi, ekonomik ve sosyal farklılıklar, evrensel yapılanmalara göre daha kolay giderilecektir,

Bir bölgede devletler arasında çeşitli alanlarda (siyasi, kültürel, ekonomik vb.) bütünleşme yoluna gidilmesi, evrensel işbirliklerine göre daha kolay olmaktadır. Bu duruma en iyi örnek olarak AB verilebilir. AB, Avrupa'da kısa bir süre içerisinde uluslar üstü bir yapı haline gelmiştir. Devletlerin bölgesel gruplar halinde hareket etmeleri bölgede güven ortamının oluşmasını sağlayacağı gibi küresel güçlere karşı da caydırıcılık etkisi oluşturması mümkündür. *Bölgeselcilik*, devletler arasındaki koordinasyon ve uyum yönünde tecrübe kazanmalarında atılan ilk önemli adımdır. Geçmişte atılmış bölgesel adımlar, BM gibi dünya barışının korunmasında büyük katkılar sağlayan bir uluslararası örgütün de kurulmasını sağlamıştır.

1.2.2. Bölgeselleşmenin Dinamikleri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası arenada görülmeye başlayan bölgeselleşme hareketlerine yol açan birçok etken bulunmaktadır. Aynı bölgede yer alan devletleri, özellikle ortak kaygıların veya çıkarların (güvenlik, ekonomi, hegemonya, küreselleşme ve ortak kimlik) bölgeselleşmeye ittiği sonucuna varılmaktadır. Bu devletlerin, bölgesel çıkar olarak adlandırdığı politikaların temelinde yatan amaç ise *ortak faydayı* yükseltmektir (Ateş, 2017: 229). *Güvenlik* merkezli olarak bölgedeki bir ya da birkaç devletin, siyasal veya askeri açıdan diğer devletlerin üzerine

baskı kurmasını engellemek veya bölge dışı aktörlerden gelen tehditlerin bertaraf edilmesi güdüsü, bölgesel işbirliği ortamının oluşturulmasını sağlamaktadır (Dedeoğlu, 2015: 249).

Güvenlik temelli bölgeselleşme girişimleri zaman içerisinde diğer alanlara da sıçramaktadır. Bu kapsamda verilebilecek en iyi örnek ise yine AB'dir. Avrupa'daki bütünleşmenin temelinde, iki büyük dünya savaşı sonrası yıkıma uğrayan Avrupa'nın tekrardan böyle yıkıcı savaşlar ile karşı karşıya kalmak istememesi motivasyonu yer almaktadır. Bu doğrultuda Almanya, bölgesel işbirlikleriyle kontrol altına alınmaya çalışılmış ve savaşların en büyük girdileri olan kömür ve çeliğin, bölgesel denetim altına alınabilmesi için AB'nin temellerini oluşturan AKÇT (1951) kurulmuştur (Hasgüler ve Uludağ, 2010: 309).

Bölge ülkeleri arasındaki güvenlik kaygılarıyla başlayan bölgeselleşme süreci, AKÇT örneğinde olduğu gibi ekonomik işbirliği alanında da kendisini göstermeye başlamıştır. Ekonomik kalkınmanın en önemli unsuru olan ihracat odaklı üretim, doğal olarak en yakın pazarların açılmasını zorunlu kılmıştır. Avrupa örneği temel alınacak olunursa, kömür ve çeliğin ortak işlenmesi ve ortak bir denetim altında tutulması, ister istemez üye devletler arasında ticaretin serbestleşmesinin de önünü açmıştır. Nitekim 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulması ile bir gümrük birliği oluşturulmuş ve üye devletler ortak politikalar üretmeye başlamıştır (Çakmak, 2014: 304). Ekonomik alandaki işbirliğin, bölgesel barışın ve güvenliğin devamlılığını sağlayacağı varsayılmaktadır. Bölgesel işbirliğinin artırılması, devletleri birbirlerine bağımlı hale getirdiği gibi savaş çıkma olasılığını da çok aza indirmiştir. Günümüzde AB'nin Avrupa bölgesinde ortak dış politika ve güvenlik politikası dahi oluşturma temelinde gelişmeye devam etmesi bu açıdan önemlidir.

Devletler bölgesel lider olabilmek, bölgede birbirlerine üstünlük kurmak veya üstün bir güce karşı kendilerini ezdirmemek içinde de bölgeselleşme yoluna gitmektedir. Bölgesel güç olmak isteyen veya bölgesel güç olmuş ve bu gücünü kaybetmek istemeyen devlet, bölge ülkelerini kendisiyle hareket etmeye zorlayabileceği gibi diğer devletler de bölgesel gücü takip edebilmektedir. Böylelikle bölgesel gücün etrafında, bölgeselleşme olgusu şekil bulmaya başlamaktadır (Karns ve Mingst, 2004: 150). Bu duruma en iyi örnek ise, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra bölgedeki hâkimiyetini kaybetmek istemeyen Rusya'nın eski Sovyet ülkeleri ile Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kurmuş olmasıdır.

Serbest piyasa ortamının oluşması ve küresel piyasada ekonomik açıdan rekabetin artması, devletlerin bölgeselleşmeye yönelimini arttırmıştır. Çünkü ülkelerin yakın komşularıyla işbirliği oluşturarak ortak hareket etmesi, onları küresel rekabet ortamına daha avantajlı girmesini sağlayacaktı (Bennett ve Oliver, 2015: 285). Bu açıdan küresel rekabet içerisindeki bölgeselleşmenin en önemli gerekçesini devletler arasında *ortak pazar* oluşturulması olabilmektedir (Çarkoğlu vd., 2005: 17). AB'nin ilk kurulduğu yıllarda üye ülkeler arasında ortak bir pazar oluşturması, Avrupa'nın hızlı bir şekilde bölgeselleşmesini sağlamıştır.

Bölgeselleşmeye giden yolda diğer önemli bir etken ise ortak kimlik, kültür, dil ve tarihin var olmasıdır. Bahsedilen ortaklıkların var olması ülkeler arasında işbirliğinin kurulmasını kolaylaştırmaktadır. Örneğin Avrupa bütünleşmesinde *Avrupalılık*, Araplar arasında işbirliğinin kurulması açısından *Araplık*, Müslüman devletler arasındaki işbirliğinin sağlanması için de *İslam* ön plana çıkarılmıştır (Ateş, 2017: 234-235). İslam Birliği'ni değerlendirecek olursak, üye devletlerde mezheplerin ön plana çıkarılması tam manası ile bir birlikteliğin oluşturulmasına engel teşkil etmiştir. En önemli dayanağı Türk dilleşlik ortak paydası üzerinden *Türk Kimliği* olan Türk Keneşi'nde ise hemen hemen başka örgütlenmelerde görülmesi zor olan potansiyel üstünlükler bulunmaktadır. Çünkü Türk Keneşi'ne üye olan ve üye olacak devletler, ortak kimlik, kültür, dil ve tarihe sahiptir. Bu ortaklıklar, Türk Keneşi'nin devamlılığı açısından en önemli gelişme zemini paydaları olarak değerlendirilebilecektir. Bu potansiyelin kullanılabilmesi, örgütün ömrü, etkinliği ve işlevselliği açısından çok önemli bir konudur.

1.2.3. Bölgesel Örgütler

Uluslararası arenada bölgeselleşmenin en somut sonucu, bölgesel örgütlerin ortaya çıkmasıdır. Bölgesel örgütlenmelerin oluşturulmasında coğrafi yakınlık belirleyici etken olarak görülse de, birçok bölgesel örgütün içerisinde aynı bölgede yer almayan devletlerin de bulunduğu görülmektedir. Hükümetler arası antlaşmalar yoluyla ortak çıkar ve amaçlarını gerçekleştirmek için devletler, bölgesel düzeyde güvenlik merkezli, sosyal, kültürel, ekonomik veya siyasi örgütlenmeler kurmuşlardır (Bennett ve Oliver, 2002: 237). Bunun en önemli sebebi uluslararası sistemde var olan düzenin devamlılığının sağlanması ve korunmasında BM gibi küresel örgütlerin tek başına yeterli olmaması görülmektedir.

Bölgesel örgütlerin faaliyet alanları ve işlevsellik dereceleri birbirinden çok farklılık göstermektedir. NATO ve AB bölgesel birer örgüt olmalarına rağmen uluslararası politikayı etkileyebilirken, KEİÖ benzeri birçok örgüt ise pasif kalmıştır. Bölgesel düzeyde ekonomik bütünleşme hareketlerinde, iki ana hedefin var olduğu söylemek mümkündür. Bunlar; en düşük düzeyde serbest ticaret alanı oluşturmak, en yüksek düzeyde ise bölgesel bir ekonomik birlik oluşturmaktır (Özarslan, 2012: 66-70). AB, serbest ticaret alanı ile başlattığı birlikteliği en yüksek düzeye çıkarmış, ekonomik bir birliktelik, hatta siyasi bir bütünleşme oluşturmuştur.

Bölgesel düzeydeki siyasal örgütlenmelerde devletler kendi egemenliklerinden taviz vermek istememesinden kaynaklı daha çekimser adımlar atmaktadır. Devletlerin atmış olduğu soğuk adımlar siyasal örgütlenmelerin daha pasif kalması sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Ateş, 2017: 247-248). Siyasal örgütlenmelere örnek olarak; Avrupa Konseyi, Arap Birliği, Afrika Birliği, ASEAN, Amerikan Devletleri Örgütü, Amazon Paktı ve İslam Konferansı Örgütü gibi örgütlenmeler verilebilmektedir. AB'nin ise ekonomik yönü ön plana çıktığı kadar siyasal yönü de ağırlık kazanmıştır.

Askeri amaçlı örgütlenmeler, ortak tehditler algılayan veya ortak idealler etrafında bir araya gelen devletlerin, başka bir cepheye karşı veya üçüncü bir devletten gelebilecek saldırılara karşı işbirliği içerisinde ortak bir savunma yapmak amacıyla oluşturulan oluşumlardır (Karagül, 2014: 11). Uluslararası bir yapılanma olarak kurulan bütün bölgesel güvenlik örgütlenmelerindeki temel amacın savunma olduğu belirtilmektedir. Bölgesel güvenlik örgütlenmelerine geçmişten günümüze NATO, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO), Anzus Paktı, Batı Avrupa Birliği, Merkezi Antlaşma Örgütü, Sadabat Paktı ve Varşova Paktı gibi yapılanmaları örnek olarak vermek mümkündür.

Ülkeler kültürel işbirliklerini de geliştirmek amacıyla da örgütler kurmakta ya da bölgesel örgütler bu alanlarda da faaliyetlerine gittikçe önem vermektedir. Toplumlar arası tarih, dil, din, sanat, bilim, film, müzik vb. alanlarda işbirliği yaparak, birbirlerine olan güveni arttırdığı gibi, bölgesel ve küresel barışa da katkıda bulunmaktadır. Diğer faaliyet alanlarında kurulan örgütlenmelerde karşılıklı çıkarların korunmasında çıkabilecek problemleri aşmada, kültürel yakınlaşmalar ve işbirlikleri ile desteklemek, bölgesel düzeyde toplumların bu tür örgütlenmelere yakınlaşmalarını sağlamak önemli bir kolaylaştırıcı olacaktır.

1.2.4. Bölgesel Bütünleşmeye Yönelten Nedenler

Küreselleşen dünyada her geçen gün yeni değerler katan teknolojinin ve iletişim araçlarının gelişmesi, düzenli bir şekilde artan kitlesel üretim ve ortaya çıkan yeni güç merkezleri, insan topluluklarının, toplumların eski çağlardaki kendi kendine yeterlilik özelliğinin kaybolması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu da birimleri birbirlerine bağımlı hale gelmesini sağlamıştır. Günümüzde toplumların ve devletlerin bu şekilde birbirine bağımlı hale gelmesi, uluslararası ilişkiler literatüründe *karşılıklı bağımlılık* (interdependance) kavramıyla ifade edilmektedir. Toplumlar ve devletler arasındaki bağımlılık giderek artmış ve devletleri aşan bir hale gelmiştir (Özen ve Tonus, 2013: 9).

İnsanlık tarihinin en büyük felaketleri olan Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarından hemen sonra özellikle Avrupa’da bölgeselleşme girişimlerinin yeşerdiği dikkat çekmektedir. Uluslararası sistemdeki yaşanan değişimler, özellikle de devletlerin birbirlerine bağımlı hale gelmesi bütünleşmeye duyulan koşulları oluşturmuştur (Dedeoğlu, 2015: 242-243). Bölgeselleşme girişimlerini iki aşamada değerlendirmek yerinde olacaktır. Birincisi, Soğuk Savaş döneminin başlangıcından sonuna kadar geçen dönemdir. Bu dönemde dünyada Soğuk Savaş’ın yaşanmasından kaynaklı olarak, güvenliğin devletler açısından birincil amaç olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu doğrultuda bölgeselleşme girişimleri daha çok *güvenlik* boyutu ile ön plana çıkmıştır. Örneğin, Ateş’e göre, Avrupa Ekonomik Topluluğu sonuç olarak bir ekonomik bütünleşme hareketine dönüşmüş olsa da, aslında bölgesel güvenliğe katkı sağlayan bir yapılanmadır (2017: 222).

İkinci olarak, Soğuk Savaş’ın sona ermesinden günümüze kadar geçen dönemdir. Bu dönemde Soğuk Savaş’ın oluşturmuş olduğu güvensizlik ortamı kaybolmuş ve özellikle devletlerin serbest piyasa ekonomisine geçmesiyle küresel ticaretteki rekabet hız kazanmıştır (Ateş, 2017: 222-223). Kısacası bu dönemde bölgeselleşme süreci, küresel boyutta ekonomik açıdan, bölgesel düzeyde ise terör, kaçakçılık gibi yeni güvenlik kaygıları yönünde şekillenmeye başlamıştır. *Yeni Bölgeselcilik* olarak da nitelendirilen bu aşamada, küresel rekabet ortamında diğer devletlere karşı avantajlı konuma geçmek isteyen bölge ülkeleri ekonomik ve ticari bütünleşme yolunu tutmuştur (Deviren ve Yıldız, 2014: 20-21). Bunun yanında bölgeden kaynaklanan yeni tehditlere karşı ortak hareket etme ihtiyacı doğrultusunda güvenlik merkezli girişimlerde oluşturulmuştur.

Dolayısıyla, bu girişimlerin kalıcı, sürekli ve kurumsal bir güven ortamında gerçekleştirilmesi düşüncesi, uluslararası örgütlerin kurulması ve sonrasında sayılarının artmasında ciddi rol oynamıştır. 1990'larda atılan adımların daha somutlaşması ve ilerletilmesiyle, 21. yüzyılda geniş Avrasya bölgesinde de bölgesel düzeyde örgütlenmeler kendini daha çok göstermeye başlamıştır. Bir kısmı Avrasyacı bölgeselleşme girişimlerinin önemli örgütleri olarak da değerlendirilen (Yalçınkaya, 2019) Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ), Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (GUAM), Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)'nün yanı sıra Türk Keneşi (TDİK) de bölgesel düzeyde iddiaları olan bir örgüt olarak kurulmuştur. İlerleyen bölümlerde Türk Keneşi kuruluşundan itibaren detaylı şekilde ele alınacak, bir uluslararası örgüt olarak yapısı ve işlevleri açısından durumu ve bölgeselleşme dinamiklerine ilişkin etkinlik düzeyi değerlendirilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK KENEŞİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ¹

2.1. 1990'ların Başında Uluslararası ve Bölgesel Ortam

Çarlık Rusya'da ihtilalin temelleri 1905 Rus-Japon savaşı esnasında atılmıştır. İmparatorluk içerisindeki farklı kutuplarda yer alan politik akımlar, çarlık rejimi ile mücadele ederek onu yıpratmış, 1917 yılına gelindiğinde Çar II. Nikola'nın tahtan çekilmesi ve monarşinin ortadan kalkması ile sonuçlanmıştır (Ekinci, 2017: 265-275). Çarlık Rusya'nın yıkılması, Avrasya coğrafyasında büyük değişikliklere yol açarken merkezden kopmaların da önünü açmıştır. Resmi olarak 29 Aralık 1922 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) kurulmasına kadar geçen sürede Bolşevik hükümetinin en öncelikli meselesi, ayrılan parçalarını tekrardan bir araya getirebilme düşüncesidir. Bu doğrultuda, Bolşevik yönetiminin en etkili silahı ulusların eşitliğini sağlama politikasını yürütmeleri olmuştur. Lenin ve Stalin'in 1917-1918 yıllarında yayınladıkları bildirilerde Rusya halklarının kendi kaderini tayin ederek kendi devletlerini kurmalarını tanıdıklarını bildirirken, Rus topraklarında yaşayan halkların ulusal-dini ayrıcalıklarının ve kısıtlamalarının kaldırılması konusunda gerekli hassasiyete önem vereceklerini de belirtmişlerdir (Özel, 2014: 105-107). Fakat bu durum söylemden öteye gidememiştir.

Bolşevik hükümeti, Sovyet Kimliği oluşturabilmek için Özbek, Kazak, Kırgız ve Türkmenleri dil, edebiyat, kültür ve sanat gibi konularda farklı yönlerde sosyal doku tahrip edilmeye çalışılmıştır. Sovyetler Birliği içe kapalı bir sistem benimseyerek kendi içerisindeki milletlerin dış dünyadaki soydaş ve dindaşları ile bağlantılarının koparılması hedeflenmiştir (Yalçınkaya, 2006: 275-276). Bunun yanında Türk Cumhuriyetleri içerisindeki aydın kesimler katledilirken dil farklılıkları üzerine ülke içerisinde de tekrardan bir ayrımcılık daha teşhis edilmiştir. Türk Cumhuriyetlerinin aynı zamanda alfabelerini de değiştirerek dış dünyadaki soydaşları ile olan tüm benzerliklerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

¹Divan-ı Lügatit'te Türk'te tam olarak konsey sözcüğünün anlamını veren keneş kelimesi tespit edilmiştir. Türk Keneşi ifadesi Türk Lehçelerinin ortak unsurlarına bir örnek teşkil ettiğinden örgütün diğer kurumları ile olan yazışmalarında kullanılmaktadır. Bildirinin devamında konsey yerine keneş ifadesi kullanılacaktır.

Türk Cumhuriyetlerinin birbirini yakından tanınması ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi fırsatı Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla elde edilmiştir. Fakat yarım asırdan uzun bir süredir Sosyalizmin etkisinde kalan bu ülkelerin, iletişim alt yapısı, ekonomi, sanayi, ulaşım ve hatta eğitim sistemlerinin Sovyetler Birliği ideolojik anlayışı doğrultusunda şekillendirilmiş olması, Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmış olmalarına rağmen yeni kurulan Rusya Federasyonuna bağımlı hale getirmiştir. Türkiye 1990'lı yılların başında Türk Cumhuriyetlerinin üzerindeki Sovyet etkisini kırmak ve ekonomik alanda bağımsızlıklarını güçlendirmelerini sağlamak açısından birçok ikili anlaşma yoluna gitmiştir (Şimşir, 1992: 59-99). Her ne kadar ortak tarih ve tarihsel kimlik söylemleri ile bölgeye hızlı bir giriş yapılmış ise de ilk geçiş yılları sancılı bir şekilde cereyan etmiştir.

2.2. Türk Keneşi'nin Tarihsel Altyapısı ve Zirveler Dönemi

Zirveler Süreci, dördü Türkistan² bölgesinde (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan) biri ise Kafkasya bölgesinde (Azerbaycan) yer alan Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye arasında 1992 yılında başlayıp Türk Keneşi Sekreteryası'nın kurulduğu 2010 yılına kadar devam eden ve devlet başkanları düzeyinde gerçekleştirilen 10 zirve toplantısı dönemini ifade etmektedir.

Tablo 1. Devlet Başkanları Zirveleri Süreci

Türkçe/ Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri Süreci ³		
	Tarih ve Yer	Katılımcı Devletler
1. Zirve	30-31.10. 1992 Ankara/Türkiye	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Türkiye, Özbekistan
2. Zirve	18-19.10.1994 İstanbul/Türkiye	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Türkiye, Özbekistan
3. Zirve	27-29.08.1995 Bişkek/Kırgızistan	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Türkiye, Özbekistan
4. Zirve	21.10.1996 Taşkent/Özbekistan	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Türkiye, Özbekistan

² Zeki Velidi Togan'ın Bugün ki Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi adlı eserinin önsöz kısmında sınırlarını belirttiği Türkistan bölgesi; Hazar denizi ve aşağı Ediv'den Çin seddine kadar uzan doğu Türklerinin yaşadığı bölge olarak tanımlanmıştır (Togan, 1981: 2). Türkistan kavramı 1920'de SSCB yönetimi tarafından yasaklanmış, 1924'te de tamamen kaldırılmış ve yerine Orta Asya kavramı kullanılmaya başlamıştır. Ayrıca 1988 yılına kadar Kazakistan Orta Asya bölgesine dahil edilmemiştir.

³ 7. Zirveye kadar toplantının adına ilişkin genel olarak kullanılan ifade 'Türkçe Konuşan Devletler/Ülkeler' olmuştur. Ancak 7. Zirve ve sonrasında 'Türk Dili Konuşan Ülkeler' ifadesi yerleşmiştir.

5. Zirve	09.06.1998 Astana/Kazakistan	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan (Meclis Bşk), Türkiye, Özbekistan
6. Zirve	08.04.2000 Bakü/Azerbaycan	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan (Meclis Bşk), Türkiye, Özbekistan (Meclis Bşk)
7. Zirve	26-27.04.2001 İstanbul/Türkiye	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Türkiye, Özbekistan (Meclis Bşk)
8. Zirve	17.11.2006 Antalya/Türkiye	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan (Büyükelçi), Türkiye, Özbekistan
9. Zirve	2-3.10.2009 Nahcivan/Azerbaycan	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye
10. Zirve	16.09.2010 İstanbul/Türkiye	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan (Misafir), Türkiye

Türk Keneşi'nin resmi olarak kuruluşuna kadar geçen süre zarfında yapılan her bir zirvede Türk Cumhuriyetlerinin birbirlerine olan güvenleri pekiştirilmiş olup, ortak tarih, dil ve kültüre sahip olunmasından dolayı ortak hareket etmelerinin gerekliliği düşüncesi doğrultusunda adımlar atılmıştır.

2.2.1. Ankara Zirvesi (1992)

Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ev sahipliğinde 1992 yılında Ankara'da gerçekleşen birinci Zirveye, Azerbaycan Devlet Başkanı Ebulfez Elçibey, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov ve Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov katılmıştır. Türk Cumhuriyetleri aralarındaki ilişkileri ve işbirliğini; bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğüne saygı, birbirlerinin içişlerine karışmama ve eşitlik ilkeleri üzerinde daha da güçlendirmeye kararlılıklarını belirtmişlerdir (Ankara Bildirisi, 1992).

Zirvede açılış konuşması yapan dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, "Dilimiz bir, tarihimiz bir, kültürümüzde birdir. Öyleyse işimizde bir, kültürümüzde birdir." sözleriyle Türk dili konuşan halkların önündeki birleşmeye dayalı büyük fırsatların iyi değerlendirilmesi sonucunda, 21'inci yüzyılda Türk Cumhuriyetlerinin şahlanışa geçerek güçleneceği bir yüzyıl olacağına dikkat çekmiştir (Milliyet, 1992: 15). Milliyet Gazetesi'nin diğer "Türk Birliğinden Korkulmasın" başlıklı haberinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey'in Türk Birliği kavramından Turan devleti anlayışından bahsedilmediğini ve burada anlatılmak istenenin Avrupa

Topluluğu gibi birçok alanda işbirliği yapacak bir uluslararası örgüt olarak algılanması gerektiği düşüncesine yer vermiştir (Milliyet, 1992: 9). Cumhuriyet Gazetesi'nin "Türki Devletler Topluluğu Olabilir" başlıklı haberinde de Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in, Türkiye'nin önderliğinde kurulacak bir Türk topluluğuna ılımlı baktığı ve bu topluluklar için "Commonwealth" yorumu yapıldığına yer vermiştir (Cumhuriyet, 1992: 10). Serbest ticaret düzeninin oluşturulması, ortak bir yatırım ve kalkınma bankasının kurulması, demiryolu, karayolu ve havayolu bağlantılarının ve telekomünikasyon alt yapısının geliştirilmesi, Türk Cumhuriyetlerinin mevcut doğal kaynaklarının Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya sevk edilmesi, ekonomik konularda koordinasyon ve işbirliği imkânlarının geliştirilmesi hususları üzerinde de durmuştur (Türk Keneşi, 2019a).

Zirvede kararlaştırılan işbirliği çerçevesinde, Türk dili konuşan ülkeler ve halkların birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlamak, gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü ve sanatını korumak, yeniden canlandırmak, gelişmesini sağlamak ve nesilden nesile aktarmak amacıyla, Kültür Bakanları tarafından 12 Temmuz 1993 tarihinde Almatı'da imzalanan Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşma ile Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY) kurulmuştur (TÜRKSÖY, 2019b). Ayrıca Zirve toplantılarının her yıl düzenli şekilde aynı ay içerisinde toplanması ve bir sonraki toplantının 1993 Ekim ayı içerisinde Bakü'de gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat Bakü'de düzenlenmesi planlanan Zirve'nin, 1993 yılının ortalarında Azerbaycan'da başlayan siyasi krizin ekim ayına kadar çözülememesi, yaşanan siyasi krizin çözümüne ilişkin 3 Ekim 1993 yılında Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanı olarak seçilmesiyle birlikte ülkedeki bozulan düzeni yeniden tesis etmek için girişimlerde bulunması ve Ermeni sorunun çözümüne yönelik girişimlerin de hız kazanması 1994 yılına ertelenmesine neden olmuştur (Yiğit ve Gülbiten, 2017: 6). Türk dili konuşan devletlerin parlamentoları arasında bir işbirliğine gidilmesi gerekliliği de bu Zirvede ortaya atılmıştır. Diğer taraftan Birinci zirvenin Türk Dünyası'na en büyük kazanımı ise, ilk kez tüm bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin en üst düzeydeki temsilcilerinin kendi rızası ve iradesi doğrultusunda bir araya gelmiş olmasıdır.

2.2.2. İstanbul Zirvesi (1994)

18-19 Ekim 1994 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in ev sahipliğinde İstanbul'da gerçekleşen ikinci Zirveye, Azerbaycan devlet başkanı Haydar Aliyev, Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan devlet başkanı Askar Akayev, Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov ve Türkmenistan devlet başkanı Saparmurad Niyazov katılmıştır. Zirvede, Türk lehçeleri karşılaştırılmalı sözlüğünün oluşturulması, ortak kültür mirasının önemli unsuru olan eserlerin korunması, onarılması ve tanıtılması için ortak girişimlerde bulunulması memnuniyetle karşılanmış ve hızla uygulamaya koyulması hususunda iradelerini de belirtmişlerdir. Bunun yanında ortak kültürün (dil dahil) geliştirilmesi açısından Kültür Bakanlıklarının işbirliği yoluna giderek, ortak kültürel etkinlikler düzenlemesi gerekliliği de vurgulanmıştır. Kültür, eğitim, bilim ve ortak tarihin önemine de vurgu yapılarak, üniversiteler arasındaki diyalogun geliştirilmesinin ve bu kapsamda öğrenci değişim programlarının devam ettirilmesi belirtilmiştir. Devlet Başkanları, tarihi *İpek Yolu*'nun diğer ilgili ülkelerinde katkılarıyla yeniden canlandırılmasının Avrasya'nın Kalkınmasına büyük katkılar sağlayacağına inandıklarını beyan etmişlerdir (İstanbul Bildirisi, 1994).

Ancak BDT'yi yakın dönemde kurmuş olan Rusya, bölgedeki sorunların da gölgesinde gerçekleşen bu gelişmelerden rahatsızlığını açıkça ifade etmiştir. Etnik temelli bir hareket olduğu düşünülen Zirve toplantıları hakkında yorumlar yapılmıştır. Düzenlenen İkinci Zirveden rahatsızlıklarını bildiren dönemin Rusya Dışişleri Bakanı Mihail Demurin "*Zaman zaman farklı ülkelerin, etnik temele dayalı bir araya geldiğini görüyoruz. Bölge ülkeleri böyle gelişmelerden rahatsız oluyor. Ayrıca bu tür hatalı adımlar, başka çevreler tarafından kullanılıyor. Bu durumda özellikle Bağımsız Devletler Topluluğu sınırları içerisinde etnik temelli sorunlara neden olduğunu anımsatmak istiyoruz. İstanbul'da düzenlenen etnik temelli Zirvenin, Rusya'yı tedirgin etmemesi düşünülemez.*" beyanında bulunmuştur. Bu açıklamaya ilişkin haberi Milliyet Gazetesi "*Türk – Rus Düellosu*" şeklinde ana manşette yer vermiştir. Zirvede konuşma yapan dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, "*Bu ülkelerin dilleri, dinleri, tarihleri ve kültürleri birdir. Bunu inkar etmek mümkün değildir. Tedirgin olmaya gerek yok*" diyerek konuşmasına başlarken, kapsadıkları coğrafyayı bir rekabet alanı olarak görmediklerini de belirtmiştir (Milliyet, 1994: 20).

1993-1995 yılları arasındaki dönemde genel olarak Türk Cumhuriyetlerinin arasındaki ilişkiler, Türkiye – Türkistan ve Türkiye – Azerbaycan olmak üzere daha çok ikili ilişkiler şeklinde cereyan etmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin de destekleriyle

Türk Cumhuriyetleri, tarihsel kimlikleri olan *Türklük* kültürüne dönmeleri ve bağımsızlıklarını pekiştirmeleri açısından, Sovyet döneminden kalma düşüncelerden sıyrılmak amacıyla gençlere yönelik dış politikalar oluşturmuşlardır (Amirbek, Anuarbekuly ve Makhanov, 2017: 171). Ayrıca, Zirvede alınan kararların uygulanabilirliğini kontrol etmek ve bir sonraki Zirve'ye yönelik hazırlıkların yerine getirilmesi amacıyla, Dışişleri Bakanlarının veya eşdeğer düzeydeki görevlilerin uygun zamanlarda fikir alışverişinde bulunmaları kararı alınmıştır. Bu durum bizlere örgütlenmeye giden yolda ilk adımın atıldığını, çok taraflı sürekli diplomatik müzakere uygulama aşamasına geçildiğini göstermektedir.

2.2.3. Bişkek Zirvesi (1995)

Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesinin üçüncüsü 27-29 Ağustos 1995 tarihleri arasında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te dönemin Kırgızistan devlet başkanı Askar Akayev'in ev sahipliğinde düzenlenmiştir. Zirve'ye Azerbaycan devlet başkanı Haydar Aliyev, Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Türkmenistan devlet başkanı Saparmurad Niyazov katılmıştır. Zirvede ağırlıklı olarak kültürel, eğitim ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi ve Avrasya'da bir barış ortamının oluşturulmasının gerekliliği konuları üzerinde durulmuştur (Bişkek Bildirisi, 1995). Bişkek Zirvesi de genel olarak önceki zirvelerde alınan kararların önemini destekleyen kararlar ile tamamlanmıştır.

Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov, bölgesel düzeyde ekonomik ilişkileri geliştirmeyi Orta Asya Ekonomik Topluluğu üzerinden yapılmasını önerirken, zirvelerde siyasi bir oluşumu hedefleyen konuların gündeme gelmesi halinde, Özbekistan'ın bundan sonra düzenlenen Zirvelere katılmayacağını belirtmiştir. Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov ise dillerdeki yakınlığın ortak bir siyasi birliğin oluşturulması anlamına gelmediğinin üzerini çizerek, Türkiye ile yapılan bölgesel bütünleşme hareketlerine Rusya, İran ve diğer bölge ülkelerinde dahil edilerek omuz omuza yürütülmesi gerektiğine vurgu yapmıştır (Amirbek vd., 2017: 174).

İslam Kerimov'un tutumundaki değişikliğin temelinde yatan sebep, 1994 yılının başında Türkiye ile Özbekistan arasında yaşanan siyasi krizdir. İslam Kerimov'a muhalefet eden ve onu en büyük rakibi olarak gördüğü Muhammed Salihî'nin Türkiye'ye sığınması üzerine Kerimov, Türkiye'ye iadesi için resmi olarak başvuruda

bulunmuş fakat bir sonuç alamaması üzerine Ankara'daki Büyükelçisini geri çekmiştir. İlerleyen tarihlerde Kerimov'un doğrudan kendisi Türkiye'ye gelerek, Muhammed Salihi'nin iade edilmesi için müzakereler başlatmış, fakat Türkiye iadesini kabul etmemiştir. Ancak Muhammed Salihi'nin Türkiye'de hiçbir şekilde siyasi bir faaliyet yürütemeyeceğinin güvencesi verilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Özbekistan Büyükelçisi tekrar Ankara'ya dönmüş ve devlet başkanları zirvesinin dördüncüsünün Taşkent'te düzenlenmesine karar verilmiştir.

2.2.4. Taşkent Zirvesi (1996)

Türkçe Konuşan Devlet Başkanları dördüncü Zirvesi, üçüncü Zirvede mutabık kalındığı üzere 21 Ekim 1996 yılında Taşkent'te düzenlenmiştir. Zirve'ye Azerbaycan devlet başkanı Haydar Aliyev, Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan devlet başkanı Askar Akayev, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov ve Türkmenistan devlet başkanı Saparmurad Niyazov katılmıştır. Örgütlemeye giden yolda en somut adım bu Zirvede atılmış ve Taşkent Bildirisinin 16. Maddesine istinaden Türkçe Konuşan Devletler Zirvesi Sekretarya'sının kurulması ve tüzüğünün hazırlanması kararı alınmıştır. Alınan kararın ivedilikle faaliyete geçirilmesi için üye devletlerin Dışişleri Bakanlıkları görevlendirilmiştir. Ayrıca, bildiriye Sekretarya'ya yüklenen görevler de belirtilmiştir. Sekretarya'ya yüklenen görevler şunlardır (Taşkent Bildirisi, 1996);

- Devlet Başkanlarına, Dışişleri Bakanlarına veya denk pozisyondaki yöneticilere sunulacak belgelerin koordinasyonunu sağlamak ve hazırlıklarını gerçekleştirmek,
- Türkçe Konuşan Devletlerin dilini, kültürünü ve başarılarının tanıtımına yönelik programları (sempozyumlar, konferanslar, seminerler) organize etmek,
- Türk halklarının geçmişten günümüze kadar geçen süredeki hayatları hakkında tarihi kaynakların araştırılması, derlenmesi ve yayına hazır hale getirilmesi.

Bu Zirvede Devlet Başkanları, Türk tarihi ve medeniyeti açısından önemli sayılan günlerin belirlenerek, bir takvim oluşturması ve bu günlerde kutlamaların yapılması için TÜRKSOY'u görevlendirmiştir. Bununla birlikte, turizme uygun gerekli alt yapının teşhis edilmesini ve Türk kültürel mirasının canlandırılması, geliştirilmesi ve

korunması açısından da çeşitli programların gerçekleştirilmesini önermektedir. Ayrıca ilgili makamların gümrük ve transit işlemlerinin kolaylaştırılması ve karşılıklı ticaretin artırılması için gerekli tedbirlerin alınmasının önemine vurgu yapılmıştır (Taşkent Bildirisi, 1996). Önceki Zirvelerdeki görüşülen birçok konunun önemi, Taşkent Zirvesinde de yeniden teyit edilmiştir. Ayrıca, Taşkent Zirvesi bağımsız altı Türk Devleti Devlet Başkanlarının hepsinin bir arada katılmış olduğu son Zirve olmuştur.

2.2.5. Astana Zirvesi (1998)

21 Ekim 1996 tarihinde, Taşkent te düzenlenen dördüncü Zirvede bir sonraki Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvesinin 1997 tarihinde taraflarında onayı alındıktan sonra Ekim-Aralık aylarından her hangi bir gün veya günlerde düzenlenmesi kararı alınmıştır. Ancak planlanan zaman aralığında Zirve gerçekleşmemiştir. Zirve'nin yapılamaması ile ilgili bir açıklama yapılmamasına rağmen bu konuda tezler üretilmesi mümkündür.

Afganistan'ın, Türkmenistan ve Özbekistan ile doğrudan, Kırgızistan ve Kazakistan ile dolaylı yoldan sınırları bulunmaktadır. Taliban'ın 1994 yılında Afganistan merkezli tekrardan yükselişe geçmesiyle, Afganistan'ın üç önemli merkezi Herat (1995), Kabil (1996) ve Mezar-ı Şerif'i (1997) kontrolü altına almıştır (Şahin, 2016: 232). Bu durum Türk Cumhuriyetlerini tedirgin etmiş ve Rusya ile tehlikelere karşı güvenlik merkezli ortak hareket etmeye itmiştir.

1996 yılında Almanya'dan Türkiye'ye tekrardan gelen Muhammed Salih, Türkiye ve Özbekistan ilişkilerini tekrardan gerginleştirmiştir. Bu gerginlik giderek artmış ve iki ülke arasında diplomatik krize dönüşmüştür. Özbekistan, ülkesinde yatırım yapan Türk iş adamlarına yaptırımlar uygulamış ve hatta vergi yasalarını ihlal ettiği iddiaları doğrultusunda birçok Türk şirketinin de işletme ruhsatını iptal etmiştir. Ayrıca Türkiye'de öğrenim gören yaklaşık 300 öğrencinin de Özbekistan'a geri dönmeleri doğrultusunda çağrıda bulunulmuştur (Amirbek vd., 2017: 177). Özellikle 1997-1999 yılları Türkiye ve Özbekistan arasında diplomatik krizlerin yaşandığı bir dönem olmuştur.

Ocak 1996 yılında Evgeniy Primakov'un Rusya Dışişleri Bakanı olmasıyla birlikte Primakov Doktrini olarak da adlandırılan, Rusya'nın yeni dış politika vizyonunu ortaya koymuştur. Primakov, Rusya'nın çıkarlarına zıt olan eylemlerin kabul edilemez bir yaklaşım olduğu mesajını vermektedir. Yakın Çevre olarak kabul

ettiği eski Sovyet coğrafyasını, Rusya'nın şartsız bir şekilde etki alanı olarak tanımlamıştır (İsmayılov, 2013: 93-94). Bu doğrultuda Primakov, Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvelerini Rusya'nın çıkarlarına zıt bir eylem olarak algılamış olma ihtimali yüksektir.

Yukarıda belirtilen tezler, Beşinci Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesinin kesintiye uğramasında etken olma olasılığı yüksek olan fakat kesinlik içermemekle birlikte farklı yazarların düşüncelerine de yer verilerek yazarın kendisine ait görüşler ortaya koyulmuştur.

9 Haziran 1998 yılında Kazakistan'ın başkenti Astana'da bir yıl gecikmeli olarak toplanan Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları'nın beşinci Zirvesine, Azerbaycan devlet başkanı Haydar Aliyev, Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan devlet başkanı Askar Akayev, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov ve Türkmenistan Meclis Başkanı Sahat Muradov katılmıştır. Türk Keneşi'nin kurumsallaşmaya giden yoldaki en somut adımı olan Türkçe Konuşan Ülkeler Sekretaryası Tüzüğü kabul edilmiş ve üye ülkelerin Dışişleri Bakanlıkları, Sekretarya'nın denetimi ile görevlendirilmiştir.

Zirve sonunda yayınlanan Astana Bildirisi'nde alınmış olan kararlar şunlardır;

- Ticari ve ekonomi alanındaki ilişkiler genişletilerek, İpek Yolu'nun canlandırılması projesinin ortaklaşa uygulanması,
- Devlet Başkanları, ülkelerdeki zengin doğal kaynaklarının (doğalgaz, petrol vb.) çıkartılması ve işletilmesinin önemine vurgu yaparak, bu kaynakların dünya pazarına ulaştırılması açısından ortak projelerin düzenlenmesini ve Türkiye üzerinden Akdeniz kıyısına ve Avrupa'ya ulaşacak petrol ve doğalgaz boru hatlarının döşenmesine ilişkin çalışmaların yapılmasını memnuniyetle karşıladıklarını bildirmektedirler,
- Kazakistan, Kırgızistan, ve Özbekistan tarafından bölgede başlatılan entegrasyon çalışmalarının geliştirilmesine ve genişletilmesine yönelik çabaları desteklemek ve tüm Asya'da *İşbirliği ile Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı*'nin toplanması açısından Kazakistan'ın atmış olduğu adımları desteklemek,
- *Avrupa-Kafkasya-Asya* ulaştırma koridorunun geliştirilmesi konusundaki uluslararası konferansa destek sağlanması,

- Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki var olan sorunların, BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararları ve AGİT Lizbon Zirvesi'nin üç ilkesi doğrultusunda barışçıl yollardan çözümünün desteklenmesi (Astana Bildirisi, 1998).

Türkmenistan'ın Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvelerine olan ilgisinin azalmasının en büyük nedeni dış politikada tarafsızlık ilanıdır. Bilindiği üzere Türkmenistan, tarafsızlık statüsünü elde etmek için çok yönlü çabalar sarf etmiş ve BM Genel Kurulunda 12 Aralık 1995 tarihinde alınan kararla *Daimi Tarafsız Ülke* statüsü kazanarak bu gayesine ulaşmıştır (Ünlü, 2016: 97). Türkmenistan'ın bu politikayı benimsemesinde, iç işlerine karışılmama isteği, kendi askeri siyasetini bağımsız olarak belirleme, ülke sınırlarının ve bağımsızlığının korunması, kimyevi ve biyolojik silahlarından ülkesini arındırmak, başka yabancı bir devlet askerinin ülke sınırları içerisinde bulundurmamak⁴ gibi etkenler başat faktör olmuştur. Türkmenistan, dış politikasına kalıcı olarak yerleştirmek istediği tarafsız ülkü statüsü gereğince genel olarak bölgedeki bütünleşme hareketlerine, özelde ise Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesine mesafe koymaya başlamıştır.

2.2.6. Bakü Zirvesi (2000)

8 Nisan 2000 tarihinde Azerbaycan'ın Bakü şehrinde toplanan Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesine Azerbaycan devlet başkanı Haydar Aliyev'in ev sahipliğinde, Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan devlet başkanı Askar Akayev, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Türkmenistan Meclis Başkanı Sahat Muradov ve Özbekistan Yüksek Meclisi Başkanı Erkin Halilov katılmıştır. Zirve'de Türkmenistan'ın yanında Özbekistan'ın da Meclis Başkanı düzeyinde temsil edilmesi dikkatleri üzerine çekmiştir. Özbekistan'ın Zirve'ye Meclis Başkanı düzeyinde katılmasının altında ilgili başlıkta da (2.1.2.5) anlatıldığı gibi Muhammed Salih'i gerginliğinin tam olarak aşılmadığını göstermektedir.

Zirve'de kurumsallaşmanın en önemli adımlarından biri olan Sekretarya'nın daimi olarak Türkiye'de kurulmasına karar verilmiştir. Sekretarya'nın kurulması devletler arasındaki işbirliğinin gelecekte bir örgüt çatısı altında sürdürülmesi niyetinin en önemli göstergesini ortaya koymaktadır. 21. yüzyıla girerken, ilişkilere devletlerin karşılıklı çıkarlarına ve eşitliğine dayalı yeni bir ivme kazandırılmasının gerekliliğinin

⁴ Türkmenistan sınırları içerisinde her hangi bir devletin askeri üssü bulunmamaktadır.

üzerinde durulmuştur. Diğer taraftan Bakü Zirvesinde ağırlıklı olarak aşağıda belirtilen konular görüşülmüştür.

- Tarihi Büyük İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasının bölgedeki ülkelerin ekonomilerine büyük katkılar sağlayacağı kabul edilmiştir,
- Devlet başkanları, başta doğalgaz ve petrol olmak üzere, ülkelerdeki zengin doğal kaynaklarının işletilmesi ve çıkarılması hususunun üzerinde özellikle durmuşlardır. Ayrıca ilgili devletlerin, uluslararası ve özel finans kuruluşlarının teşvik ettirilmesiyle ortak projeler yapılarak hızlı bir şekilde faaliyete geçirilmesi gerekliliğinin de altını çizmiştir.
- Devlet başkanları, bölgenin korunmasına dikkat çekerek, bölgede her geçen gün giderek bozulan ekolojik yapıyı iyileştirmek için uluslararası çapta önlemler alınması ve alınan önlemlerin ivedilikle hayata geçirilmesi konusunda, ilgili devletlere çağrıda bulunmuştur,
- Eğitim, bilim, kültür, güzel sanatlar, sinema, televizyon, sağlık, edebiyat, spor ve diğer alanlarda ilişkilerin derinleşmesine ve tecrübe değişiminin aktarılmasına vurgu yapan devlet başkanları, diplomatik alanda da bir uyum içerisinde hareket edilmesinin altını çizmektedir,
- Hazar geçişli Türkmenistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye-Avrupa doğal gaz boru hattı projesinin hayat geçirilebilmesi için hükümetler arası bildirgenin bir an önce gerçekleşmesinin sağlanması gereği belirtilmiştir (Bakü Bildirisi, 2000).

Toplantı sonunda, dünyanın farklı bölgelerinde gerginliklerin tırmanması sonucunda, mültecilerin sayısının artışa geçmesi, insani açıdan durumun giderek kötüleşmesi, sosyal düzenin ve ekonomik altyapının yıkama uğraması ve çatışma bölgelerinde her geçen gün giderek artan silahlanmaya ilişkin gelişmeler kınanmıştır. Devlet başkanları karşılıklı olarak düzenlenen zirveler serisinin ülkeler arasındaki dostluğun üzerine katkılar sağladığını belirtmiştir. Gelecek Zirvenin ise Nisan 2001 tarihinde İstanbul'da yapılması kararlaştırılmıştır.

2.2.7. İstanbul Zirvesi (2001)

26-27 Nisan 2001 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen Zirve'ye Azerbaycan devlet başkanı Haydar Aliyev, Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan devlet başkanı Askar Akayev, Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet

Necdet Sezer, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurad Niyazov ve Özbekistan Cumhuriyeti Meclis Başkanı Erkin Halilov katılmıştır. Yedinci Zirve'nin diğer önemli tarafı ise Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının onuncu yılını kutluyor olmalarıdır. Zirve sonunda imzalanan bildiriye daha önceki zirvelerdeki alınan kararların uygulanması teyit edilmektedir. Diğer taraftan Türk devletleri arasındaki eşitlik ilkesi doğrultusunda herhangi bir yanlış anlaşmaya mahal vermemek kaydıyla bir önceki zirvelerde *Türkçe Konuşan Ülkeler* ifadesi yerini artık Yedinci Zirve ile birlikte *Türk Dili Konuşan Ülkeler* ifadesi almıştır (İstanbul Bildirisi, 2001).

Türkçe Konuşan Ülkeler ifadesi yerine Türk Dili Konuşan ülkeler ifadesinin neden kullanıldığı konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Fakat Türk Cumhuriyetlerinde Türkçe denilince Türk dillerinin bir lehçesi değil, Türkiye'de konuşulan bir dil olarak anlaşılmaktadır. Bu yanlış anlaşılmanın önüne geçilmek için Türk dili ifadesine yer verilmiş olması olası bir durumdur.

Kurumsallaşmaya giden yolda atılan adımların üzerine bu Zirvede de yenileri eklenmektedir. Dönemin Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev zirveler süreci çerçevesinde *Aksakallılar Konseyi ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi*'nin kurulmasını önermektedir (Türk Keneşi, 2019b). Bir sonraki Zirve'nin gelecek yıl Aşkabat'ta düzenlenmesine devlet başkanları tarafından karar verilmiştir.

2.2.8. Antalya Zirvesi (2006)

İstanbul Zirvesi'nde devlet başkanları tarafından sekizinci zirvenin 2002 yılında Aşkabat'ta yapılması kararlaştırılmıştı. Fakat sekizinci zirve beş yıl aradan sonra 2006 yılında Antalya'da yapılabilmektedir. Zirvelerin neden kesintiye uğradığı konusunda uzmanlar tarafından farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Bazı Rus uzmanlar, zirvelerin kesintiye uğramasına sebep olarak, Türkiye'de yaşanan 2001 ekonomik krizini ve iç siyasetteki istikrarsızlığı göstermektedir (Kibaroğlu, 2001: 99-100; Amirbek vd., 2017: 181). Yine Erol'un Rus analizcilerden ve dış politika köşe yazarlarının düşüncelerinden derleyerek ortaya koyduğu derlemeye göre, dönemin iktidar yöneticilerinin dış politikada öncelik bakımından Orta Doğu'yu ön plana alması sonucunda Türkistan'ın ikinci plana atılmasından kaynaklandığını ifade etmektedir (2012: 10).

1 Ocak 2000 tarihinde Rusya'nın yeni devlet başkanı olarak seçilen Vladimir V. Putin ilk olarak Ulusal Güvenlik Konsepti'ni ortaya koymuştur. Bu askeri doktrin

ile birlikte dış politikadaki temel öncelik olarak Türkistan belirlenmiş ve Türk Cumhuriyetlerini de kapsayacak şekilde yakın çevre bölgesi oluşturulmuştur (İsmayilov, 2013: 94-95; Amirbek vd., 2017: 181). Diğer taraftan, 10 Ekim 2000'de Kazakistan, Kırgızistan, Beyaz Rusya, Tacikistan ve Rusya tarafından, gümrük birliği ve tek bir ekonomik alanın oluşturulmasını desteklemek amacıyla Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulmasına dair anlaşma imzalanmıştır (EAEU, 2019a). 7 Ekim 2002 tarihinde imzalanan anlaşma ile birlikte de Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü kurulmuştur. Böylelikle Avrasya'da ekonomik alanda Rusya'ya bağımlılığın önünü açacak yeni iki yapılanma daha oluşturulmaktadır.

2001 yılından itibaren Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri sürecinin çeşitli sebeplerle sekteye uğraması, Rusya açısından olumlu sonuçlar doğurmuş ve bölge devletleri ile olan ilişkileri daha da artmıştır. Rusya'nın benimsemiş olduğu yeni ulusal güvenlik konsepti de bu gelişmeler neticesinde sağlam bir zemine oturmuştur. 17 Kasım 2006 yılında Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi'nin Sekizincisini gerçekleştirmek üzere dört bağımsız Türk Cumhuriyeti (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye) devlet başkanları Antalya'da bir araya gelmiştir. Zirve'de devletleri, Azerbaycan devlet başkanı İlham Aliyev, Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan devlet başkanı Kurmanbek Bakiyev ve Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer temsil etmektedir. Zirve'ye Özbekistan katılmazken, Türkmenistan ise Ankara Büyükelçisi tarafından temsil edilmiştir.

Zirvede küresel ve bölgesel barışa, güvenliğe ve istikrara yönelik ikili veya çok taraflı etkinlikler ile desteklerini yineleyen devlet başkanları, Türk Dünyası'nda zulüm gören halkların seslerini de duyurmaya başlamışlardır. Böylece üye devletler sahasındaki hukuki çözümsüzlükler, konusunda da ortak tavırlar ortaya koymaya başlamışlardır. Zirve sonunda yayınlanan Antalya Bildirisinin 6. Maddesinde Irak'ın egemenlik ve toprak bütünlüğünün korunması gerekliliğine atıfta bulunulurken, Irak devleti içerisinde yaşayan Türk soylu halkların da temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. 22. Maddesinde ise Birleşmiş Milletlerin kapsamlı çözüm planı temelinde Kıbrıs sorununa bir çözüm getirilmesine desteklerini iletirken, Kıbrıs'ta yaşayan Türk asıllı halklara yönelik uluslararası yalıtımında bir an önce sonlandırılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. 23. Maddede ise Karabağ Sorununun Azerbaycan'ın bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve sınırlarının dokunulmazlığı dikkate alınarak barışçıl yöntemler ile çözüme kavuşturulmasının önemine işaret edilmektedir (Antalya Bildirisi, 2006).

Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in 2001 yılında da önerisinde bulunduğu, Aksakallılar Konseyi'nin ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi'nin kurulmasının gerekliliğini Antalya Zirvesinde de tekrardan gündeme getirmiştir. Bağımsızlıklarının 15. yılını kutlayan Türk Cumhuriyetleri açısından sekizinci Zirve ayrı bir önem taşımaktadır. Antalya Zirvesinde alınan kararlardan anlaşılacağı üzere daha çok güvenlik alanında işbirliğini merkeze almaktadır.

2.2.9. Nahçıvan Zirvesi (2009)

2-3 Ekim 2009 tarihinde Azerbaycan'ın Nahçıvan kentinde düzenlenen dokuzuncu Zirve'ye Azerbaycan devlet başkanı İlham Aliyev, Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan devlet başkanı Kurmanbek Bakiyev ve Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül katılmıştır. Zirve'ye Özbekistan katılmazken, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Yardımcısı düzeyinde temsil edilmiştir. Zirve'nin en önemli tarafı ise, kurumsallaşma adına "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına dair Nahçıvan Anlaşması'nın imzalanmış olmasıdır. 3 Ekim günü imzalanan Nahçıvan Anlaşması'na Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye taraf olmuştur. Türkmenistan ise daimi tarafsız ülke statüsünde olduğunu ileri sürerek Nahçıvan Anlaşması'nı imzalamamıştır.

Nahçıvan Anlaşması'nda taraf olan devletlerin lehçelerine ek olarak İngilizce olarak ta bir nüshasına yer verilmiştir. Türkiye'de Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması'nın onaylanması; Dışişleri Bakanlığının 5/7/2010 tarihli ve 693772 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanununun 3 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 13/7/2010 tarihinde kararlaştırılmıştır. Taraf olan devletlerin hepsinin kendi iç hukukuna göre kabul etmesi üzerine anlaşma 17 Kasım 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Dokuzuncu Zirve sonucunda yayınlanan Nahçıvan Bildirisi'nde Türk Keneşi'nin Türk dili konuşan ülkeler arasında her geçen gün güçlenen ilişkiler açısından da yeni bir başlangıç olacağı belirtilmiştir. Önceki zirvelerde alınan kararlara da atıfta bulunularak, Avrasya'da güvenliğin ve işbirliğin derinleşmesinde Türk Dili Konuşan Ülkeler arasındaki bağların güçlendirilmesinde yattığına vurgu yapılmıştır. Devletlerin sahip oldukları *ortak dil, tarih, kültür ve gelenekler* gibi ortak çıkarlara atıfta bulunulurken Türk dili konuşan ülkelerin bilim, teknik, sosyal, ekonomik alanlardaki eksikliklerin giderilerek en üst düzeye çıkarılması açısından işbirliği yoluna

gidilmesi gerekliliğine de vurgu yapılmıştır. Türk Dili Konuşan Ülkelerin parlamentoları, merkezi ve mahalli idareleri arasındaki temasların arttırılması da vatandaşlar arasındaki bağların gelişimine katkı sağlayacağını üzerinde durulmuştur. Bu konuda, parlamentolar arası işbirliği için 2008 yılında İstanbul Anlaşması ile kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler Asamblesi'ne (TÜRKPA) büyük görevler düştüğü kabul edilmiştir (Nahçıvan Bildirisi, 2009).

2.2.10. İstanbul Zirvesi (2010)

Nahçıvan'da düzenlenen dokuzuncu zirvede, onuncu zirvenin Kazakistan'da düzenlenmesi kararlaştırılmasına rağmen, bu Zirve Toplantısı 16 Eylül 2010 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır. Zirve'ye Azerbaycan devlet başkanı İlham Aliyev, Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan devlet başkanı Roza Otunbayeva ve Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül katılırken, Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhamedov ev sahibi Türkiye'nin misafiri olarak katılmıştır. Özbekistan tarafı ise çekimser kalarak Zirve'ye katılmamıştır.

Zirve'de Nahçıvan Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren resmi olarak göreve başlayacak olan örgütün ilk Genel Sekreteri Büyükelçi Halil Akıncı⁵'nin ataması yapılmıştır. Ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Konseyi'nin kurulması kararlaştırılırken, Türk Dili Konuşan Ülkeler Kalkınma Bankası'nın ve ortak bir Sigorta Şirketinin kurulabilirliklerinin ARGE çalışmalarının yapılması kararı alınmıştır. Kurumsal yapının uzun vadeli bir ortak anlayışı vurgulaması açısından Türk Keneşi'nin kurucu anlaşması Nahçıvan Anlaşması'nın imzalandığı günü, (3 Ekim) Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Günü (Türk Dünyası Günü) olarak kutlanması belirtilmiştir. Türk Akademisi'nin Astana'da faaliyetlerine başlamışından Devlet Başkanları memnuniyetlerini bildirirken, Türk Akademisi'nin uluslararası bir örgüt olarak yapılanması gerekliliğine de vurgu yapmışlardır. Türk Akademisi'nin çalışmalarını desteklemek amacıyla akademiyle koordineli bir şekilde hareket edecek üniversitelerarası bir birliğin kurulması üzerinde durulmuş ve bu doğrultuda 28-29 Mart 2013 tarihinde Türk Keneşi Türk Üniversiteler Birliği (TÜRKÜNİB) kurulmuştur. Dünya medeniyetlerinin gelişimine kayda değer

⁵ 1945 doğumlu olan Halil Akıncı, Dışişlerinde başkâtip, konsolos, şube müdürü, daire başkanı ve bakanlık müşavirliği gibi görevlerde bulundu. Ljubljana ve Yeni Delhi'de Büyükelçilik yapan Akıncı, 2008 yılında Moskova Büyükelçisi olarak atandı. 2010-2014 yılları arasında ise Türk Devletleri Başkanları tarafından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Genel Sekreterliği görevine getirilmiştir. Genel Sekreterlik görevinin son bulmasıyla birlikte 16 Eylül 2015 tarihine kadar Türk Keneşi'nde danışman olarak görev yapmıştır.

katkılar sağlayan zengin Türk kültür mirasının korunması ve Türk kültürünün desteklenmesi amacıyla Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de özel bir vakfın kurulması gerekliliğinin önemi teyit edilmiştir (İstanbul Bildirisi, 2010). Bu doğrultuda da Ağustos 2012 yılında Türk Kültür ve Mirası Vakfı kurulmuştur.

Tablo 2. Türk Keneşi'nin Kurumsallaşma Süreci

1	• 30-31 Ekim 1992 yılında Birinci Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesinin toplanması
2	• 21 Ekim 1996 yılında Taşkent'te düzenlenen Üçüncü Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'nde Türkçe Konuşan Devletler Sekretaryası'nın kurulması ve tüzüğü'nün hazırlanması kararı alınmıştır.
3	• 8 Nisan 2000 tarihinde Bakü'de düzenlenen Altıncı Türkçe Konuşan Devletler Sekretaryası'nın İstanbul'da daimi olarak kurulması kararı alınmıştır.
4	• 17 Kasım 2006 tarihinde Antalya'da düzenlenen Yedinci Zirve'de Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kurulması gerekliliğinin önemini vurgulamıştır.
5	• 2-3 Ekim 2009 tarihinde Nahçıvan'da düzenlenen Dokuzuncu Zirve'de Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına dair <i>Nahçıvan Anlaşması</i> imzalanmıştır.

Nahçıvan Anlaşması'nın 17 Kasım 2010 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi - Türk Konseyi) artık karşımıza bir uluslararası örgüt olarak çıkmaktadır. Kurucu üyeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'dir. 2019 yılında Özbekistan'da Türk Keneşi'ne üye olmuş ve 15 Ekim 2019 tarihinde Bakü'de düzenlenen zirveye tam üye olarak Özbekistan katılım sağlamıştır.

2.3. Türk Keneşi'nin Örgütlenme Sonra Gelişimi

İstanbul Zirvesi'nde alınan en önemli kararlardan birisi; Devlet Başkanları Zirveleri süreci sona ererken, örgütsel temelde işleyişin üst düzeyde temsil başlangıcını gösteren, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Zirvelerinin düzenleneceğidir. Bu doğrultuda 2019 yılına kadar 7 Zirve gerçekleştirilmiştir. 2011 yılında başlayan

zirveler sürecinde her yıl belli bir tema ışığında bir araya gelinirken, devletleri ilgilendiren farklı konularda da kararların alındığı görülmektedir.

Tablo 3. Türk Keneşi (Türk Konseyi) Zirveleri

Türk Keneşi (Türk Konseyi) Zirveleri Süreci			
	Tema	Yer/Tarih	Sonuç Bildirisi
1. Zirve	“Ekonomik ve Ticari İşbirliği”	Almatı/Kazakistan 20-21 Ekim 2011	TDKÜİK Birinci Zirvesi Bildirisi 21.10.2011
2.Zirve	“Eğitim, Bilim ve Kültürel İşbirliği”	Bişkek/Kırgızistan 22-23 Ağustos 2012	TDKÜİK İkinci Zirvesi Bildirisi 23.8.2012
3.Zirve	“Ulaştırma”	Gebele/Azerbaycan 15-16 Ağustos 2013	TDKÜİK Üçüncü Zirve Bildirisi 16.8.2013
4.Zirve	“Turizm Alanında İşbirliği”	Bodrum/Türkiye 5 Haziran 2014	TDKÜİK Dördüncü Zirvesi Bildirisi 5.6.2014
5. Zirve	“Medya ve Enformasyon İşbirliği”	Astana/Kazakistan 11 Eylül 2015	TDKÜİK Beşinci Zirve Bildirisi 11.9.2015
6. Zirve	“Gençlik ve Ulusal Sporlar”	ÇolponAta /Kırgızistan 3 Eylül 2018	TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi 3.9.2018
7. Zirve	“Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ’lerin) Destek.”	Bakü/Azerbaycan 15 Ekim 2019	TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi 15.10.2019
8. Zirve	“COVID-19 Salgınıyla Mücadelede İşbirliği ve Dayanışma”	Video Konferans Yöntemiyle 10 Nisan 2020	Ortak Zirve Deklarasyonu 10.04.2020

9. Zirve	-	Video Konferans Yöntemiyle 31 Nisan 2021	TDKÜİK Sekizinci Zirve Bildirisi 31.04.2021
-----------------	---	--	--

2.3.1. Türk Keneşi Birinci Zirvesi (Almatı, 2011)

Türk Keneşi'nin kurumsal kimliği altında düzenlenilen ilk Zirve Toplantısı "Ekonomik ve Ticari İşbirliği" teması altında 20-21 Ekim 2011 tarihlerinde Almatı'da düzenlenmiştir. Zirve'ye Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva ve Türkiye Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ katılmıştır.

Ekonomik işbirliğindeki amacın, Türk Keneşi üyesi devletlerin arasında malların, sermayenin, hizmetlerin ve teknolojinin serbest dolaşımını gerçekleştirmek olduğu belirlenirken, üye devletler arasında da ekonomik bağların derinleştirilmesi açısından yatırım ortamının iyileştirilmesine vurgu yapılmıştır. 13 Ekim 2011 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Nursultan'da düzenlenen Ekonomiden Sorumlu Bakanların Birinci Toplantısında alınan kararlara tam destek verilirken, ekonomik ilişkilerin temeli olarak kabul gören girişimcilik üzerine çalışma gruplarının kurulması kararını memnuniyetle karşılanmıştır. (Türk Keneşi 1. Zirve Bildirisi, 2011).

Ekonomik işbirliği başlığı altında toplanan Türk Keneşi Birinci Zirvesi'nden başlayarak günümüze kadar başta Ekonomi Bakanları toplantıları olmak üzere pek çok toplantı, oturum ve faaliyet gerçekleştirilmiştir. Bu alanda "yatırım ortamının iyileştirilmesi"; "ekonominin çeşitlendirilmesi" ve "ekonomik ilişkilerin temeli olarak girişimcilik" temalı üç Çalışma Grubu düzenli olarak faaliyet yürütmektedir. Ayrıca, Türk Keneşi Ekonomi Bakanları Üçüncü Toplantısında, Keneşe üye devletlerin yatırım ajansları arasında bir Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. Üye ülkeler arasında karşılıklı yatırımların artırılması amacıyla da Türk Keneşi çatısı altında bir "Ortak Yatırım Portalı" oluşturulmuştur (Türk Keneşi, 2021aa).

Türk Keneşi çatısı altında teşkil edilen Türk İş Konseyi de ekonomik ve ticari işbirliğin geliştirilmesi açısından pek çok girişimlerde bulunurken, sayısız faaliyetler gerçekleştirmektedir. Türk İş Konseyi, Türk Keneşi coğrafyasında faaliyetlerde bulunan girişimcilerin bir araya getirilmesi açısından önemli bir role de sahiptir (Türk

İş Konseyi, 2021a). Ayrıca, Türk Keneşi üyesi ülkelerde faaliyet gösteren Yatırımcılar arasında en çok yatırım yapan girişimciye Türk İş Dünyası Ödülü verilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

2.3.2. Türk Keneşi İkinci Zirvesi (Bişkek, 2012)

22-23 Ağustos 2012 tarihleri arasında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te düzenlenen Türk Keneşi İkinci Zirvesi'nin teması "Eğitim, Bilim ve Kültürel İşbirliği" olarak belirlenmiştir. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in başkanlık yaptığı toplantıya, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Azerbaycan Başbakanı Artur Rasi-zade katılmıştır.

Zirve'de her geçen gün derinleşen toplumsal bağlara kapsamlı bir temel oluşturmak amacıyla, yeni bir ortak Türk Kültürü başlatacakları beyan edilirken bu doğrultuda birçok fiziksel adım atılmıştır. Bu çerçevede Türk dünyasının eski çağlardan günümüze kadarki tarih, dil, edebiyat ve kültürünü araştırmak gibi pek çok vizyona sahip Türk Akademisi, 25 Mayıs 2010 yılında Kazakistan'ın başkenti Nursultan'da kurulmasına rağmen uluslararası statüsünü kazanması ikinci zirvede imzalanan bir anlaşma ile olmuştur. Ayrıca, temel amacı Türk Mirasının korunması olan ve bu doğrultuda faaliyetlerini gerçekleştiren Türk Kültür ve Miras Vakfı'nın Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de kurulmasına dair bir anlaşmada imzalanmıştır (Türk Keneşi, 2021aaa).

Zirvede, Eğitim Bakanlarının ülkelerin ulusal müfredatlarına dahil edebilecekleri, Türk tarihi ortak ders kitabı üzerinde çalışmalarını teşvik ettiklerini ve Türk Üniversiteler Birliğinin kurulması yönünde atılan adımları memnuniyetle karşıladıklarını beyan etmişlerdir. Zirvede eğitim alanında atılan adımların en somut örneği; 8. Sınıflar için Ortak Türk Tarihi ders kitabının oluşturulmuş olmasıdır. Ortak Türk Tarihi ders kitabı, 2020 yılının ilk aylarında üye devletlerde seçmeli ders kitabı olarak okutulmaya başlanmıştır. 2014 yılında faaliyetlerine başlayan Türk Üniversiteler Birliği'nin son düzenlenen Dördüncü Genel Kurulu (TURKUNIB) toplantısında 8 üniversitenin üyeliği daha kabul edilerek üye sayısı 22'ye ulaşmıştır. Zirve'nin diğer bir somut göstergesi ise Türk Üniversiteler Birliği tarafından geliştirilen ve "Orhun Süreci" olarak adlandırılan Türk Dünyası öğrenci-öğretmen elemanı değişim programı 6-7 Nisan 2017 tarihinden itibaren işlev kazanmış olmasıdır (Türk Keneşi, 2021bb).

Resim1. Türk Keneşi Logosu

Resim 2. Türk Keneşi Bayrağı

Devlet Başkanları Konseyi toplantısından önce, 22 Ağustos 2012 tarihinde Bişkek'te düzenlenen İkinci Türk Konseyi Dışişleri Bakanları toplantısında Türk Keneşi'nin resmi bayrağı kabul edilmiştir. Türk Keneşi'nin kurucu 4 üye devletin milli bayraklarının öğelerini içerecek şekilde tasarlanmış olan bayrak, Azerbaycan bayrağından yıldızı, Kazakistan bayrağından rengini, Kırgızistan bayrağından güneşini ve Türkiye bayrağından ise hilali almasıyla oluşmaktadır. Bayrak, 23 Ağustos 2012 günü Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te düzenlenen Türk Keneşi Zirvesinin bir gün öncesi Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından kamuoyuna tanıtıma sunulmuştur. 12 Ekim 2012 tarihinde ise Türk Keneşi'nin İstanbul'daki daimi temsilciliği olan Sekretarya'ya üye devletlerin bayrakları ve Türk Keneşi'nin bu yeni bayrağı tören ile asılmıştır.

2.3.3. Türk Keneşi Üçüncü Zirvesi (Gebele, 2013)

Türk Keneşi Üçüncü Zirvesi “Ulaştırma” teması başlığı altında 16 Ağustos 2013 tarihinde Azerbaycan’ın Gebele şehrinde düzenlenmiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in başkanlık ettiği toplantıya Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Türkmenistan Başbakan Yardımcısı Sapardurdu Toylıyev katılmışlardır.

Zirvede, 3 Temmuz 2013 tarihinde Bakü’de düzenlenen Türk Keneşi Ulaştırma Bakanları Birinci Toplantısı raporu memnuniyetle karşılanırken alınan kararlar tekrardan irdelenmiştir;

- ❖ Üye devletler arasında ulaştırma verimliliğinin artırılması açısından bölgesel işbirliğinin daha da güçlendirilmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir,
- ❖ Üye Devletlerin Ulaştırma Bakanları tarafından “Ulaştırmanın Geliştirilmesi üzerine Ortak İşbirliği Protokolü”nün ve “Bakü, Aktau ve Samsun Limanları Arasında İşbirliği ve Kardeş Liman İlişkisi Kurulmasına Yönelik Mutabakat Zaptı’nın imzalanması memnuniyetle karşılanmıştır.
- ❖ Türk Cumhuriyetlerinin ulaştırma alanında birbirlerine bağlanması açısından ana unsur olan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye ile Hazar ve Marmara denizleri üzerinden Avrupa’ya bağlayacak olan Orta/Doğu-Batı Koridorunun önemi tekrardan belirtilmiştir.
- ❖ Üye Devletler arasında var olan ulaştırma altyapılarının yanısıra Trans-Avrupa ve Trans-Asya ulaştırma ağlarının en kısa, güvenli ve ekonomik bakımdan etkin bağlantısı olacağı öngörülen İpek Rüzgârı projesinin hayata geçirilmesinin önemi irdelenmiştir (Türk Keneşi Üçüncü Zirve Bildirisi, 2013).

2013 yılında Bakü, Samsun ve Aktau Limanları arasında imzalanan Kardeş Liman İlişkisi Kurulmasına Yönelik Mutabakat Zaptı ile Kardeş Limanlar Süreci başlamış olup, 17 Nisan 2019 tarihinde Bişkek’te düzenlenen Türk Keneşi Ulaştırma Bakanları Dördüncü Toplantısında Kazakistan’ın Kuryk Limanı dahil olmuştur. Ayrıca Kardeş Limanlar Sürecine Türkmenistan’ın Türkmenbaşı Limanı da davet edilmiştir. Türk Keneşi’nin kuruluşundan günümüze kadar Ulaştırma Bakanları seviyesinde dört, Ulaştırma Koordinasyon Komitesinin Bakan Yardımcıları seviyesinde iki ve ulaştırma alanındaki uzmanlar seviyesinde sekiz çalışma grubu toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıların en somut örneklerinden bir tanesi Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun 2017 yılında faaliyetlerine başlamış olmasıdır (Türk Keneşi, 2021bbb).

2.3.4. Türk Keneşi Dördüncü Zirvesi (Bodrum, 2014)

Türk Keneşi Dördüncü Zirvesi “Turizm Alanında İşbirliği” teması başlığı altında 5 Haziran 2014 tarihinde Türkiye’nin turizm cenneti olan Bodrum şehrinde düzenlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün başkanlık ettiği toplantıya, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbanguli Berdimuhammedov katılmıştır.

Zirvede, 11 Nisan 2014 tarihinde Türkiye’nin İstanbul şehrinde düzenlenen Türk Keneşi Turizm Bakanları Birinci Toplantısı raporunu memnuniyetle karşıladıkları bildirilirken, raporda ele alınan aynı hususlara yer verilmiştir. Bu hususlar;

- ❖ Üye Ülkelerin turizm sektöründeki karşılaştırmalı üstünlükleri göz önünde bulundurulmalı ve bu durum fırsata çevrilerek işbirliği yoluna gidilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır,
- ❖ Turizm alanında her geçen giderek artan işbirliği üye devletlerin dışında başka devletlerin de bölgeye olan ilgisini çekeceği belirtilmiştir,
- ❖ Bir yandan, tarihi ve kültürel miraslardan istifade edilirken, diğer yandan devletlerin jeostratejik konumlarından da faydalanılması ekonomik açıdan devletlerin kalkınmasına fayda sağlayacaktır,
- ❖ Hem özel sektörün hem de kamu sektörün çok taraflı işbirliğini sağlamak amacıyla “Turizm Alanında Ortak İşbirliği Protokolü’nün üye devletlerin turizmden sorumlu Bakanlarının imzalamasını ve Türk Keneşi bünyesinde Ortak Turizm İşbirliği’nin kurulması kararı memnuniyetle karşılanmıştır,
- ❖ Bir turist rehber kitabı ile desteklenen “Türk Keneşi – Modern İpek Yolu” adında ortak bir tur programının düzenlenmesi kararı alınmıştır (Türk Keneşi Dördüncü Zirve Bildirisi, 2014).

Zirve sonrasında Türk Keneşi – Modern İpek Yolu Ortak Tur Paketi Projesinin geliştirilmesi çalışmalarına başlanmıştır. 2014 yılında İstanbul’da, 2015 yılında Bakü’de ve 2016 yılında Issık Göl’de düzenlenen turizmden sorumlu bakanlardan oluşan Bakanlar/Çalışma Grubu Toplantıları kararları, uzmanlar düzeyinde gerçekleştirilen çalışma grup toplantıları ve üye devletlere yönelik yapılmış olan saha ziyaretleri neticesinde projenin yol haritası belirlenmiştir. Projenin bir an önce hayata

geçirilmesi açısından üye devletlerin önde gelen 11 tur operatörünün yer aldığı Konsorsiyum 2016 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Nitekim, Nisan ve Mayıs 2017 tarihlerinde 59 gazeteci, uzman ve uluslararası tur operatörlerinin katılımıyla Ortak Tur Paketinin tanıtım ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Türk Keneşi Turizm Bakanları Üçüncü Toplantısı esnasında Konsorsiyum üyesi 11 tur operatörü, BM Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) Küresel Etik Kurallarını imzalamışlardır. Böylelikle Türk Keneşi ve UNWTO, 2015 yılında iki kurum arasında imzalanan sözleşmeler ile yakın bir işbirliği içerisinde girmiştir. Türk Keneşi, İpek Yolunun çekici bir turizm güzergâhı haline getirilmesi açısından, farkındalık yaratmak adına çeşitli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Ortak Tur Paketinin güzergâhlarının yer aldığı Modern İpek Yolu temalı bir fotoğraf sergisi düzenlenirken, UNOSSC ile yapılan yüksek düzeyli turizm toplantısı bu yönde atılan adımlara en iyi örnek olacaktır (Türk Keneşi, 2021cc).

2.4.5. Türk Keneşi Beşinci Zirvesi (Astana, 2015)

Türk Keneşinin Beşinci Zirvesi, “Medya ve Enformasyon İşbirliği” başlığı altında, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in evsahipliğinde 11 Eylül 2015 tarihinde başkent Astana'da düzenlenmiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev ve Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi Başkanı Sayın İsmet Yılmaz katılmıştır. Ayrıca Türkmenistan'ın Başbakan Yardımcısı Sapardurdı Toyliyev evsahibi Kazakistan'ın misafiri olarak iştirak etmiştir.

Üye devletler arasında ulusal ve uluslararası düzeylerde siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal farkındalığın her geçen gün artırılmasına dikkat çekilirken, üye devletler arasında medya ve enformasyon alanında işbirliğinin geliştirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Medya ve Enformasyondan sorumlu Bakanların 18 Ağustos 2015 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da yapmış oldukları ilk toplantı memnuniyetle karşılanmıştır. Medya ve Enformasyondan sorumlu Bakanların yapmış olduğu birinci toplantıda birçok somut adım atılmıştır. Türk Keneşi Ortak Protokolü, Türk Keneşi Üye Ülkeleri Resmi Haber Ajanları Arasında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı ve Türk Keneşi Üye Ülkelerinin Ulusal Televizyon Kanalları Arasında İşbirliği Protokolü imzalanmıştır (Türk Keneşi, 2021ee).

Medya ve Enformasyon alanında farklı zamanlarda birçok toplantı düzenlenirken, Üye devletler arasında tarihi ve kültürel içerikli video, film, dizi ve çizgi

film üretilmesi gibi konularda da görüş alışverişinde bulunmaktadır. Uluslararası Türk Haber Kanalı'nın kurulması, Resmi Haber Ajansları arasındaki mevcut işbirliğinin daha da arttırılması ve Üye Devletlerin ulusal TV kanalları arasında temasların sağlanmasının önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca, Üye Devletlerde Türk Dünyasına ilişkin uluslararası medya forumları ve medya uzmanı yetiştirme seminerleri ile eğitim programlarının düzenlenmesi konuları gündeme alınmaktadır.

2.3.6. Türk Keneşi Altıncı Zirvesi (Çolpan-Ata, 2018)

Türk Keneşi'nin Altıncı Zirvesi "Gençlik ve Ulusal Sporlar" başlığı altında, 3 Eylül 2018 tarihinde Kırgızistan'ın Çolpan Ata şehrinde düzenlenmiştir. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov'un evsahipliğinde gerçekleşen Zirveye, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan katılmıştır. Ayrıca, evsahibi ülkenin davetleri üzerine Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev ve Macaristan Başbakanı Viktor Orban'da iştirak etmişlerdir.

Zirve'de, gençlik ve spor alanında Türk Keneşi üyesi devletler arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesine ve üye ülkelerin toplumlarını bir araya getirmek için bu tarzda girişimlerin yapılması memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir. Dünya Göçebe Oyunlarının düzenlenmesi fikri ilk kez Bişkek'te düzenlenen Türk Keneşi İkinci Zirvesi sırasında Devlet Başkanları Konseyi toplantısında hayat bulmuştur. Dünya Göçebe oyunları, her ne kadar ulusal sporları ortak bir disiplin haline getirmek amacıyla düzenlemiş olsa da sadece üye devletlerin değil dünyanın tüm göçebe halklarının manevi bilincini ve tarihsel birikiminin canlandırılmasına katkı sağlamaktadır. Türk Keneşi'nin almış olduğu kararlara dayanarak, Dünya Göçebe Oyunları 2014 ve 2016 yıllarında Kırgızistan'ın Issyk-Kul şehrinde düzenlenmiştir. Türk Keneşi tarafından bir Oyun Düzenleme Komitesi oluşturulmuş, oyun türlerini belirlemek ve yönetmeliğini hazırlamak amacıyla birçok grup toplantıları düzenlenmiştir. Girişimler sonucunda hazırlanan yönetmelik 2016 yılında İstanbul'da düzenlenen Türk Keneşi Gençlik ve Spor Bakanları Birinci Toplantısında kabul edilmiştir. 2018 yılında Issyk-Kul şehrinde üçüncüsü düzenlenen Dünya Göçebe Oyunlarına 37 spor dalından 82 ülkeden yaklaşık 2000 sporcunun katıldığı belirtilmiştir (Türk Keneşi, 2021eee).

Resim 3. Dünya Göçebe Oyunları (Issyk-Kul/2018)

Türk Keneşi'nin 2014 yılında Bodrum'da gerçekleştirilen Devlet Başkanları Üçüncü Zirvesinde Türk Keneşi Üniversite Oyunları'nın düzenlenmesi kararı alınmıştır. Üniversite oyunlarının birincisi 2018 yılında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de düzenlenmiştir. Oyunların amacı, sporun birleştirici gücüyle aynı tarih ve kültürel mirası paylaşan ülkelerin genç sporcularını bir araya getirmek ve sosyalleşmeyi sağlamak, gençler ve kardeş topluluklar arasındaki dostluk ve kardeşlik bağlarını güçlendirmektir. Ayrıca 2017 yılı içerisinde Türk Üniversiteler Birliği tarafından, dönem başkanlığını yürütün Kırgızistan-Türk Manas Üniversitesi evsahipliğinde Bişkek'te Türk Üniversiteler Birliği Birinci Spor Oyunları düzenlemiştir (Türk Keneşi, 2021dd).

Türk Keneşi üye ülkeleri ve diğer ülkelerden yaklaşık 500 gencin katılımıyla 2016 yılında Azerbaycan'ın Gence şehrinde başlayan ve sırasıyla 2018 yılında Bişkek ve 2018 yılında İstanbul'da olmak üzere üç Türk Keneşi Uluslararası Gençlik Festivalleri düzenlenmiştir. Bu festivaller, üye ülke gençlerinin birbirleri ile kaynaşması ve sosyalleşmesi sağlarken, müzik, eğitim, turistik gezi gibi birçok kültürel faaliyetlerle bir araya gelen gençlerin bölgesel sorunları dile getirmesi açısından büyük bir platform oluşturmaktadır. Ayrıca, Üye devletlerin kültürlerini tanıtmak ve gençlerin birbirleri ile kaynaşmasını sağlamak amacıyla şimdiye kadar yaklaşık 2000'e yakın gencin katıldığı dört Türk Keneşi Uluslararası Gençlik Kampı düzenlenmiştir. Üye Devletlerin Ulusal Gençlik Konseylerinin birbiriyle iletişime geçmeleri ve kurulan

bağların güçlendirilmesi adına Türk Keneşi Gençlik Platformu kurulmuştur (Türk Keneşi, 2021ddd). Türk Keneşi Altıncı Zirvesi ile birlikte gençlik ve spor alanında gençlerin kaynaşması adına girişimlerin hız kazandığı bir döneme girilmiştir. Diğer bir önemli sonucu ise Macaristan'ın Türk Keneşi Gözlemci Ülkesi statüsüne kavuşmuş olmasıdır.

2.3.7. Türk Keneşi Yedinci Zirvesi (Bakü, 2019)

Türk Keneşi Yedinci Zirvesi, “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ'lerin) Desteklenmesi” temasıyla 15 Ekim 2019 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Evsahipliğinde Bakü'de düzenlenmiştir. Zirve'ye Kazakistan Cumhuriyeti Birinci Cumhurbaşkanı Elbaşı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, Macaristan Başbakanı Viktor Orban ve Türkmenistan Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı Purli Agamyradov katılmıştır. Yedinci Zirve, Türk Keneşinin kurucu anlaşması Nahçıvan Anlaşmasınının 10. Yıl dönümü ile aynı tarihe denk gelmesi ve Özbekistan'ın örgüte tam anlamıyla üye olmasından ötürü ayrı bir öneme sahiptir.

Türk Ticaret ve Sanayi Odası'nın (TTSO), Üye devletler arasındaki ticaret ve yatırım alanındaki işbirliğinin geliştirilmesi açısından yeniden yapılandırılarak güçlü bir mekanizma haline getirilmesi ve TTSO'nun 2017 yılı içerisinde düzenlemiş olduğu iki Genel Kurul toplantısı kararlarını büyük değer atfedilirken Zirvede aynı kararlar irdelenmiştir. Yeni Türk İş Web Portalı (www.turkicbusiness.com) Türk dili konuşan ülkelerin firmaları arasında iletişim kurmalarını sağlamak ve bu firmaların daha hızlı ortaklıklar kurarak üye devletlerde yatırımlarını gerçekleştirmelerini kolaylaştırmak adına Türk Keneşi tarafından kurulmuştur (Turkic Business, 2021).

Zirve'de, karşılıklı ticaret ve yatırıma katkılarından dolayı, üye devletlerin ulusal şirketlerine Türk Keneşi tarafından “Türk İş Ödülü” verilmesini takdirle karşılayan Devlet Başkanları Konseyi, Sekreteryaya'nın Türk Dünyasında ekonomik ilişkilerin daha da artması açısından faaliyetlerine devam etmesi yönünde talimatlarını yenilemektedirler. 17 Nisan 2019 tarihinde Bişkek'te düzenlenen Ulaştırma Bakanları Beşinci Toplantısı'nda alınan kararlar desteklenirken, Trans-Hazar Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru'nun Doğu ile Batı arasında verimli, sürdürülebilir ve kesintisiz bir

güzergâh haline getirilmesi açısından çalışmaların devam ettirilmesi ve siyasi engellerin kaldırılması talimatı verilmektedir. Bunun beraberinde Macaristan'ın da bu koridora dahil edilmesi yönünde elverişli koşulların oluşması açısından araştırmaya teşvik etmektedir.

Genel olarak Türk Keneşi Zirvelerinde alınan güvenlik ve ekonomik alanında işbirliği kararlarını şu şekilde özetlemek mümkündür: Küresel ve bölgesel terör faaliyetlerine ve radikal dini hareketlere karşı ortak eylemlerde bulunmak; Bölgesel güvenliğe ve istikra katkı sağlamak; Hazar denizinin jeopolitik önemini güçlendirmek; Yukarı Karabağ sorununun Azerbaycan'ın egemenliği ve toprak bütünlüğü kıstası göz önünde bulundurularak çözüme kavuşturmak; Türk Halklarına yönelik dünyanın birçok yerinde gerçekleştirilen zulümlere son verilmesi yönünde ortak tutum içerisinde hareket etmek; Tarihi ipek yolunu canlandırarak hem ticaret hem de ulaştırma alanını da işlevselliğini arttırarak “Avrasya Kıtalar Arası Ulaştırma Koridoru”nun büyük bir kısmının Türk Devletleri üzerinden geçmesini sağlamak; Türk Keneşi bünyesinde kurulması planlanan “Ortak Türk Yatırım Fonu”nun kurulması yönünde çalışmaları hızlandırmak; Türk Keneşi'nin “Birleşmiş Milletler” ve “İslam İşbirliği Teşkilatı”na gözlemci üye statüsüne haiz olunabilmesi yönünde çabaların hız kazandırılmasıdır.

2.3.8. Türk Keneşi Olağanüstü Zirvesi (2020)

31 Aralık 2019 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü'nün Çin Ülke Ofisi, Çin'in Hubei eyaletinin (Orta Çin) Wuhan şehrinde etiyolojisi bilinmeyen vakalar ile karşılaşıldığını belirtmiştir. 7 Ocak 2020 tarihinde insan vücuduna giren bu etkenin daha önce bilinmeyen yeni tip *Coronavirus* olduğu tespit edilmiştir. Daha sonradan hastalığın adı COVID-19 olarak kabul edilmiştir. İnsandan insana kolaylıkla bulaşabilen COVID-19'un Mart ayına gelindiğinde 100'ün üzerinde ülkeye yayıldığı anlaşılmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020: 5). Kısa bir süre içerisinde küresel bir sorun haline gelen COVID-19'a karşı Türk Keneşi'nde duyarsız kalmamıştır.

10 Nisan 2020 tarihinde Devlet Başkanları Konseyi olağanüstü bir şekilde video konferans aracılığıyla bir araya gelmiştir. Zirveye Azerbaycan devlet başkanı İlham Aliyev'in girişimleri doğrultusunda, Kazakistan devlet başkanı Kassym-Jomart Tokayev, Kırgızistan devlet başkanı Sooronbay Ceenbekov, Türkiye devlet başkanı Recep Tayyip Erdoğan, Özbekistan devlet başkanı Şevket Mirziyoyev, Türkmenistan devlet başkanı Kurbankulu Berdimuhamedov, Macaristan Başbakanı Viktor Orban,

Türk Keneşi Genel Sekreteri Baghdad Amreyev ve Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus kalmıştır⁶. Olağanüstü Türk Keneşi Devlet Başkanları Konseyi toplantısı *COVID-19 salgını ile Mücadelede Dayanışma ve İşbirliği* teması etrafında şekillenmiştir. Zirvede COVID-19'a karşı ortak hareket edilmesi kararı alınırken, üye ülkelerin ekonomilerinin üzerindeki olumsuz (Trans-Hazar-Doğu-Batı Uluslararası Ulaştırma Koridorunda Türk Keneşi ülkeleri arasında malların serbest dolaşımı sağlayacak somut adımların atılması) etkileri kaldırmak amacıyla da kararlar alınmıştır. Zirve sonunda yayınlanan *Ortak Zirve Deklarasyonu* Devlet Başkanları tarafından kabul edilmiştir (Türk Keneşi, 2020c).

2.3.8. Türk Keneşi Sekizinci Zirvesi (Video Konferans, 2021)

Türk Keneşi olağan sekizinci zirvesi 31 Nisan 2021 tarihinde video konferans aracılığıyla gerçekleşmiştir. Türk Dünyasının aksakalı Kazakistan'ın eski devlet başkanı Nursultan Nazarbayev başkanlık ettiği Zirve'ye, Kazakistan devlet başkanı Kassym-Jomart Tokayev, Kırgızistan devlet başkanı Sadır Caparov, Türkiye devlet başkanı Recep Tayyip Erdoğan, Özbekistan devlet başkanı Şevket Mirziyoyev, Türkmenistan devlet başkanı Kurbanulu Berdimuhammedov, Macaristan Başbakanı Viktor Orban ve Türk Keneşi Genel Sekreteri Baghdad Amreyev katılmıştır.

Zirve'nin düzenliği tarih Nevruz kutlamalarına denk gelmesinden dolayı konuşmalarına Nevruz kutlamalarıyla başlayan devlet başkanları, Kazakistan'ın önemli şehirlerinden bir tanesi olan Türkistan şehri Türk Dünyasının manevi başkentlerinden birisi olarak ilan edilmiştir. Devlet başkanları, örgüt bünyesinde COVID-19 ile mücadele kapsamında oluşturulan Sağlık Bilim Kurulu'nun süreç boyunca 6 kez toplantı düzenlemelerini ve ortak aşı geliştirme çalışmalarını memnuniyetle karşıladıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, Zirve'de Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'daki göstermiş olduğu başarıyı ve işgalden kurtuluşundan mutluluk duyduklarını ifade etmişlerdir. Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne yönelik yapılan haksızlıkların ve ambargoların kaldırılması yönelik girişimlerin başlatılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti devlet başkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türk Konseyi'nin artık konsey olarak değil bir uluslararası örgüt olarak anılması gerektiğinin önemini vurgulamıştır.

⁶ Olağanüstü olarak video konferans şeklinde toplanan Zirve'ye Macaristan gözlemci üye olarak katılırken, Türkmenistan Devlet Başkanı ve Dünya Sağlık Örgütü Genel Sekreteri ise misafir olarak yer almıştır.

Bu yönde somut adımın Türkiye’de düzenlenecek olan Dokuzuncu Zirve’de alınmasının gerekliliğine değinilmiştir. Budapeşte’de açılan Avrupa Temsilcilik Ofisi’nde Macaristan Başbakanı Viktor Orban’ın girişimleri doğrultusunda Türk Keneşi’nin bayrağının asılmasıyla Avrupa’da Türk Keneşinin bayrağının dalgalanmasını sağlanarak görünürlüğünü arttırmasından memnuniyet duyduklarını belirtmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK KENEŞİ'NİN YAPI VE İŞLEVLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Uluslararası Örgütleşmede Ortak Hedef ve Zorunluluklar

Asırlardır Rus yönetimi altında varlığını devam ettiren Türk halklarının, 1917 Ekim devrimi ile başlayan sürecin 1922 yılında somutlaşmasıyla 5 Türk Cumhuriyeti ve birçok Türk halklarının ise özerk yapılar halinde SSCB'ye dâhil olmak zorunda bırakılmıştır. Bunun yanında devlet yönetim modeli olarak sosyalizmin benimsenmesi bu devletleri doğrudan Moskova'ya bağımlı hale getirirken bu devletlerin iç-dış politikada da bağımsızlıklarını kaybetmeleri sonucunu çıkarmıştır. Türkistan ve Kafkasya'da gelişmeler bu yönde devam ederken o dönemde tam bağımsız tek Türk Cumhuriyeti olan Türkiye'nin de SSCB tehdidinden korunmak amacıyla 1952 yılında NATO'ya üye olması, Türkiye ile diğer Türk halklarını karşıt bloklarda bırakmıştır. Bu durum, Türk Dünyası'nın küresel güçlerden (ABD ve Rusya'dan) bağımsız olarak, doğrudan kendi aralarında siyasi, ekonomik, kültürel ilişkilerini geliştirme imkânları yok etmiştir. Bu sebeple bu devletlerle SSCB'den hariç bir politika yürütülmesi pek mümkün olmamıştır.

Yirminci Yüzyılda uluslararası sistemin şekillendirilmesinde, başat aktörlerden olan SSCB'nin yine aynı yüzyılın sonlarına doğru çökmesi, bağımsızlıklarını kazanan beş Türk Cumhuriyeti ve Türkiye arasındaki entegrasyonun sağlanması adına ilk adımların atılmasını sağlamıştır. 1991 yılında bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerini tanıyan ilk devlet Türkiye olmuştur. 1 Eylül 1991 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın TBMM'nin açılış konuşmasında; *Türkiye'nin önüne tarihi bir fırsat çıkmıştır. Eğer yanlılık yapmazsak, istikrar içinde kalırsak, ülkemiz, bu tarihi fırsattan, belki 400 – 500 senede gelebilecek bu imkandan istifade edebilecektir (TBMM, 2020b)*. şeklinde ifadelere yer vermesi Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerin geliştirilmesi açısından istekli olduğunu ortaya koymaktadır.

Sovyet ekonomisi, yüksek derecede kendi kendine yetebilme ve bölgesel ihtisaslaşma üzerine kurulmuş bir yapıya sahipti. (Pomfret, 1995: 36). Benimsenen bu sistem Sovyetler Birliği döneminde son derece iyi bir şekilde işlerken, Sovyetler

Birliği'nin dağılmasıyla birlikte yeni kurulan devletleri, ekonomik açıdan bağımsız şekilde hareket edemeyeceği, serbest ekonomik düzene de ayak uyduramayacağı, yıkılmış bir sistem ile baş başa bıraktı. *Bütün Orta Asya devletleri denize çıkışı olmayan landlocked⁷ ülkelerdir ve ulaşım bağlantılarına kaçınılmaz bir şekilde ihtiyaçları vardır* (Pomfret 1995: 39). Ekonomik açıdan eski birlik yesi devletlerin birbirine bağımlı olmasından dolayı yıkılmış bir ekonomi ile karşı karşıya kalmış olmalarının yanı sıra ulaşım ağlarındaki yetersizlikte eklenmiştir. Ayrıca Sovyetler döneminde uygulanan ötekileştirme politikaları yeni bağımsızlıklarını kazanmış devletlerin arasında da derin sorunlara yol açmıştır. Ek olarak Rusya, bölge ülkeleri üzerindeki hakimiyetini kaybetmemek için 8 Aralık 1991'de BDT'nin kurulmasını sağlamıştır.

Bölgeye Trk siyasi ve kültürel söylemlerinde etkisiyle hızlı bir giriş yapan Türkiye, bu gelişmeler sonucunda duraksayarak, bölgedeki dengeleri analiz etme sürecine girmiştir. Türk Keneşi'nin 2010 yılında resmi olarak kurulmasına kadar geçen süre zarfında Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler daha çok ikili anlaşmalar ile cereyan etmiştir. Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin her ne kadar *Ortak Tarih, dil ve kültür* söylemleri ile yürütülüyor olsa da realist olarak düşünülecek olunursa çıkar ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Dördü Türkistan'da biri ise Kafkasya'da yer alan Türk Cumhuriyetlerinin özellikle bölgedeki Rus hakimiyetinin kırılması açısından Türkiye'yi kilit taşı olarak görmektedir. Türk Cumhuriyetlerinin mevcut doğal kaynaklarının (Doğalgaz, petrol vb.) Avrupa'ya aktarılması açısından Türkiye bir köprü niteliği taşımaktadır. Ayrıca Türkiye'nin asırlardır var olan devlet yönetme geleneğini de diğer Türk devletlerine aktarması da önem arz etmektedir. Ayrıca Türkistan'daki devletlerin de kendi içerisinde doğal kaynaklar bağlamında birbirine bağımlı olması (su, doğalgaz vb.) ve bölgesel mevcut sorunların (terör, sınır vb.) devletlerin tamamını ilgilendirmesi Türk Cumhuriyetlerini Türk Keneşi etrafında bir araya gelmelerini zorunlu kılmıştır. Bunun yanında Türkiye'nin Türk devletlerine karşı duyduğu tarihi ve etnik sorumluluğunda büyük oranda etkisi olmuştur.

3.2. Sınıflandırma Kriterlerine Göre rgt Tipi

3.2.1. Kurucularına Göre

⁷ İngilizce bir kelime olan landlockedin Türkçe karşılığı *kara ile çevrili olan/denize kıyısı olmayan* anlamını karşılamaktadır.

Türk Keneşi'nin kurucu anlaşması, Nahçıvan Anlaşması'nın 1. Maddesinde *Taraflar uluslararası bir kuruluş şekline sahip "Türk Dili Konuşan İşbirliği Konseyi" (Türk Keneşi) isimli işbirliği mekanizmasını kurmuşlardır.*, ifadesine yer vermişlerdir. Madde de uluslararası bir kuruluş olarak yer verilirken, *kuruluş* ifadesi *örgüt* kelimesini karşılamaktadır. Maddeden de anlaşılacağı üzere Türk Keneşi uluslararası bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Keneşi'ne üye devletlerin ortak iradesi sonucunda bir yazılı belgeyle oluşturdukları sürekli nitelikte organlarının (3.3. başlıklı bölüme bakınız) olması, uluslararası örgüt olmanın en önemli göstergelerinden birini daha yerine getirdiğini göstermektedir.

Uluslararası örgütlerin tanımlanması ile alakalı üzerinde durulması gereken diğer bir husus ise, uluslararası sistemin mevcut normlarına ve hukuk kurallarına uygun çerçevede kurulmalarıdır. Türk Keneşi kurucu anlaşmasında uluslararası hukukun evrensel düzeyde kabul görmüş ilke ve normlarına bağımlılıklarını beyan ederken, devletlerarası eşitlik, toprak bütünlüklerine saygı ve içişlerine karışmama gibi konularda da mutabık kalınmıştır (Nahçıvan Anlaşması).

Uluslararası örgütler uzmanı Barkin'e göre; hükümetler arası örgütlerin en belirgin niteliği, kuruluşunda devletlerin doğrudan aktif rol oynaması ve karar alma mekanizmalarında devletlerin ön plana çıkmasıdır (2006: 1). Değerlendirmeler sonucunda, Türk Keneşi'nin Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin doğrudan girişimleri doğrultusunda kuruluşmuş hükümetlerarası uluslararası örgüt olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2.2. Üye Kabulü ve Coğrafi Kriterlere Göre

Bölgesel örgütlere üyelikteki en temel koşul belirli bir coğrafya ile sınırlandırılmış olmasıdır. Fakat tarafların sınırdış olmaları şartı aranmaksızın amaçlar ve faaliyetler etrafında da bir bölge sınırlandırılmasına gidilebilmektedir. Türk Keneşi'nin kurucu anlaşması, Nahçıvan Anlaşması'nın 22. Maddesinde *"Türk Dili Konuşan Ülkelerin katılımına açıktır."* fıkrasının yer alması, keneşin Türk dili konuşan ülkeler ile sınırlandırıldığı göstermektedir. Türk Keneşi'nin Türk dili konuşan ülkelere hitap etmesinden dolayı bölgesel bir örgüttür.

Üye kabulüne göre uluslararası örgütleri açık ve kapalı olmak üzere ele almak mümkündür (Başak, 2012: 52). Kapalı uluslararası örgütler, açık uluslararası örgütlere göre bir takım zorlukların olduğu ve kurucu anlaşma da belirtilmiş şartların yerine

getirilmesi gereken örgütlerdir. Türk Keneşi'nin kurucu antlaşmasında taraflar olarak Türk Dili konuşan ülkeler ifadesinin bulunması, keneşe üye olabilmenin en önemli şartını ortaya koymuştur. Sonuç olarak Türk Keneşi, kapalı bölgesel bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2.3. Faaliyet Alanlarına Göre

Uluslararası örgütleri, faaliyet alanlarına göre; ekonomik, askeri, siyasal, teknik, sosyal, kültürel vb. amaçlar doğrultusunda değerlendirmek mümkündür. Ancak uluslararası örgütlerin hedef ve amaçlarının çok kapsamlı olması, faaliyet alanlarının iç içe geçmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır (1.4.3.). Bu açıdan, birden fazla faaliyet alanına sahip olan uluslararası örgütler genel amaçlı örgütler çatısı altında ele alınmaktadır. Türk Keneşi, eğitimden sağlığa, dış politikadan kültüre, ekonomiden altyapıya sürdürmekte olduğu ve her geçen gün yenisini eklediği projelerle, genel amaçlı örgütlerin en iyi örneği olmuştur.

Türk Keneşi aynı zamanda Ankara'da bulunan Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY), Bakü'de bulunan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPÖ) ve Türk Kültür ve Miras Vakfı, Kazakistan'ın başkenti Nur-Sultan'da bulunan Uluslararası Türk Akademisi ve İstanbul'da bulunan Türk Ticaret ve Sanayi Odası gibi ilişkili kuruluşları bünyesinde bulundurmasından dolayı çatı/şemsiye örgüt niteliğindedir.

3.3. Uluslararası Aktör Olarak Örgüt Kimliği

Uluslararası örgütlerin aktörlüğünün değerlendirilmesi; kimlik inşası, özerk olarak karar alabilme yeteneğine sahip olmak, eyleme geçebilme potansiyeli, alınan kararların etkinliği ve uluslararası örgütlerin ömrü olmak üzere beş temel başlıkta ele alınacağı ilgili bölümde belirtilmiştir (1.1.6). Türk Keneşi'nin uluslararası aktörlüğünün değerlendirilmesi bu beş temel başlık dikkate alınarak yapılacaktır. Uluslararası aktörlüğün en temel şartı olan kimlik kazanımı devletlerin girişimleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Türk Cumhuriyetleri, (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye) ortak ve hür irade ile bir araya gelerek, Türk Keneşi'nin merkezini, faaliyet alanlarını, örgüt yapısını ve yetkilerini belirleyerek onu bir uluslararası aktör haline getirmişlerdir.

Türk Keneşi'nin uluslararası tüzel kişiliğine sahip, amaç ve görevlerinin icrasını yerine getirmek amacıyla daimi bir yürütme organı olarak kurulmuş bir Sekreteryası mevcuttur. Sekreterya, keneşe üye devletlerin ortak kararı ile seçilen bir Genel Sekreter tarafından yönetilmektedir. Türk Keneşi'nin kurucu anlaşması olan Nahçıvan Anlaşması'nın 10. Maddesinde Sekreterya personelleri (Genel Sekreter, Genel Sek. Yard. ve diğer pozisyonda çalışanlar) görev ve faaliyetlerini ifa ederlerken herhangi bir taraftan⁸ veya üçüncü bir taraftan talimat almayacak ve istemeyeceklerini taahhüt etmişlerdir. Bunun yanında, tarafların en üst yöneticilerinin oluşturmuş olduğu Devlet Başkanları Konseyi'nin de bu personelleri etkileyebilecek her türlü davranışlardan kaçınacaktır. Bu durum bizlere Türk Keneşi'nin uluslararası örgütlerin aktörlüğünün değerlendirilmesindeki beş temel başlıktan bir tanesi olan özerk olarak karar alma yeteneğine sahip olunmasını yerine getirdiğini göstermektedir.

Örgüt bünyesinde alınan kararların hayata geçirebilmesi için yine üye devletlerin rızası gerekmektedir. Uluslararası örgütler tarafından alınan fakat üyelerin rızası olmaması sebebiyle faaliyete geçirilemeyen birçok karar mevcuttur. Örneğin; Suriye iç savaşında şiddetin kınanması ve acilen sonlandırılması yönünde adımlar atılması konusunda birçok devlet BM Güvenlik Konseyi'ne taleplerde bulunmuşlardır. Fakat Güvenlik Konseyi'nin iki daimi üyesi Çin ve Rusya, Suriye'deki durumun uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit teşkil etmediğini ileri sürerek konunun görüşülmesine engel olmuşlardır. Türk Keneşi tarafından alınan kararların askeri yönünün bulunmaması ve daha çok kültürel, sosyal ve ekonomik alanda kararların alınması, siyasi alanda alınan kararların ise yüksek politik karar niteliği taşıması ve alınan kararların üye devletlerin iç işlerine karışmama ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi çerçevesinde olması birçok uluslararası örgüte göre eylem potansiyelini güçlü kılmıştır.

Türk Keneşi Devlet Başkanları Zirvelerinde üye devletlerin dış politikada ortak tutumlar sergileyeceği konusunda birçok karar alınmıştır. Bu doğrultuda, Türk Keneşi'ne üye devletlerin 1990'lı yılların başında Birleşmiş Milletler Genel Kurulundaki oylamalarda, oylarının tutarlılığı %60'lar seviyesinde seyrederken, 2010 yılı itibarıyla bu uyum %80'i aşmıştır (Kaplan vd., 2015: 135). Bu durum bizlere uluslararası aktörlüğün saç ayaklarından birisi olan kararların etkinliğinin işlediğini göstermektedir. Türk Keneşi'nin 2011 yılında Türkiye'nin girişimleri sonucunda

⁸ Taraflar olarak Türk Keneşi'ne üye devletler kastedilmektedir.

başlatılan *Asya'nın Kalbi İstanbul Süreci*'nin 9 Aralık 2019 tarihinde İstanbul'da düzenlenen 8. Bakanlar Konferansı'na davet edilmiş olması örgütün ilerleyen zamanlarda uluslararası politikada sesini duyuracağını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Türk Keneşi'nin (resmi olarak 2010 yılında) genç ve yeni bir örgüt olduğu da unutulmamalıdır. Türk Keneşi'nin ömrü ise uluslararası aktörlüğün saç ayaklarını yerine getirip getiremediğine bağlı kalacaktır.

3.3.1. Kurucu Antlaşma (Nahçıvan Antlaşması)

Türk Keneşi'nin hukuki metni olan Nahçıvan anlaşmasının giriş kısmında birliğe üye devletler, Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın amaç ve ilkelerine bağlılıklarını teyit ederken, Türk Keneşi'nin de temel amacının Türk Dili Konuşan devletler arasında kapsamlı bir şekilde işbirliği alanlarının geliştirilerek, küresel ve bölgesel barışa katkılar sağlamak olduğunu belirtmektedirler.

Nahçıvan Anlaşmasında belirlenen Türk Keneşi'nin temel amaç ve görevleri kısaca şunlardır (Nahçıvan Anlaşması).

- Taraflar arasında karşılıklı güvenin, dostluk ve iyi komşuluğun güçlendirilmesi,
- Bölgesel ve Küresel boyutta barış ve güvenliği artırıcı önlemlerin alınması ve korunması,
- Üye devletlerin dış politikada ortak çıkarlar etrafında bir araya gelmesi durumunda, ortak tutumlar sergilemesi,
- Sınır ötesi suçların (terörizm, kaçakçılık, insan ticareti vb.) çözümünde uluslararası bir eşgüdüm sağlanması,
- Ortak hedefler doğrultusunda her alanda etkin bölgesel veya ikili işbirliği alanlarının oluşturulması ve geliştirilmesi,
- Üye devletler arasında ticaret ve yatırım için uygun koşulların oluşturulması ve gümrük gibi mali alanlarda üye devletlere kolaylık sağlanması,
- Ortak faaliyetlerle kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin amaçlanması,
- Demokrasi ve insan haklarının giderek geliştirilmesi ve hukukun üstünlüğü ilkesine saygı duyulması,
- Bilim, teknoloji, eğitim ve kültür alanlarında üye devletler arasında bilgi alışverişinin hız kazanması ve genişletilmesi,

- Türk halklarının sahip olduğu ortak dil ve tarih mirasının korunması, geliştirilmesi ve bu yönde yayın ve basın faaliyetlerinin çoğaltılması,
- Kitle iletişim araçlarıyla taraf ülkeler arasında daha yoğun bir iletişim ağının kurulması ve geliştirilmesi,
- Adli konularda işbirliğinin teşvik edilmesi ve hukuk alanının geliştirilmesi açısından taraf ülkeler arasında bilgi aktarımının yapılması,

Ayrıca üye devletler, demokrasi, insan haklarına saygı, adalet ve hukukun üstünlüğü gibi ilkelere de bağlılıklarını vurgulamaktadırlar. Türk Keneşi, ortak dil, gelenekler, tarih ve kültür gibi konuları çalışmalarının merkezine alarak hareket etmektedir.

3.3.2. Örgüt Merkezi

3 Ekim 2009 tarihinde imzalanan Nahçıvan Anlaşması'nın 10. Maddesinde Türk Keneşi Sekretaryası'nın İstanbul'da yani Türkiye Cumhuriyeti'nde olacağı belirtilmiştir. Ayrıca 27 Aralık 2011 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Keneşi arasında Sekretarya'ya dair ev sahibi ülke anlaşması imzalanmıştır. Evsahibi Ülke Anlaşmasının 3. Maddesinde Sekretarya'nın İstanbul'da Türkiye Cumhuriyeti tarafından tahsis edilen bina ve müstemillatlara yerleşik olduğunu kabul etmektedir. Yine aynı maddeye istinaden Türkiye Cumhuriyeti, Sekretarya'nın Türk Keneşi'nin kurumsal yapısına uygun olarak kendisine has kuralarını tahsis edeceğini de tanımaktadır (Türk Keneşi, 2021e).

3.3.3. Faaliyet Alanları

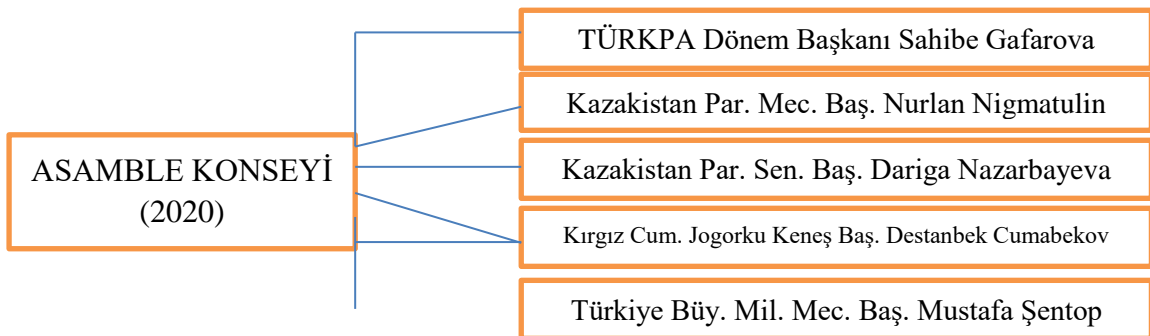
3.3.3.1. Siyasi İşbirliği ve TÜRKPA. Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi⁹ (TÜRKPA) 21 Kasım 2008 tarihinde İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün evsahipliğinde, Azerbaycan devlet başkanı İlhan Aliyev, Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev ve Türk Cumhuriyetlerinin meclis başkanlarının imzalamış olduğu anlaşma ile kurulmuştur. Türk Dili Konuşan Ülkelerin (TÜRKPA'ya üye olan) parlamentoları (bundan sonra taraflar olarak adlandırılacaktır)

⁹ Asamble sözcüğü Fransızca *assembler* "bir araya getirmek, toplamak" fiilinden türetilmiş olup meclis/kurul anlamını ifade etmektedir.

arasındaki etkileşimi güçlendirmek, ortak tarih, kültür ve dil birliği göz önünde bulundurularak ulusal mevzuatların yakınlaştırılması ve parlamentolar arasındaki her alanda işbirliğine gidilmesi amacıyla taraflar bir araya gelmiştir. TÜRKPA'nın kurucu anlaşması olan İstanbul anlaşmasının 1. Maddesinde “*Taraflar, parlamentolararası işbirliğini geliştirmek ve genişletmek amacıyla TÜRKPA'yı bir danışma organı olarak tesis eder.*” (İstanbul Anlaşması, Mad. 1). Bu durum bizlere bir danışma meclisi olarak faaliyet yürüten TÜRKPA tarafından alınan kararların Tarafları bağlayıcı bir niteliğinin olmadığını göstermektedir.

Asamble, Genel Kurul toplantılarında müzakere edilen konuları karara bağlamak açısından oybirliği esasını ararken, karar alma biçimleri olarak ta *bildiri, çağrı ve tavsiye* metotlarını kullanmaktadır (Mad. 3). Asamble, Tarafların yetkili kurulları; Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi, Kazakistan Cumhuriyeti Parlamento Senati, Kırgızistan Joqorku Keneşi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından oluşmaktadır. Parlamento da Tarafların 9 milletvekilinin bulunduğu 4 delegasyon bulunmaktadır. Her ülkenin delegasyonuna Meclis Başkanı yada onun görevlendireceği Başkanvekili başkanlık etmektedir. Asamble faaliyetlerini, delegasyon başkanlarından oluşan Asamble Konseyi koordine etmektedir. Taraflar, Asamble’de eşit haklara, oy ve temsil hakkına sahiptir (Mad. 4). Asamble, çalışmalarını olağan ve olağanüstü genel kurul toplantıları şeklinde gerçekleştirmektedir. Olağan genel kurul toplantıları üye devletlerin alfabetik sırasına göre yılda bir defa olmak üzere, sırası gelen üye devletin sınırları içerisinde düzenlenmektedir. Evsahibi ülke Asamble toplantılarına başkanlık yapmaktadır. TÜRKPA dönem başkanlığını, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Başkanı Sayın Sahibe Gafarova üstlenmektedir (2020). Olağanüstü Asamble toplantıları üye devletlerden birisinin teklifi ve diğer üye devletlerin onayı üzerine başkanlığı yürüten ülkenin parlamentosu tarafından organize edilmektedir (Mad. 7).

Tablo 4. TÜRKPA'nın 2020 yılı Devletlere Göre Temsilcileri

TÜRKPA'nın kurumsal yapısı; ekonomi, ticaret ve finans konularında Ekonomi İşbirliği Komisyonu; hukuk işleri ve uluslararası ilişkiler üzerine Hukuk İşleri ve Uluslararası İlişkiler Komisyonu; sosyal, kültürel ve insani konular üzerine Sosyal, Kültürel ve İnsani Meseleler Komisyonu; çevrenin korunması ve doğal kaynakların yeterli kullanımı gibi konular üzerine Çevre ve Tabii Kaynaklar Komisyonu olmak üzere dört daimi komisyonu bulunmaktadır. TÜRKPA'nın komiteleri, konsey ve diğer kurumların etkili bir şekilde çalışmalarını sağlamak amacıyla kurucu anlaşma ile oluşturulan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi Sekreteryası daimi çalışma organı olarak Azerbaycan'ın başkenti Bakü şehrinde tahsis edilmiştir (TBMM, 2020a). TÜRKPA sekreteryasının en önemli görevi *üye devletleri parlamentoları ve diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla iletişimi sağlamak* tır (TÜRKPA, 2020a). TÜRKPA sekreteryasının Genel Sekreterliğini, 8 Aralık 2017 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te düzenlenen TÜRKPA 7. Genel Kurul toplantısında Genel Sekreter olarak seçilen Sayın Altınbek Mamayusupov yürütmektedir.

TÜRKPA, birliğe üye devletlerin milletvekillerinden oluşan temsilcileriyle, uluslararası bir yapılanma olarak yasama boyutunu ön planda tutarak işbirliği yoluna gidilmesi açısından girişimlerde bulunmasının yanı sıra, üye ülkelerin parlamentoları ve halkları arasında olumlu bir ortam oluşturmak gibi önemli misyonları benimseyen bir yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır (Sarıaslan, 2015: 592). Fakat, danışma meclisi olarak faaliyet yürüten TÜRKPA tarafından alınan kararların Tarafları bağlayıcı bir niteliğinin olmaması TÜRKPA'nın faaliyetlerinin meyve vermesini geciktirmektedir.

Türk Keneşi'nin 3. Zirvesi sırasında Dışişleri Bakanları arasında imzalanan protokolle birlikte Genç Diplomatlar Eğitim Programı her yıl düzenli şekilde toplanması kararlaştırılmıştır. Başlıca amacı üye devletlerin diplomatlarını kaynaştırmak olan Türk Keneşi Genç Diplomatlar Birinci Ortak Eğitim Programı 13-25 Nisan 2014 tarihleri arasında Türkiye'de düzenlenmiştir. Eğitim süresi boyunca katılımcılara çeşitli dallardaki akademisyenler, emekli büyükelçiler, diplomatlar ve diğer alanlardaki uzmanlar tarafından eğitimler verilirken, ortak kültürel değerler ve tarihi miraslarda gezilerek incelenmektedir. Genç Diplomatlar, Türk Tarihi ve kültürü, bölgesel ve uluslararası örgütler, bölgesel sorunlar, ticaret ve ulaştırma ağları, diplomatik yazışma usulleri gibi uluslararası ilişkiler alanındaki bir çok alanda deneyim kazanmaktadır (Türk Keneşi, 2021a).

Üye ülkeler, güvenlik alanında ortak hassasiyet içeren konuları ele almak üzere Dışişleri Bakanlığı bünyesindeki kıdemli memurların katıldığı “Güvenlik İstişareleri” başlığı altında toplantılar düzenlenmektedir. Türk Keneşi'nin kuruluşundan günümüze kadar 3 kez gerçekleşen Güvenlik İstişareleri toplantısının sonuncusu 9 Şubat 2016 tarihinde Ankara'da düzenlenmiştir. Toplantılarda Terörle mücadelede bölgesel güvenlik sorunlarına, Ortadoğu'daki sorunlardan Afganistan'daki sorunlara kadar birçok sorun ele alınmaktadır. Son toplantıda Özbekistan'ın ilk kez Büyükelçilik seviyesinde temsil edilmesi Özbekistan'ın Türk Keneşi'ne üye olacağını sinyallerinden bir tanesidir (Türk Keneşi, 2021b).

Türk Keneşi, üye devletlerin ulusal seçimlerini yüksek standartlarda gerçekleştirmelerine yardımcı olması amacıyla “Uluslararası Seçim Gözlem Misyonları” adı altında heyetler oluşturmuştur. Heyet, öncelikle olarak seçimle ilgili ülke içerisindeki mevcut mevzuatları dikkate alırken, uluslararası seçim standartlarına getirilmesi açısından önerilerde bulunmaktadır. Daha çok gözlemci niteliğinde olan Heyet üyeleri genellikle Sekretarya yetkililerinden oluşurken, seçim yapılan ülkenin temsilcisi bulunmamasına dikkat edilmektedir. Heyet son olarak Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamento seçimlerini, Bakü ve Mingacevir gibi iki önemli şehir merkezinden takip etmiştir (Türk Keneşi, 2021c). Türk Keneşi'nin iki daimi organı Devlet Başkanları Konseyi ve Dışişleri Bakanları Konseyi, üye devletler arasında siyasi işbirliğinin temelini oluşturmaktadır. Üye devletler, Kıdemli Memurlar Komitesi toplantıları, Güvenlik İstişareleri Toplantıları, Genç Diplomatlar Ortak Eğitim Programları, Resmi Dış Politika Araştırma Merkezlerinin toplantıları ve Ortak Seçim Gözlemci Misyonları gibi birçok faaliyetler aracılığıyla aralarındaki siyasi işbirliğini derinleştirmektedir.

3.3.3.2. Kültürel İşbirliği ve TÜRKSOY – Türk Kültür ve Miras Vakfı.

Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ev sahipliğinde 1992 yılında Ankara'da gerçekleşen Birinci Zirvede, Türk Dili Konuşan Ülkeler arasında kültürel işbirliğinin yapılmasının üzerinde durulmuştur (Ankara Bildirisi, 1992). Zirveye müteakip gerçekleşen girişimler sonucunda Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan'ın Kültür Bakanlarının ya da ilgili bakanların katılımlarıyla, 12 Temmuz 1993 tarihinde Kazakistan'ın o dönemdeki başkenti Almatı'da TÜRKSOY'un kuruluşu ve faaliyet alanlarının belirlenmesine ilişkin anlaşma

imzalanmış ve Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi¹⁰ (TÜRKSÖY) adı altında kurulmuştur (TÜRKSÖY, 2020a). TÜRKSÖY, faaliyetlerini Türk Cumhuriyetlerinin devlet başkanları himayesinde yürütürken, çok taraflı kültürel işbirliğinin adresi olmuş ve kısa bir süre zarfında Türk Dünyasının UNESCO'su olarak anılmaya başlanmıştır.

TÜRKSÖY, her ne kadar devletler arasında paylaşılan ortak kültürel değerler üzerine inşa edilmiş olsa da *Ortak Dil* işbirliğinin temel dayanağını oluşturmuştur (Purtaş, 2013). Fakat kuruluşunun ilk yıllarında anlaşma dili olarak Rusça'nın kullanılmış olması birçok düşünür ve devlet adamı tarafından alay konusu olmuştur. 2006 tarihinde Ankara'da toplanan 23. Dönem toplantısını Hürriyet gazetesi "*Türkçe Konuşan ve Türk Dilini, komşu ülkeler arasında yaygınlaştırmayı amaçlayan TÜRKSÖY Daimi Konseyi Üyesi Ülkelerin Kültür Bakanları toplantısına "Rusça" konuşmalar damgasını vurdu.*" manşetiyle paylaşmıştır (Web, 19 Aralık 2006). Fakat, TÜRKSÖY'un eski Genel Sekreter Yardımcısı Fırat Purtaş¹¹'inde söylemiyle; *devletler arasındaki gönül dili; paylaşılan duygu ve idealler TÜRKSÖY'un sürekli ilerlemesi ve gelişiminin motoru olmuştur.*

TÜRKSÖY faaliyetlerini, altı ayda bir ülkelerin alfabetik sırasına göre sistematik olarak değişen TÜRKSÖY'un genel sekreterliğini yürüten kültür bakanının başkanlığında, TÜRKSÖY'un en üst karar mercii olan Kültür Bakanları Konseyi tarafından tespit edilen konular ve icra edilen proje ve programlar uyarınca gerçekleştirir. TÜRKSÖY genel sekreteri en az iki üye devletin teklifi üzerine Kültür Bakanları Konseyini olağanüstü bir şekilde toplayabilmektedir. TÜRKSÖY'u ilgilendiren kararlar, Kültür Bakanları Konseyince *oy çokluğuyla* alınmaktadır. TÜRKSÖY'un merkezi Ankara¹²'da yerleşik olarak tahsis edilmesi taraflarca kabul edilmiştir. Ayrıca, TÜRKSÖY'un Birleşmiş Milletler hukukuna ve uluslararası normlara uygun şekilde rol oynama hususunda yetkili depozitör devlet olarak ta Türkiye belirlenmiştir (TÜRKSÖY, 2020b).

Türk Keneşi ile organize bir şekilde faaliyet yürütmekte olan TÜRKSÖY, aynı zamanda Türk Keneşi bünyesindeki diğer kuruluşlarla da (Uluslararası Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı, Türk Kültür ve Miras Vakfı) koordineli bir şekilde çalışmaktadır. TÜRKSÖY, birçok çalışma alanında da UNESCO, ISESCO gibi uluslararası örgütlerin

¹⁰ 16-17 Ekim 2009 tarihlerinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de düzenlenen TÜRKSÖY 26. Dönem Toplantısında TÜRKSÖY'un açılımı, "Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı" olarak değiştirilmiştir.

¹¹ Prof. Dr. Fırat Purtaş TÜRKSÖY Genel Sekreter Yardımcılığı görevini 10 Temmuz 2019 tarihinde Doç. Dr. Bilal Çakıcı'ya devretmiştir.

¹² TÜRKSÖY'un merkezi olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara, Or-An'da Aralık 2006 yılında dokunulmazlığa sahip özel bir bina tahsis edilmiştir.

yanı sıra belediye, üniversite ve sivil toplum kuruluşlarıyla da işbirliği içerisindedir. TÜRKSOY, 25 yılı aşkındır birikimleri sonucunda, 2010 yılından itibaren Türk dili konuşan ülkelerin ortak kültür ve sanat mirasının tüm dünyaya tanıtılması açısından aktif bir rol almıştır. TÜRKSOY'un her yıl gerçekleştirmekte olduğu geleneksel Nevruz kutlamalarının yanında, sanatsal projeleri kapsamında da her yıl Türk Dünyasının şairlerini, ressamlarını, medya mensuplarını, fotoğrafçıları, tiyatro gruplarını, dans ve müzik topluluklarını bir araya getirmektedir (TÜRKSOY, 2020a). TÜRKSOY'un girişimleri sonucunda 2010 yılında geleneksel Nevruz¹³ kutlamasının ilkinin UNESCO genel merkezi Paris'te düzenlenmesiyle birlikte kısa sürede yaygınlaşmış Almanya, Avusturya, İngiltere ve ABD gibi birçok ülkede coşkuyla kutlanılmaya başlanmıştır. Kısa sürede, Türk Dünyası'nın ortak tarihinin bir meyvesi olan geleneksel Nevruz kutlamaları TÜRKSOY'un girişimleri sonucunda tüm dünyaya mal olmuştur.

TÜRKSOY, her yıl düzenli bir şekilde Türk Dünyasına hizmet etmiş parlak şahsiyetler gibi pek çok kültür insanının örnek teşkil edecek hayatlarını ve bıraktıkları eserleri gelecek kuşaklara ışık tutması açısından aktarmaktadır. Bununla birlikte TÜRKSOY tarafından çıkarılan kültürel ve bilimsel yayınlar, Türk Dünyası ile alakalı çeşitli kültürel kitap, makale, bildiri, katalog, ansiklopedi, broşür, envanter çalışmaları ve takvim yayınları vb. konulardaki çalışmaları dünya çapında büyük bir kesime ulaştırmaktadır (Bıyıklı, 2018:29). TÜRKSOY'un Türk Dünyasına katmış olduğu yeniliklerden biri de, Türk dünyası kültür başkenti uygulamasına geçilmiş olmasıdır. Uygulama kapsamında 2012 yılında Nur-Sultan (Astana/Kazakistan), 2013 yılında Eskişehir (Türkiye), 2014 yılında Kazan (Tataristan), 2015 yılında Merv (Türkmenistan), 2016 yılında Şeki (Azerbaycan), 2017 yılında Türkistan (Kazakistan), 2018 yılında Kastamonu (Türkiye), 2019 yılı Oş (Kırgızistan) ve 2020 yılı Hiva (Özbekistan) şehri Türk Dünyasının kültür başkenti olarak seçilmiştir (TÜRKSOY, 2020a).

TÜRKSOY'un kurucu anlaşması olan TÜRKSOY'un kuruluşu ve faaliyet ilkeleri hakkında anlaşmanın giriş kısmında yer alan "*Türk kökenli ve Türk dili konuşan, Türk ülkeleri ve halkların birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlamak... hususlarında anlaşmaya varılmıştır.*" maddesi Türk Dünyası açısından büyük önem taşımaktadır. Madde içerisinde yer alan halkları ifadesi bağımsız olmayan Türk halklarının da

13

içerisinde buldukları ülke mevzuatlarının çiğnenmemesi koşuluyla TÜRKSOY'a üye olmalarının önünü açmaktadır. Bu durum bağımsız olmayan Türk halklarının Türk dünyasından izole olmasının önüne geçilmesine katkı sağlayacağı gibi Türk kültürünün de yaşatılması açısından önem taşımaktadır. Mensubu oldukları ülkelerin mevzuatlarının daimi üye olmalarına izin vermediği TÜRKSOY'un 8 gözlemci üyesi bulunmaktadır. Bu gözlemci üyeler; Altay Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Gagavuz Yeri (Moldova), Hakas Cumhuriyeti, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Saha (Yakut) Cumhuriyeti, Tataristan Cumhuriyeti ve Tiva Cumhuriyeti'dir (TÜRKSOY, 2020a).

Türk Keneşi'nin 4 kurucu üyesinin ortak girişimlerinin bir sonucu olarak kurulan Türk Kültür ve Mirası Vakfı, Türk Halkları arasında ortak tarih, ortak dil, kültür ve gelenekleri temel alarak bu ortak mirasları korumak, araştırmak ve desteklemek amacıyla faaliyetler yürütün uluslararası bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Kültür ve Mirası Vakfı faaliyetlerini TÜRKSOY ile işbirliği içerisinde yürütmektedir. Vakıf faaliyetleri hakkında düzenlediği raporları Türk Keneşi Devlet Başkanları Konseyine sunmaktadır. Vakfın başkanı ise Vakıf Konseyinin önerdiği isimler arasından Devlet Başkanları Konseyi tarafından ülkelerin alfabetik sırasına göre seçilmektedir. Vakfın sekreteryası ise üye ülke vatandaşları arasından Vakıf Başkanının belirlemiş olduğu isim tarafından yürütülmektedir (Bıyıklı, 2018: 41-42).

Türk Kültür ve Mirası Vakfı'nın denetleyici organı Türk Keneşi'dir. Denetlemeyi Türk Keneşi üye devletlerce her üyeden bir kişi olacak şekilde belirlenen denetleyiciler aracılığıyla yapılmaktadır. Vakfın merkezi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti Bakü'dedir. Vakfın çalışma lisanı ise üye Türk Cumhuriyetlerinin lehçeleri ve İngilizcedir (Türk Kültür ve Mirası Vakfı, 2020a).

Türk Keneşi üyesi devletlerin, ulusal spor disiplinlerini sistematik bir düzene sokmak ve sadece Türklerde değil diğer tüm göçebe halklarda da manevi bilincin canlandırılması maksadıyla Bişkek'te düzenlenen Türk Keneşi 2. Zirvesi sırasında Devlet Başkanları Konseyi tarafından "Dünya Göçebe Oyunları" düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar doğrultusunda Birinci ve İkinci Dünya Göçebe Oyunları 2014 ve 2016 yıllarında Kazakistan'ın Issyk-Kul şehrinde düzenlenmiştir. Türk Keneşi Sekreteryası ve üye ülkelerin ilgili bakanlıkları doğrultusunda "Oyunlar Düzenleme Komitesi" kurulmuştur. Kurulan bu komitenin yönetmeliğini oluşturmak ve ortak oyun türlerini belirlemek maksadıyla Türk Keneşi Sekreteryası bünyesinde birçok grup toplantısı yapılmıştır. Belirlenen oyun türleri ile birlikte bir yönetmelik oluşturulmuş

ve Türk Konseyi Gençlik ve Spor Bakanları tarafından 2016 yılında kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir (Türk Keneşi, 2021d). Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı'nı konu alan Türk Dünyası büyük yazarlarından Hüseyin Cavid'in tiyatro oyunu "İblis" Türk Kültür ve Miras Vakfı himayesinde başarılı bir şekilde İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları'nda yayınlanmıştır.

3.3.3.3. Gençlik, Eğitim ve Bilimsel İşbirliği ve Türk Akademisi. 3 Ekim 2009 tarihinde Nahçıvan şehrinde imzalanan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına dair Nahçıvan Anlaşması'na istinaden, Türk Akademisi 25 Mayıs 2010 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Nursultan/Astana'da bulunan Barış ve Uzlaşma sarayında¹⁴ kurulmuştur. Türk Akademisinin bugünkü statüsünü kazanması ise 23 Ağustos 2012 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te Türk Keneşi'nin daimi üyeleri olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin Uluslararası Türk Akademisi'nin (International Turkic Academy-ITA/Turkic World Educational and Scientific Cooperation Organization-TWESCO) kurulmasına dair anlaşmayı kendi lehçeleri ve İngilizce olarak tek nüsha halinde imzalanması ile olmuştur (Türk Akademisi, 2020a). Türk Akademisi'nin TWESCO kısaltmasını kullanması, uluslararası arenada tanınırlığını arttırmayı arzuladığını göstermektedir.

Türk Akademisi faaliyetlerini üye devletlerden birer temsilcinin ve Türk Akademisi başkanı ve yardımcısından oluşan *Bilim Konseyi* tarafından yürütülmektedir. Bilim Konseyi başkanının milliyeti ve başkan yardımcılarının kim olacağını belirlenmesi hususu dışında kalan üyeleri devletler belirlemektedir. Kararların oy çokluğu esasına göre alındığı Bilim Konseyine, üye devletlerin alfabetik sırasına göre sistematik bir şekilde yıllık olarak değişen bir bilim konseyi üyesi başkanlık etmektedir. Türk Akademisi başkanı, akademinin faaliyetleri hakkında hazırlamış olduğu raporu, Türk Keneşi Sekreteryası aracılığıyla Devlet Başkanları Konseyi'ne sunmaktadır (Bıyıklı, 2018: 45-53). Bilim Konseyi, bilimsel çalışma alanlarını belirlerken, belirledikleri alanlara göre yeterliliği uygun olan birçok bilim insanını da çatısı altında toplamaktadır. Uluslararası Türk Akademisi'nin uzman kadrosunu genellikle Türk Dünyası'ndan gelen tarihçi, Türkolog ve uluslararası ilişkiler uzmanları oluşturmaktadır. Uzmanların büyük bir çoğunluğu Türk Lehçelerine, İngilizce ve Rusça hakimdir.

¹⁴ Kazakistan'ın başkenti Nursultan'da yer alan Barış ve Uzlaşma Sarayı piramit şeklindedir. Uluslararası Türk Akademisi bu binanın 7. Katında faaliyet yürütmektedir.

Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te 23 Ağustos 2012 tarihinde düzenlenen zirve toplantısında üye ülkelerin liderleri, Eğitim Bakanlarını, ulusal müfredatlara dahil edilmesi çerçevesinde, Türk tarihine ilişkin ortak ders kitabı üzerinde çalışmalarını sürdürmeleri konusunda teşvik etmişlerdir (Bişkek Bildirisi, 2012). Teşvikler sonucunda çalışmalar meyvesini vermeye başlamış ve 8. Sınıflar için *Ortak Türk Tarihi* ders kitabı 2020 yılının şubat ayı içerisinde Türkiye'de 30.000, Kazakistan'da 15.000, Azerbaycan'da ise 10.000 öğrenciye seçmeli ders kitabı olarak okutulmaya başlatılmıştır (Türk Akademisi, 2020b). Türklerin en eski çağlarından XV. Yüzyıla kadarki dönemi içeren ders kitabı, Türk halklarının tarihlerinin yanı sıra onların gelenekleri, kültürleri ve milli oyunları gibi değerlere de yer vermiştir. Bunun yanında Türk Akademisi, Türk Dünyası'nın farklı yerlerinden gelen Türkologların katkılarıyla ortaöğretim öğrencileri için ortak Türk Edebiyatı ders kitabının oluşturulması projesi de oluşturulmuştur.

Türk Keneşi çatısı altında faaliyet yürüten Türk Akademisi, Türk Dünyasının bilimsel kuruluşlarına bilim ve eğitim gibi konularda destek olmak ve Türk Dünyasının aydınları arasındaki bilgi akışını sağlayarak onları bir araya getirmek gibi birçok konuyu kendine misyon olarak belirlerken bu doğrultu da faaliyetlerini yürütmektedir. Türk Akademisi, tarihten dile, edebiyattan kültüre birçok konuda kitaplar, makaleler, bildiriler hazırlayarak Türk Dünyası'nın bilim merkezi haline gelmiştir. Türk Dünyasının eski çağlarına ışık tutmak amacıyla da birçok eserin orijinal metnine ulaşarak günümüze aktırılması sağlanmıştır.

Türk Keneşi'nin 2014 yılında Bodrum'da gerçekleştirilen Devlet Başkanları Üçüncü Zirvesinde Türk Keneşi Üniversite Oyunları'nın düzenlenmesi kararı alınmıştır. Üniversite oyunlarının birincisi 2018 yılında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de düzenlenmiştir. Oyunların amacı, sporun birleştirici gücüyle aynı tarih ve kültürel mirası paylaşan ülkelerin genç sporcularını bir araya getirmek ve sosyalleşmeyi sağlamak, gençler ve kardeş topluluklar arasındaki dostluk ve kardeşlik bağlarını güçlendirmektir. Ayrıca 2017 yılı içerisinde Türk Üniversiteler Birliği tarafından, dönem başkanlığını yürütün Kırgızistan-Türk Manas Üniversitesi evsahipliğinde Bişkek'te Türk Üniversiteler Birliği Birinci Spor Oyunları düzenlemiştir (Türk Keneşi, 2021dd).

Türk Keneşi üye ülkeleri ve diğer ülkelerden yaklaşık 500 gencin katılımıyla 2016 yılında Azerbaycan'ın Gence şehrinde başlayan ve sırasıyla 2018 yılında Bişkek ve 2018 yılında İstanbul'da olmak üzere üç Türk Keneşi Uluslararası Gençlik

Festivalleri düzenlenmiştir. Bu festivaller, üye ülke gençlerinin birbirleri ile kaynaşması ve sosyalleşmesi sağlarken, müzik, eğitim, turistik gezi gibi birçok kültürel faaliyetlerle bir araya gelen gençlerin bölgesel sorunları dile getirmesi açısından büyük bir platform oluşturmaktadır. Ayrıca, Üye devletlerin kültürlerini tanıtmak ve gençlerin birbirleri ile kaynaşmasını sağlamak amacıyla şimdiye kadar yaklaşık 2000'e yakın gencin katıldığı dört Türk Keneşi Uluslararası Gençlik Kampı düzenlenmiştir. Üye Devletlerin Ulusal Gençlik Konseylerinin birbiriyle iletişime geçmeleri ve kurulan bağların güçlendirilmesi adına Türk Keneşi Gençlik Platformu kurulmuştur (Türk Keneşi, 2021ddd).

Türk Akademisi'nin çalışmalarını desteklemek amacıyla akademiyle koordineli bir şekilde hareket edecek üniversitelerarası bir birliğin kurulması üzerinde durulmuş ve bu doğrultuda 28-29 Mart 2013 tarihinde Türk Keneşi Türk Üniversiteler Birliği (TÜRKÜNİB) kurulmuştur. 2014 yılında faaliyetlerine başlayan Türk Üniversiteler Birliği'nin son düzenlenen Dördüncü Genel Kurulu (TURKUNIB) toplantısında 8 üniversitenin üyeliği daha kabul edilerek üye sayısı 22'ye ulaşmıştır. Zirve'nin diğer bir somut göstergesi ise Türk Üniversiteler Birliği tarafından geliştirilen ve "Orhun Süreci" olarak adlandırılan Türk Dünyası öğrenci-öğretmen elemanı değişim programı 6-7 Nisan 2017 tarihinden itibaren işlev kazanmış olmasıdır (Türk Keneşi, 2021bb).

3.3.3.4. Ekonomik ve Diğer Alanlarda İşbirliği. Türk Keneşi, üye devletlerin kendi aralarında ekonomik bütünleşme içerisine girmesini desteklerken, keneşe üye olmayan devletler ile de ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesine büyük önem atfetmektedir. Bu doğrultuda, "Ekonomik İşbirliği" temasıyla düzenlenen birinci Türk Keneşi Zirvesi, üye devletler arasındaki ekonomik işbirliğine verilen önemin somut bir örneğidir. Bu kıvılcımla birlikte, Ekonomi Bakanları Toplantıları olmak üzere pek çok toplantı ve faaliyet düzenlenmiştir. Düzenli bir şekilde faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla "yatırım ortamının iyileştirilmesi", "ekonominin çeşitlendirilmesi" ve "ekonomik ilişkilerin temeli olarak girişimcilik" başlığı altında üç Bakanlar/Çalışma Grubu oluşturulmuştur. Ayrıca, Türk Keneşi Ekonomi Bakanları üçüncü toplantısında üye devletlerin Yatırım Ajansları arasında bir Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır (Türk Keneşi, 2021aa).

Karşılıklı yatırımların artırılması ve üye ülkelerin özel sektörleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Türk Keneşi'nin çatısı altında "Ortak Yatırım Portalı" hayata geçirilmiştir. Türk Ticaret ve Sanayi Odası'nın (TTSO), Üye devletler

arasındaki ticaret ve yatırım alanındaki işbirliğinin geliştirilmesi açısından yeniden yapılandırılarak güçlü bir mekanizma haline getirilmesi ve TTSO'nun 2017 yılı içerisinde düzenlemiş olduğu iki Genel Kurul toplantısı kararlarını büyük değer atfedilirken Zirvede aynı kararlar irdelenmiştir. Yeni Türk İş Web Portalı (www.turkicbusiness.com) Türk dili konuşan ülkelerin firmaları arasında iletişim kurmalarını sağlamak ve bu firmaların daha hızlı ortaklıklar kurarak üye devletlerde yatırımlarını gerçekleştirmelerini kolaylaştırmak adına Türk Keneşi tarafından kurulmuştur (Turkic Business, 2021).

Türk İş Konseyi, 3 Ekim 2009 tarihinde Türk Keneşi'nin kurucu anlaşması, Nahçıvan Anlaşmasına istinaden Türk Keneşi'nin çatısı altında kâr amacı gütmeyen bir uluslararası teşkilat olarak kurulurken, son gelişmeler doğrultusunda Türk Keneşi'nin ilişkili kurumları arasından çıkarılarak, bünyesi altındaki işbirliği alanları içerisine dahil edilmiştir. Türk İş Konseyi'nin başlıca amaçları, üye devletler arasında kapsamlı bir ticari işbirliğini, karşılıklı yatırımların arttırılmasını ve üye devletler arasında ortak girişimlerin oluşumunu kolaylaştırmayı amaçlayan projeler ve programlar geliştirmektir. Bu doğrultuda pek çok toplantı, konferans ve faaliyet gerçekleştirilmiştir.

Tablo 5. Türk Keneşi Ülkeleri Arasındaki Ticaret 1995-2019 (m/b. \$)

		AZ		KZ		KG		UZ		TR	
		<i>İth.</i>	<i>İhr.</i>	<i>İth.</i>	<i>İhr.</i>	<i>İth.</i>	<i>İhr.</i>	<i>İth.</i>	<i>İhr.</i>	<i>İth.</i>	<i>İhr.</i>
AZ	1995			19.3	15.4	3.5	1.1	7.2	5.6	216.2	39
	2000			57.6	6.7	3.2	1.9	-	1.1	128.5	105
	2005			95.3	17.2	1.5	1.8	99.8	2.8	313	276
	2010			293.6	44.6	1	40.5	12.3	20.3	771.4	170.9
	2015			98.7	18	1.6	6.6	6.1	10.9	1.2b	1.5b
	2019			116.1	25.9	3.6	1.8	59.2	23.1	1.6b	2.6b
KZ	1995	25.2	23.1			30.9	74.9	89.2	201.8	123.5	70.4
	2000	9.9	46.8			30.1	57.2	70.5	133.5	144	62.3
	2005	21.3	129.1			118.6	225.3	254.6	242.6	399.7	157
	2010	145.4	91.5			165.7	424.3	473.3	1.1b	616.3	1.2b
	2015	15.7	109.8			182	517.7	725.7	942.3	741.9	1.3b
	2019	20.2	155			251.9	604	771.2	2b	819.1	2.3b
KG	1995	3.3	2.1	112.5	67.2			88.9	70,8	222.8	89.9
	2000	2.4	4	57.4	33.4			74.6	89.4	26.8	7.2

	2005	1.9	1.9	180.4	116.1			60.1	17.1	33.7	18.2
	2010	4.2	1.6	385.5	181.7			93.8	40.2	84.7	37.2
	2015	6.1	3.8	677.4	227.7			59.2	95	164.3	84
	2019	2.2	4	649.3	347.1			200.9	138.9	38.3	3.2
UZ	1995										
	2000										
	2005										
	2010										
	2015										
	2019	28.7	51.2	2.1b	704.2	138.4	754.8			1.1b	949.3
TR	1995	21.8	160.5	86.6	149.8	5.5	38.1	61.5	138		
	2000	95.6	229.7	346.3	116.1	2.3	20.3	85.8	82.1		
	2005	272.3	528.1	558.9	459.9	14.1	89.5	261.5	151.1		
	2010	252.3	1.6b	1.4b	818.9	30.9	129.2	861.4	282.7		
	2015	232.4	1.9b	1.1b	750.2	76.9	294.7	711.6	488.7		
	2019	411	1.8b	1.4b	900.2	77.2	442.1	1.1b	1.2b		

Kaynak: UNcomtrade, <https://dit-trade-vis.azurewebsites.net/?reporter=31&partner=398&type=C&year=1996&flow=2>

Azerbaycan'ın Türk Keneşi üyesi devletler ile olan ticaret getirileri değerlendirilecek olunursa; 1995 yılı verilerine göre Türk Keneşi'ne üye devletler ile olan ihracat rakamlarının toplamı Azerbaycan'ın yıllık ihracat rakamlarının %9.3'ünü oluştururken, ithalat rakamlarının toplamı %25.7'sini oluşturmaktadır. Verilen verilere göre Türkiye'nin payı oldukça fazladır. Türkiye tek başına ihracatın %6.2'sini, ithalatın ise %22.5'ini oluşturmaktadır. 2019 verilerine göre ise Azerbaycan'ın Türk Keneşi üyesi devletler ile ihracat rakamı %20.25 seviyelerine yükselirken, ithalat rakamlarında ise %15.45 seviyelerine düşerek gerileme yaşanmıştır. Yine 2019 verilerinde de Türkiye'nin payı oldukça fazla olduğu dikkatleri çekmektedir.

Kazakistan'ın Türk Keneşi üyesi devletler ile olan ticaret getirileri incelenecek olunursa; 1995 yılı verilerine göre üye devletler ile yapmış olduğu ihracat rakamlarının toplamı, Kazakistan'ın yıllık ihracat rakamlarının %6.5'ini oluştururken, ithalat rakamlarının toplamı %6.8'ini oluşturmaktadır. İhracat rakamlarında %3.4'lük bir payla Özbekistan dikkatleri çekerken, ithalat rakamlarında %3.2'lik payla Türkiye ön plana çıkmıştır. 2019 verilerine göre ise Kazakistan'ın Türk Keneşi üyesi devletler ile ihracat rakamı %8.7 seviyelerinde yükseliş gösterirken, ithalat rakamları %5.1

seviyelerine gerilemiştir. 2019 yılı verilerinde ihracatta %4, ithalatta %2.1'lik kesimiyle Türkiye öncü olmuştur.

Kırgızistan'ın Türk Keneşi üyesi devletler ile olan ticaret getirileri üzerine yapılan değerlendirmeye göre; 1995 yılı verilerine göre Türk Keneşi üyesi devletler ile yapmış olduğu ihracat rakamlarının toplamı, Kırgızistan'ın yıllık ihracat rakamlarının %39'unu, ithalat rakamlarının 43.1'ini oluşturarak dikkatleri üzerine çekmektedir. İhracat rakamlarında Özbekistan %17.2 ve Kazakistan %16.3 ile, ithalatta ise Kazakistan %21.5 ve Özbekistan %17'lik bir dilimle ön planda olan iki devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. 2019 verilerine göre ise Kırgızistan'ın Türk Keneşi üyesi devlet ile ihracat rakamı %25.5, ithalat rakamı %29.1 seviyelerine gerilemiştir. Özbekistan ile olan ihracat ve ithalat rakamlarında çok sert bir düşüş yaşanırken, Kazakistan ile olan bu düşüş daha yumuşak olmuştur.

Özbekistan'ın Türk Keneşi üyesi devletler ile olan ticaret getirileri üzerine yapılan değerlendirmeye göre; 2020 verileri göz önünde bulundurularak Türk Keneşi üyesi devletler ile yapmış olduğu ihracat rakamlarının toplamı, Özbekistan'ın yıllık ihracat rakamlarının %18.5'ini oluştururken, ithalat rakamlarının %16.7'lik bir dilimini oluşturarak Türk Keneşi üyesi devletler ile kayda değer bir ticaret hacmi olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin Türk Keneşi üyesi devletler ile olan ticaret getirileri üzerine yapılan değerlendirmeye göre; 1995 yılı verilerine göre üye devletler ile yapmış olduğu ihracat rakamlarının toplamı, Türkiye'nin yıllık ihracat rakamlarının %2.2'sini ithalat rakamlarının toplamının %0.55'ini oluşturmaktadır. 2020 yılı verilerinde ihracat rakamı %2.4, ithalat rakamı %1.45 ile hafif bir yükseliş eğilimi göstermiştir.

Yukarıdaki verilerde dikkate alınarak Türk Keneşi üyesi devletlerin ekonomik durumları üzerine bir değerlendirme yapılacak olunursa, Azerbaycan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın ticaretinin yaklaşık olarak dörtte birinde Türk Keneşi üyesi devletlerin söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır. 1995 ile 2010 verileri kıyaslamasında üye devletler arasında ihracat rakamlarında artış söz konusuyken ithalat rakamlarında düşüş yaşandığı dikkat çekmektedir. Ayrıca Türk Keneşi'nin kurulduğu 2010 yılları verilerinde yapılan incelemede devletler arasındaki ticaret hacminde kayda değer oranda artışların yaşandığı ve takip eden yıllarda ise bir düşüş eğiliminin olduğu anlaşılmaktadır.

Türk Keneşi'nin işbirliği alanları arasında önemli bir yere sahip olan diğer bir konu ise Türk Diasporaları faaliyetleridir. 21 Haziran 2013 tarihinde Bakü'de

düzenlenen Türk Keneşi Birinci Diasporalar Formu başta Türk devletlerinden olmak üzere dünyanın bir çok yerinden 600'e yakın diaspora temsilcisi katılmıştır. Bu girişimle birlikte diaspora yönünde birçok toplantı, konferans ve seminer düzenlemiştir. Türk Keneşi Diaspora İşlerinden Sorumlu Bakanlar ve Kuruluş Başkanları üçüncü toplantısı 8 Kasım 2018 tarihinde Ankara'da düzenlenmiştir. Toplantıda Türk Keneşi'ne üye devletlerdeki mevcut diaspora kuruluşlarının durumları ele alınırken, bu kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdümün ilerletilmesi konularında bilgi alış verişinde bulunulmuştur. Küresel ve bölgesel gelişmeler kapsamında üye devletlerin ilgili kurumlarınca hazırlanan "Türk Keneşi Türkdildeş Diaspora Ortak Faaliyet Stratejisi" katılımcı Bakan ve Kuruluş Başkanları tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Türkdildeş Diasporaları arasındaki işbirliği ve koordinasyonu arttırmak amacıyla online diaspora portalının oluşturulması ve Türk Keneşi Diasporalar Atlası'nın hazırlanması kararı verilmiştir (Türk Keneşi, 2021cc).

Diğer bir işbirliği alanı ise medya ve enformasyondur. Medya ve enformasyon alanında farklı zamanlarda birçok toplantı düzenlenirken, üye devletler arasında tarihi ve kültürel içerikli video, film, dizi ve çizgi film üretilmesi gibi konularda da görüş alışverişinde bulunulmaktadır. Uluslararası Türk Haber Kanalının kurulması, Resmi Haber Ajansları arasındaki mevcut işbirliğinin daha da artırılması ve üye devletlerin ulusal TV kanalları arasında temasların sağlanmasının önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca, üye devletlerde Türk Dünyasına ilişkin uluslararası medya forumları ve medya uzmanı yetiştirme seminerleri ile eğitim programlarının düzenlenmesi konuları gündeme alınmaktadır.

Ulaştırma alanında yapılan en önemli adımlardan birisi, 2013 yılında Bakü, Samsun ve Aktau Limanları arasında imzalanan Kardeş Liman İlişkisi Kurulmasına Yönelik Mutabakat Zaptı ile Kardeş Limanlar Süreci başlatılmasıdır. 17 Nisan 2019 tarihinde Bişkek'te düzenlenen Türk Keneşi Ulaştırma Bakanları Dördüncü Toplantısında Kazakistan'ın Kuryk Limanı dahil olmuştur. Ayrıca Kardeş Limanlar Sürecine Türkmenistan'ın Türkmenbaşı Limanı da davet edilmiştir. Türk Keneşi'nin kuruluşundan günümüze kadar Ulaştırma Bakanları seviyesinde dört, Ulaştırma Koordinasyon Komitesinin Bakan Yardımcıları seviyesinde iki ve ulaştırma alanındaki uzmanlar seviyesinde sekiz çalışma grubu toplantısı gerçekleştirilmiştir (Türk Keneşi, 2021bbb). Toplantıların en somut örneklerinden bir tanesi Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun 2017 yılında faaliyetlerine başlamış olmasıdır.

3.3.4. Örgütün Kurumsal Yapısı

Örgütün kurucu sözleşmesi olan Nahçıvan Anlaşmasına göre, örgütün temel organları şunlardır: Devlet Başkanları Konseyi (Md. 5), Dışişleri Bakanları Konseyi (Md. 6), Kıdemli Memurlar Komitesi (Md. 7), Aksakallar Konseyi (Md. 9), Sekretarya (Md. 10).

3.3.4.1. Devlet Başkanları Konseyi. Devlet Başkanları Konseyi yılda bir kez toplanmaktadır. Taraflarında onayı alınarak olağanüstü Devlet Başkanları Konseyi toplantıları da yapılması mümkündür. Toplantının yeri kural olarak devletlerin İngilizce isimlerinin alfabetik sırasına göre bir sistematik halinde belirlenmektedir. Olağanüstü Devlet Başkanları Konseyi'nin yeri ise devletler tarafından sağlanan uzlaşıyla belirlenmektedir. Düzenlenen Zirve'ye müteakip ev sahibi ülke, bir sonraki Devlet Başkanları Konseyi toplantısına kadar, Türk Keneşi'nin dönem başkanlığını yürütmektedir (Nahçıvan Ant., Md. 8).

Devlet Başkanları Konseyi yetkileri çerçevesinde;

- ✓ Mevcut uluslararası sorunların çözümlenmesine yönelik taraflar arasındaki etkileşimin değerlendirilmesi,
- ✓ Türk Keneşi'nin öncelikli işbirliği alanlarının belirlenmesi,
- ✓ Türk Keneşi'nin yıllık yapmış olduğu faaliyetlerin değerlendirilmesi (Nahçıvan Ant. Md.5).

3.3.4.2. Dışişleri Bakanları Konseyi. Dışişleri Bakanları Konseyi toplantıları kural olarak Devlet Başkanları Konseyi toplantısının yapıldığı yerde ve toplantı öncesinde yapılmaktadır. Örneğim; 15 Ekim 2019 tarihinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de düzenlenen Devlet Başkanları Konseyi toplantısının Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısı 14 Ekim 2019 tarihinde yapılmıştır. Üye devletlerin onayına müteakip olağanüstü Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısının yeri ve zamanı belirlenir. Dışişleri Bakanları Konseyi gerekli gördüğü takdirde Türk Keneşi adına beyanatta bulunabilmektedir. Dışişleri Bakanları Konseyi, Türk Keneşi'nin gündemindeki çalışmalarla ilgili konuları değerlendirir. Devlet Başkanları Konseyi toplantılarının gündemini, toplantıda ele alınacak uluslararası konuları ve üye devletleri ilgilendiren konuları tespit eder. Ayrıca, Sekretarya'nın personel yapısını ve mali raporunu onaylar (Nahçıvan Ant., Md. 6).

3.3.4.3. Kıdemli Memurlar Komitesi. Kıdemli Memurlar Komitesi'nde üye devletlerin en az bir temsilcisi bulunmaktadır. Sekretarya'nın faaliyetlerini koordine etme görevi Kıdemli Memurlar Komitesi'nin sorumluluğundadır. Sekretarya tarafından hazırlanan taslak belgelerin Dışişleri Bakanları Konseyi'nin tasvibine sunulmasından ve Devlet Başkanları Konseyi'nin onaylamasından önce değerlendirerek onaylamaktadır. Kıdemli Memurlar Komitesi Toplantısı kural olarak Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısının hemen öncesinde yapılmaktadır (Nahçıvan Ant., Md. 7).

3.3.4.4. Aksakallar Konseyi. Aksakallar Konseyi Türk Keneşi'nin bünyesinde faaliyet gösteren daima danışmanlık organıdır. Mali hususlar dahil olmak üzere, Aksakallar Konseyi'nin faaliyetlerinin yasal dayanakları Nahçıvan Anlaşması'nın 9. Maddesinin yanında, 20 Ekim 2011 tarihinde Almatı'da toplanan Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından kabul edilen Aksakallar Konseyi yönetmeliğidir. Aksakallar Konseyi faaliyetlerinde Türk Dünyasını baz alarak, ortak tarih, dil, kültür ve gelenekler bağlamında gerçekleştirmektedir.

Aksakallar Konseyinin temsilcileri üye devletler tarafından dört yıllığına Türk Dünyasına gönül vermiş, saygın ve tanınmış kişilerden seçilmektedir. Seçilen her temsilci, eşit temsil hakkına sahiptir. Aksakallar Konseyi, kural olarak Türk Dili Merkezlerinde ya da taraflar tarafından kararlaştırılan bir toplantı salonunda yılda iki kez olmak şartıyla oturumlar halinde toplanmaktadır. Toplantının düzenlendiği ülkenin devlet başkanı bu oturumlara başkanlık yapmaktadır. Aksakallar Konseyi kararları ve önerileri, Devlet Başkanları Konseyine ve Türk Keneşi Dışişleri Bakanları Konseyi için bir danışma niteliğindedir (Ev Sahibi Ülke Anlaşması).

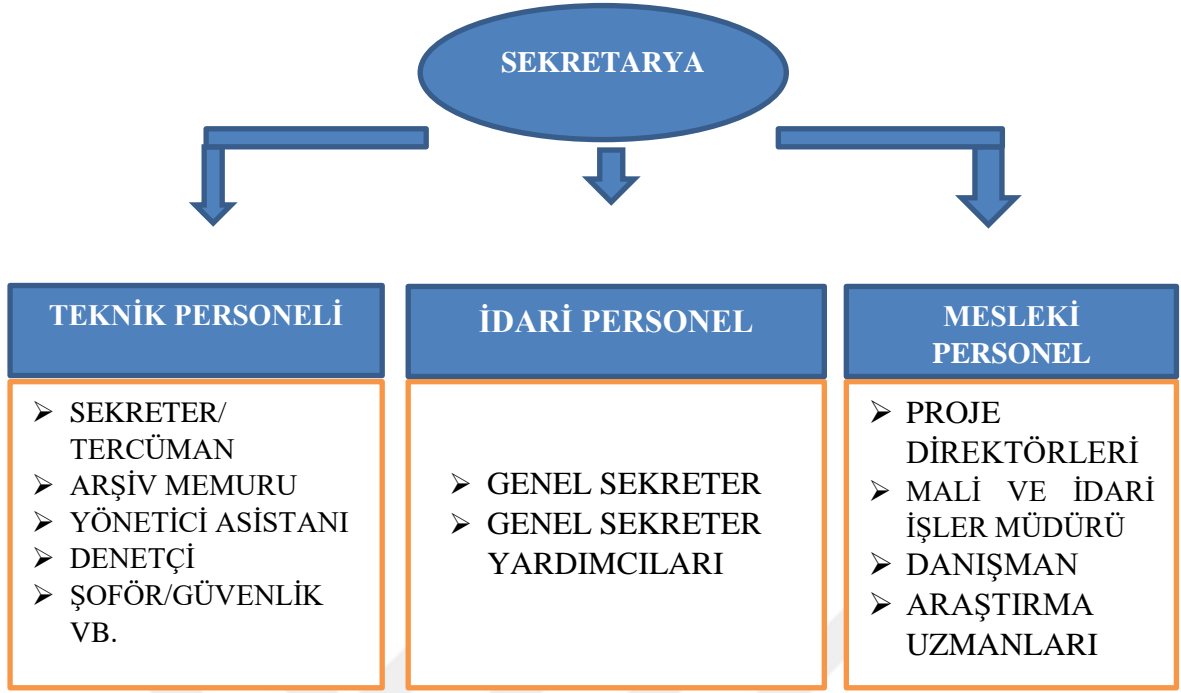
3.3.4.5. Sekretarya. Türk Keneşi'nin amaç ve görevlerinin yerine getirilmesi açısından daimi yürütme organı olarak Sekretarya kurulmuştur. Taraflar, 27 Aralık 2011 tarihinde Ankara'da imzalanan Evsahibi Ülke Anlaşması gereğince Türk Keneşi Sekretaryasının merkezini daimi olarak İstanbul'da kurulmasını kararlaştırmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti tarafından Beşiktaş Balmumcu semtinde tahsis edilen bina dokunulmazlığa sahip olup Türk Keneşi'nin faaliyetlerini yürütmektedir. Nahçıvan Anlaşması'nın 10. Maddesine göre Sekretarya'nın görevleri;

- *DBK, DBİK ve KMK'nın toplantıları ile TDKÜİK nezdinde gerçekleştirilecek diğer toplantıların düzenlenebilmesi amacıyla ihtiyaç duyulacak idari, örgütsel, protokoller ve teknik önlemlerin alınması,*
- *Taslak belgelerin hazırlanması,*
- *Belgelerin tasnif ve arşivlenmesi,*
- *Taraflar ve uluslararası teşkilatlar ile formlar tarafından iletilen belge ve bilgilerin takas bürosu olarak faaliyet göstermesi,*
- *TDKÜİK ile ilgili genel mahiyetli bilginin yayınlanması,*
- *DBK, DİBK, KMK tarafından verilecek diğer görevlerin yerine getirilmesi,*
- *Görevlendirilecek personelin tespit edilerek KMK'nın onayına sunulması,*
- *Gerçekleştirilen mali faaliyetlerle ilgili olarak KMK'ya rapor sunulması bulunmaktadır.*

Türk Keneşi'ne atanan Genel Sekreter, üye devletlerin daimi temsilcileri ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler, 18 Nisan 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesi'ne uygun olarak diplomatik ayrıcalıklar ve muafiyetlerden yararlanacaktır. Fakat, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan veya üye devletlerin temsilcilerinden Türkiye Cumhuriyeti topraklarında ikamet eden personeller yalnızca resmi görevleri ile ilgili hususlarda yargı muafiyeti ve dokunulmazlığına sahip olacaktır. Bununla birlikte bu muafiyet ve ayrıcalıklardan faydalanan Sekretarya personeli, ev sahibi ülke Türkiye'nin hukuk sistemine ve düzenlemelerine saygı göstermekle mükellef kılınmışlardır (Türk Keneşi, 2020a). Sekretarya personeline tanınan muafiyetler ve ayrıcalıklar, koşullar ne olursa olsun Sekretarya'nın faaliyetlerine devam edebilmesi açısından verilen güvencelerdir.

Türk Keneşi Dışişleri Bakanları Konseyi, Sekretarya personellerine tanınan ayrıcalıkların ve muafiyetlerin adaletin yerine getirilmesini engellemesi durumunda, Sekretarya'nın çalışmalarını aksatmamak kaydıyla Sekretarya mensubu tüm personelin (Genel Sekreter dahil) dokunulmazlıklarını kaldırabilmektedir. Üye devletler, Türk Keneşi'ne mensup personellerin görevlerini yerine getirmesini etkileyecek bir girişimde bulunmayacak ve uluslararası niteliğine saygı duyacaktır (Türk Keneşi, 2020a).

Tablo 6. Sekretarya personel ve görev dağılımı (Türk Keneşi, 2020b):

Sekretarya, Devlet Başkanları Konseyi tarafından saygın kişiler arasından seçilin bir kişinin önerilmesi ve Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından onaylanması sonucunda seçilen Genel Sekreter tarafından yönetilmektedir. Genel Sekreter, üye devletlerin İngilizce adlarının baş harflerinin alfabetik sıralamasına göre sistematik bir şekilde üç yıllığına atanmaktadır ve görev süresinin uzatılması söz konusu değildir. Ayrıca, Genel Sekreterin vatandaşlık bağı olmadığı diğer üye devletlerinin her birinden de bir tane Genel Sekreter Yardımcısı mevcuttur. Sekretarya personelinin statüsü, Birleşmiş Milletlerdeki denk rütbedeki personeller dikkate alınarak BM sistemi doğrultusunda belirlenmiştir. Personel maaşları da bu denkliği göre verilmektedir (Türk Keneşi, 2020a).

3.4. Diğer Uluslararası Örgütlerle İşbirliği

Türk Keneşi kendi bünyesinde bulundurduğu uluslararası örgütlerin yanı sıra farklı uluslararası kuruluşlar ile de ortaklıkları bulunmaktadır. Farklı alanlarda kurulmuş olan bu yapılanmalar alanlarına göre Türk Keneşi ile koordineli bir şekilde çalışmaktadır. Bu uluslararası yapılanmalar ve alanları şu şekildedir;

- UNDP: Birleşmiş Milletler Bünyesinde kurulmuş bir kalkınma programıdır. İnsanların daha iyi standartlara ulaşması açısından bilgi, deneyim ve kaynakları sağlamaktadır.
- UNWTO: Birleşmiş Milletler çatısı altında kurulmuş bir uluslararası örgüttür. Kuruluş amacı dünya çapında turizmi geliştirmek ve milleti teşvik etmektir.
- OSCE: Dünya genelinde güvenliğin ve istikrarın sağlanması amacıyla kurulmuş olan bir uluslararası örgüttür.
- ECO: Ekonomik işbirliği teşkilatı olarak karşımıza çıkan uluslararası örgüte bütün Türk Cumhuriyetleri üyedir.
- OIC: İslam ülkelerini çatısı altında toplamak üzere kurulmuş ve 57 mevcut üye bulunan uluslararası bir örgüttür.
- WCO: Ulusal gümrük idarelerinin aktif bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla kurulmuş bir uluslararası örgüttür.

Ayrıca yukarıda belirtilen uluslararası örgütlerin yanı sıra UNOSSC, UNAOC, BSEC & PABSEC, ICSS & SIGA ve CICA gibi farklı alanlarda faaliyetler yürüten uluslararası örgütlerle de ortaklığı bulunmaktadır (Türk Keneşi, 2020d). Ayrıca, çeşitli zaman aralıklarında düzenlenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Bakanlar Toplantılarına Türk Keneşi Genel Sekreteri, ev sahibi ülkenin onur konuğu olarak katılmaktadır. Türk Keneşi, ekonomiden turizme, sağlıktan spora, iyi komşuluk ilişkilerinden uluslararası güvenliğe birçok farklı uluslararası örgütler ile kendi çıkarları doğrultusunda faaliyetler yürütmektedir.

SONUÇ

1990'lı yılların başında bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleri, bölge ülkeleri ile ikili işbirliği fırsatı kovalarken, öte taraftan kendilerini uluslararası arenaya kabul ettirmeye çalışmışlardır. Bu cumhuriyetlerin ülke refahını arttırma ve güvenlik arzusu, onları Avrasya'daki işbirliği süreçlerinde yer alabilmeleri açısından bir arayışa itmiştir. Ancak, genel itibarıyla Rusya ile ilişkiler ve bölge ülkeleri arasında Sovyet zamanından kalan ayrılıklar, Türk Cumhuriyetlerinin bölgedeki mevcut mekanizmalara dahil olup olmaması konusunda önemli bir etken olmuştur. Bu doğrultuda ülkeler Avrasya'da kurulan birçok uluslararası örgüte üye olma girişimlerinde bulunmuştur. Ancak ülkelerin Rusya ile olan ilişkileri ve bölge ülkeleri arasındaki itilaflar, ülkelerin bu yapılanmalara dahil olup olmama hususunda önemli rol oynamıştır. Bu doğrultuda Rusya'nın müdahil olmadığı Türk Keneşi, üye devletler açısından bölgesel anlamda barış ve istikrarı, devamında ise bölgesel kalkınmayı getireceğinden büyük önem taşımaktadır.

Türkistan özelinde düşünüldüğünde Türk devletlerinde ortak tarih, kültür, dil ve kimlik bilincinin varlığı, Türk devletleri arasındaki bölgesel entegrasyon çabalarının en önemli itici gücü olmuştur. Dünya üzerinde birçok küresel ve bölgesel örgüt kurulmuş olup halen de kurulmaya devam etmektedir. Fakat bu kurulun yapıların büyük çoğunluğunda bu özelliklerin hepsi bir arada olduğu rastlanmamaktadır. Bu durumun avantajı çok iyi kullanılması gerekmektedir.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin liderleri, çeşitli organizasyonlar ışığında işbirliği konusundaki kararlılıkları Türk Keneşi gibi bir uluslararası örgütün kurulmasını sağlamıştır. Türk Keneşi, devletlerin ortak ve hür iradesi ile kurulmasından dolayı tam manasıyla bir hükümetler arası örgüt (IGOs) niteliğindedir. Aynı zamanda TÜRKSOY ve TÜRKPA gibi kuruluşları bünyesinde bulundurmasından dolayı kısmen şemsiye/çatı örgüt niteliğindedir. Birden fazla faaliyet alanına sahip olmasından dolayı genel amaçlı bir örgüt niteliğindedir. Üye alımı açısından, Türk Keneşi'nin kurucu anlaşması, Nahçıvan Anlaşmasının 22. Maddesinde “*Türk Dili Konuşan Ülkelerin katılımına açıktır.*” fıkrasının yer alması, Türk Keneşi'ni kapalı, coğrafi açıdan ise sınırlandırma yapmasından dolayı bölgesel bir örgüt konumuna getirmiştir. Fakat Macaristan'a 2018 tarihinden itibaren Türk Keneşi Gözlemci üyesi statüsü verilmiştir. Macaristan'ın

ilerleyen zamanda Türk Keneşi'ne tam üyeliği söz konusu olması durumunda örgütün üye alımı açısından kapalı bir örgüt olup olmadığı tartışmasını başlatacaktır. Birçok düşünürün göre Macar dilinin Ural-Altay Dil Ailesi grubunda yer alması, Türk Keneşi'ni kapalı örgüt konumunu değiştirmeyeceği yönündedir. Ancak Macarca'nın Türk lehçesi olmaması Türk Keneşi'ni kapalı bir örgüt konumundan çıkaracaktır.

Türk Dili Konuşan Ülkeler ifadesinin hukuki olarak yorumlanması, Türkmenistan'ın yanında KKTC ve Başkurdistan gibi bağımsızlıkları tanınmayan veya özerk statüde bulunan cumhuriyetlerin Türk Keneşi'ne katılımına herhangi bir engel teşkil etmemektedir. Bazı uluslararası örgütlerin, devletlerin dışında kalan özerk cumhuriyetleri veya federe devletleri üye olarak kabul ettiği görülmektedir. Buna en iyi örnek Türk Keneşi ile benzer özellikler taşıyan Fransızca Konuşan Ülkeler Topluluğu (Frankofoni) verilebilmektedir. Frankofoni 'ye Kanada'nın Quebec Bölgesi ve Belçika'nın Fransızca Topluluğu gibi çeşitli özerk yapılanmalar üye olmuştur. Buradan hareketle Türk Keneşi de üyelik konusunda çeşitli devletler içerisinde yer alan, Türk Dili konuşan özerk cumhuriyetlerin de üyeliğini kısa vadede bir alternatif olarak düşünülebilir.

Türk Keneşi, Türk devletlerinin gönüllülük esasına dayanarak bir araya geldiği ve bütünleştiği ilk uluslararası yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Keneşi, üye devletlerin egemen eşitlik ve iç işlerine müdahale etmeme prensipleri üzerine inşa edilirken, ortak değer yargılarına bağlılıklarını, uluslararası barış ve güvenliğe her türlü katkı sağlayacaklarını da belirtmişlerdir. Dolayısıyla Türk Keneşi, herhangi bir başka ülke ya da örgüte karşı oluşturulmamıştır. Örgütün kuruluş amacı daha önce başka örgütlerde hepsinin bir arada olmadığı ortak tarih, dil ve kültürün sunduğu imkanları tüm üye devletlerini kapsayacak şekilde pratik bir faydaya dönüştürmektir. Türk Keneşi, eğitimden ekonomiye, ulaştırmadan kültüre, turizmden dış politikaya birçok alanda somut işbirliği çalışmaları yürüten bir uluslararası örgüttür.

Türk Keneşi ve ilişkili kuruluşlar, Türk Dünyası'nın hemen hemen tüm kesmine hitap etmesinden dolayı geniş bir nüfuz ve kültür alanı oluşturmaktadır. BM 2020 verilerine göre, Türk Keneşi üyesi devletlerin, yaklaşık 154 Milyon nüfusa ve sınır olarak 4.243.991 km² yüzölçümüne sahip olması Türk Keneşi'ni Avrasya bölgesinde büyük bir coğrafyaya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde de, bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleri, ciddi hammadde ve doğal kaynak rezervlerine sahipken, gerekli üretim araçlarına sahip olmaması bu devletlere bölgesel işbirliğini zorunlu kılmıştır. Genç nüfus ve nitelikli

işgücü açısından dünyanın birçok ülkesine göre avantajlı konuma sahip olan bu devletler, mevcut potansiyeli hayata geçirebilmeleri açısından bölgesel işbirliğine ihtiyaç duymaktadır. Türk Keneşi bu açıdan büyük öneme haizdir.

Bölgesel bir işbirliğinin başlatılması kadar devamlılığının da sağlanması önem arz etmektedir. ye devletler arasında ticaretin geliştirilerek karşılıklı yatırımların arttırılması açısından siyasal engellerin kaldırılması, ülkeler arasındaki güveni arttırdığı gibi Avrasya'nın da kalkınmasına büyük katkılarda bulunacaktır. Bu doğrultuda gümrük işbirliği kapsamında ye devletlerin gümrük kapılarını uluslararası standarda getirilmesi açısından çalışmalara başlanılmıştır. Özellikle ye devletler arasında *Ortak bir pazarın* oluşturulması açısından gümrük kapılarının açılması büyük önem arz etmektedir. Kazakistan ve Türkiye'nin girişimleri sonucunda tarihi *İpek Yolunun* tekrardan canlandırılması ve bir turizm markası haline getirilmesi alışmaları Türk Keneşi'nin çalışmalarına dahil edilmiştir. Böyle bir projenin faaliyete geçirilmesi, ortak bir pazarın oluşturulmasına ve ye devletlerin kalkınmasına büyük katkılar sağlayacağı aşıkardır. Bunun yanında İpek Yolu Projesi, yaygın demiryolu ağlarıyla, karayolu ulaşım hatlarıyla, enerji koridorlarıyla ve doğalgaz boru hatlarıyla desteklenmesi projenin etkinliğini arttıracaktır.

Türk dili konuşan ülkeler diasporalarının farklı Türk Lehçelerinde ve birbirlerinden kopuk şekilde faaliyetler yürütmesi, güçlü bir diaspora oluşumunun önüne geçmektedir. Bu doğrultuda, Türk devletleri diasporaları arasında işbirliği süreci başlatılarak, Haziran 2013 tarihinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de gerçekleştirilen Türk Konseyi Birinci Diaspora Forumu'na, dünyanın 44 ülkesinden 500'den fazla diaspora temsilcisi katılmıştır (Türk Keneşi, 2020e). İlk aşamada ABD, Almanya ve Fransa'da Türk Diasporaları Bölgesel Merkezleri kurulması konusunda gerekli adımların atılması kararlaştırıldı. Tek merkezden yönetilecek ve farklı ülkelerde şubeleri yer alacak bir diasporalar birliğinin kurulması, farklı bölgelerdeki Türklerinde yuanişa geçmesi açısından önem taşımaktadır.

Eğitim, bilim ve kültür konularında alışmaları Türk Keneşi bünyesindeki TÜRKSOY ve Türk Akademisi gibi uluslararası örgütler yürütmektedir. ye devletlerin Eğitim Bakanlarının gerek görülmesi durumunda bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunması birçok adımların atılmasına nc olmuştur. Bu girişimlerin en önemli sonucu ise 8. Sınıflar için Ortak Türk Tarihi ders kitabının oluşturulmuş olmasıdır. Ortak Türk Tarihi ders kitabı, 2020 yılının ilk aylarında ye devletlerde seçmeli ders kitabı olarak okutulmaya başlanmıştır. Türklerin en eski çağlarına kadar

konu alan ders kitabında aynı zamanda Türk geleneklerine, örf ve adetlerine ve milli oyunlarına da yer vermektedir. Bu durum, genç kuşağın, Türklük bilinci ile yetişmesinde büyük katkıda bulunacaktır.

Türk Keneşi'nin kurucu anlaşması olan Nahçıvan Anlaşması'nın imzalandığı gün 3 Ekim, Türk Keneşi üyeleri tarafından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Günü olarak ilan edilmiştir. Bu güne yönelik kutlamalar daha çok üye devletlerin bazı şehirlerinde üst düzey yöneticilerin katılımlarıyla gerçekleşen toplantılar şeklinde gerçekleşmektedir. Bu durum Türk Keneşi'nin tanıtım açısından eksik kaldığını ortaya koymaktadır. Bu duruma yönelik çözüm önerileri olarak; Türk Keneşi'nin hazırlan tanıtım videosunun üye devletlerin resmi yayın organlarında çeşitli aralıklarla gösterilmesi, Türk Dünyasını ilgilendiren önemli günlerine yönelik kutlamaların (özellikle Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Günü), Türk Keneşi aracılığıyla birçok Türk şehrinde halk seviyesine indirilerek yapılması, Çeşitli tanıtım broşürleri hazırlanarak eğitim kurumlarına dağıtılması gibi birçok çözüm önerisi türetilmektedir.

Divan-ı Lügat üt Türk'te de anlaşılacağı üzere, üye devletlerin kullandıkları dillerin temelde aynı olduğu aşikardır. Alfabe sorunu, dil sorununun temelini oluşturmaktadır. 1920'li yılların başlarında tüm Türk devletlerinde az farklılıklarla Latin alfabesi kullanılmaktadır. 1936'lı yıllara gelindiğinde ise Sovyetler Birliği'nin ötekileştirme politikalarının sonucu olarak Sovyetler Birliği içerisinde yer alan Türk Cumhuriyetlerinin alfabeleri Kiril alfabesine dönüştürülmüştür. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine Azerbaycan tekrardan Latin alfabesine geçmiştir. Türk Keneşi'nin önemli ortaklarından Türk Akademisi'nin bu konuda çalışmaları mevcuttur. Bu çalışmalar sonucunda Kazakistan'da 2018 yılından itibaren yeni Kazak Alfabeti (Latin) oluşturulmasına yönelik birçok girişim mevcuttur. Bu tarzda çalışmalara daha fazla ağırlık verilerek tüm Türk Dünyasının ortak alfabesi oluşturulmalıdır. Bu durum Türk Dünyasındaki Türkçe kökenli kelimelerin okunarak anlaşılmasını sağladığı gibi Türk halklarının birbirini anlamasına ve ayrıcalıkların giderilmesine büyük katkılarda bulunacaktır. Aynı zamanda siyasal, ekonomik, kültürel vb. birçok alanda atılan adımların yanında sosyal alanda da bir bütünlüğün sağlanması önemlidir. Bu bütünlüğe ortak alfabenin katkı da bulunması olasıdır. Türk Akademisi'nin bu yönde yapmış olduğu faaliyetler kayda değer niteliktedir.

Sonuç itibarıyla Türk Keneşi, Türk Dünyası'nda daha önce benzeri görülmeyen, işbirliği alanlarını pratik bir faydaya dönüştürülmesi amacıyla Türk Cumhuriyetlerini

ortak bir çatı altında toplamayı başarmıştır. Türk Keneşi, eğitimden ekonomiye, ulaştırmadan kültüre, turizmden dış politikaya birçok alanda yürüttüğü somut işbirliği çalışmalarıyla sadece üye devletler arasındaki etkileşimin derinleştirilmesine değil, bölgesel ve küresel boyutta Avrasya'ya katkıda bulunmaktadır. Nahçıvan anlaşmasına bakıldığında ortak kök, dil ve kültür gibi ortak paydalara vurgu yapılması, Zirveler sürecinde Türk Dünyası'na ve sorunlarına sık sık yer verilmesi ve gelecekte ortak bir bütünleşme düşüncesi ile hareket edilmesi, Türk Keneşi'ni Avrasya'da önemli bir aktör haline getirmiştir. Türk Keneşi'nin yüksek politik konulardaki faaliyetleri her ne kadar kâğıt üzerinde kalmış olsa da alçak politika konularındaki girişimleri etkili olabilmektedir.

Son düzenlenen Türk Keneşi Zirvesi'nde 12 yıllık süreç zarfında kurumsallaşma sürecini tamamlayan Türk Keneşi'nin uluslararası itibarın yüksek olduğu ve artık bir uluslararası örgüt olarak adlandırılması gerektiği söylenmektedir. Bu durum bizleri Keneş/Konsej kelimesinin örgüt anlamını taşımadığı olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Türk Keneşi'nin kurucu anlaşması, Nahçıvan Anlaşması'nın 1. Maddesinde *Taraflar uluslararası bir kuruluş şekline sahip "Türk Dili Konuşan İşbirliği Konseyi" (Türk Keneşi) isimli işbirliği mekanizmasını kurmuşlardır.*, ifadesine yer vermişlerdir. Madde de uluslararası bir kuruluş olarak yer verilirken, *kuruluş* ifadesi *örgüt* kelimesini karşılamaktadır. Divan-ı Lügatit't Türk'te tam olarak konsey veya kuruluş sözcüğünün anlamını veren keneş kelimesi tespit edilmiştir. Keneş/Konsej kavramı Türk Dil Kurumuna göre; Yönetim görevi yüklenmiş kimselerden oluşan topluluk veya bazı sorunları görüşüp tartışmak için toplanan meclis olarak tanımlanmıştır. Kurucu anlaşmada da Türk Keneşi'nin bir örgüt olarak nitelikleri ortaya konulmuştur. Türk Keneşi, her ne kadar Keneş/Konsej ifadesi ile adlandırılıyor olsa da tam manasıyla bir hükümetler arası örgüttür.

Türk Keneşi'nin 2011 yılında kurumsal yapısı altında düzenlenen Almatı Zirvesi (Birinci Zirve) ile 2013 yılında düzenlenen Bodrum zirvesi (Üçüncü Zirve) arasında geçen yıllar zarfında, Türk Cumhuriyetleri arasında siyasi işbirliğinin hız kazandığı dikkat çekmektedir. Siyasi işbirliği alanındaki ortak hareket etme arzusu, uluslararası örgütlerde ve bölgesel işbirliklerinde yansımalarının olduğu görülmektedir. Türk Cumhuriyetleri BM'de birçok konuda ortak tutum sergileyerek aynı doğrultuda oy kullanmaktadır. Ayrıca BM'nin geçici Güvenlik Konseyi üyeleri arasında büyük çoğunlukta en az bir Türk devleti yer almaktadır. Fakat, BM'deki devletlerin bu ortak tutumu, Türk Keneşi tarafından siyasi işbirliği alanın da alınan bir karar olarak değil

bir yansıması olarak algılanması gerekmektedir. Türk Keneşi bünyesinde üye devletler, Kıdemli Memurlar Komitesi Toplantıları, Güvenlik İstişareleri Toplantıları, Genç Diplomatlar Ortak Eğitim Programları, Resmi Dış Politika Araştırma Merkezlerinin Toplantıları ve Ortak Seçim Gözlemci Misyonları gibi birçok faaliyetler aracılığıyla aralarındaki siyasi işbirliğini derinleştiriyor olarak gözüke de alınan kararların bağlayıcı nitelikte olmaması somut adımların atılmasının önüne geçmektedir.

Türk Keneşi Ülkeleri Arasındaki Ticaret 1995-2019 verileri dikkate alınarak, Türk Keneşi üyesi devletlerin ekonomik durumları üzerine bir değerlendirme yapılacaktır. Eğer olunursa, Azerbaycan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın ticaretinin yaklaşık olarak dörtte birinde Türk Keneşi üyesi devletlerin söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır. 1995 ile 2010 verileri kıyaslamasında üye devletler arasında ihracat rakamlarında artış söz konusuysen ithalat rakamlarında düşüş yaşandığı dikkat çekmektedir. Ayrıca Türk Keneşi'nin kurulduğu 2010 yılları verilerinde yapılan incelemede üye devletler arasındaki ticaret hacminde kayda değer oranda artışların yaşandığı ve takip eden yıllarda ise bir düşüş eğiliminin olduğu anlaşılmaktadır. 2010 yılında yaşanan artışın düzenlenen Türk Keneşi Birinci Zirvesinde alınan Ekonomik ve Ticari İşbirliği konusundaki kararlara bağlamak mümkündür. Buradan çıkarılan sonuç ise Türk Keneşi tarafından alınan kararların sadece o yılı ya da devamındaki birkaç yılı etkilediği anlaşılmaktadır. Türk Keneşi tarafından alınan kararların bağlayıcılığının olmaması ve ekonomik alandaki ilişkilerin gelişmesinin ise devletlerin ikili ilişkilerinin bir somut yansıması olduğu unutulmamalıdır. Ancak ekonomik alandaki alınan kararların devamlılığının sağlanması ve daha devletleri bağlayıcı somut adımların atılması gerekmektedir.

Türk Keneşi çatısı altında bir araya gelen Türk Devletleri, bütünleşmeye giden yolda yapı taşı olarak belirledikleri ortak tarih, kültür ve kimlik oluşturma düşüncesine ağırlık verdiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan Türk Keneşi'nin biraz daha teknik konulara (ekonomik ve siyasi konularda daha somut adımların atılması) yönelmesi ve bu yönde faaliyetlerini yürütmesi gerekmektedir. Sosyal açıdan gelişmeye zaten Türk Keneşi'nin ilişkili kuruluşlarından TÜRKSOY ve Türk Akademisi ağırlık vermektedir.

TÜRKSOY tarafından gerçekleştirilen sosyal ve kültürel alandaki faaliyetler ve Türk Akademisi tarafından çıkarılan ortak yayınlar Türk Dünyası toplumlarında ortak bir bilinç ve kök hafızası oluşturmaktadır. Türk Keneşi, bünyesindeki ilişkili kuruluşlar aracılığıyla farklı devletler içerisinde yer alan Başkurdistan Cumhuriyeti ya da Gagavuz Yeri gibi özerk yapıların ve bağımsızlıkları tanınmayan Kuzey Kıbrıs Türk

Cumhuriyeti'nin uluslararası arenada seslerini duyurdukları bir platform konumundadır. Türk Keneşi çatısı altında düzenlenen faaliyetler, konferanslar ve toplantılar dünyanın farklı yerlerinde yaşayan Türkleri bir araya getirerek, bu halkların öz benliklerini unutmaması açısından büyük katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağır, O. ve Aksu, Z. (2017). Birleşmiş Milletlerin Suriye Krizine Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, Cilt 4* (Sayı 9), İstanbul, s. 43-55.
- Abbott, K. W. and Snidal D. (1998). Why States Act Thorough Farmal International Organizations, *The Lournal Of Conflict Resolution*, Vol. 42, No.1, s. 3-32.
- Amirbek, A., Anuarbekuly A. ve Makhanov K. (2017). Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmiş ve Kurumsallaşması, *ANKASAM/Bölgesel Araştırma Dergisi, Cilt 1* (Sayı 3), s. 164-204.
- Ankara Bildirisi (1992), *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, [http://www.turkkon.org/tr-TR/ankara-bildirisi-\(1992\)/4/911/911/298](http://www.turkkon.org/tr-TR/ankara-bildirisi-(1992)/4/911/911/298) , Erişim: 14.02.2019.
- Ateş, D. (2013). Uluslararası Politika, Dünyayı Anlamak ve Anlatmak, Bursa: Dora Basın Yayın Dağıtım.
- _____ (2017). Uluslararası Örgütler, Devletlerin Örgütlenme Mantığı, Bursa: Dora Basın Yayın Dağıtım.
- Archer, C. (2001). International Organizations, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Arı, T. (1999). Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- AVİM (2015), Türk Konseyi (Keneşi) ve Bölgedeki Gelişmeler Işığında Avrasya'da İşbirliği, Pelin Musabay Baki (Ed.), Avim Konferans Kitapları, No. 14, Ankara.
- Baharçipek, A. (2007). Uluslararası Kuruluşların İşlevleri, 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Cilt. 1* (Sayı:1), Ankara, s. 229-242.
- Bakü Bildirisi (2000), *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, <file:///C:/Users/MURAT/Desktop/TÜRK%20KENEŞİ%20KAYNAKLAR/Zirve%20Bildirileri/2000%20Bakü.pdf> , Erişim: 18.04.2019.
- Barkin, J. S. (2006). International Organization Theories and Institutions, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Başak, C. (2012). Uluslararası Örgütler, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Bennett, A. L. (1988). *International Organizations Principles and Issues*, New Jersey: Prentice-Hall International Editions.
- Bennett, A. L. and Oliver, J. K. (2002). *International Organizations: Principles and Issues*, Prentice Hall International Editions, New Jersey.
- _____ (2015). *Uluslararası Örgütler*, Ankara: BB101 Yayınları.
- Bıyıklı, M. (2018). 25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Kuruluşlar İlişkiler Ve İş Birlikleri, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 225, ORASAM Raporları Dizisi No: 2*.
- Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, Erişim: 27.11.2018.
- Bişkek Bildirisi, (1995). *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/09_BiskekBildirisi1995_3.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103851.pdf, Erişim Tarihi: 20.02.2019.
- Checkel, J. T. (2005). International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework, *International Organization*, Vol. 59 (No. 4), p. 801-826.
- COVID-19 (SARS-CoV-2 ENFEKSİYONU), *T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI HALK SAĞLIĞI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ*, 2 Nisan 2020.
- Çakmak, C. (2014). *Uluslararası Örgütler*, Ş. Kardaş ve A. Balcı (Editörler), *Uluslararası İlişkilere Giriş - Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, s. 299-306.
- Dalar, M. (2008). İran'ın Nükleer Programı: Uluslararası Hukuk Bağlamında Bir Analiz, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7 (Sayı 24), s. 270-303.
- Dedeoğlu, B. (2007). *Uluslararası Örgütler*, H. Çakmak (Editör), *Uluslararası İlişkiler, Giriş, Kavram ve Teoriler*, Ankara: Platin Basın Yayın Dağıtım, s. 89-96.
- _____ (2015), *Uluslararası İlişkilerde Özel Bir Alan Bölgesel Bütünleşme Kurumlar, Yaklaşımlar, Modeller*, İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.
- “Moskova Sonunda Patladı”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Ekim 1994, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/uq940WVVQ0k9GCszTB671g_x3D_x3D Erişim: 26.02.2019.

- “Türk Birliğinden Korkulmasın”, *Milliyet Gazetesi*, 12 Ekim 1992, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Terc%C3%BCman%20Gazetesi/> Erişim: 01.03.2021.
- “Türki Devletler Topluluğu Olabilir” *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Şubat 1992, <https://www.cumhuriyetarsivi.com/cumweb/html/> Erişim: 03.03.2021.
- Denk, E. (2015). Uluslararası Örgütler Hukuku: Birleşmiş Milletler Sistemi, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Deviren, N. ve Yıldız, O. (2014). Bölgesel Kalkınma Teorileri Ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye’deki Bölgesel Kalkınma Politikalarına Etkileri, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 44, Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat/Kırgızistan.
- Donnelly, J. (2014). Realizm, S. Burchill, A. Linklater vd., *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (Çev. M. Ağcan ve A. Aslan), İstanbul: Küre Yayınları, s. 53-84.
- Ekici, S. ve Baharçiçek, A. (2016). NATO’ya Üyelik Sürecinde Türkiye ABD İlişkileri, *Birey ve Toplum, Cilt. 6* (Sayı 11), s. 149-168.
- Ekici, Y. (2017). Bolşevik İhtilalinin Ortaya Çıkması ve Sebepleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 27* (Sayı: 1), s. 265-275.
- El-Erain, A. (1963). Relations Between States and Inter-governmental Organizations, *Yearbook of the International Law Commission, Vol II. DOCUMENT A/CN.4/161 and Add.1*, s. 161-185.
- Erol, M. S. (2012). Türkiye’nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XII/1*, s. 1-20.
- Eurasian Economic Union - EAEU (2019a), <http://www.eaeunion.org/?lang=en#abouthistory> , Erişim: 07.02.2019.
- Gündüz, A. (2014). Milletlerarası Örgütler, R. V. Günel (Editör), *Milletlerarası Hukuk*, İstanbul: Beta Basım Yayın, s. 629-729.
- Gönlübol, M. (1975). Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2010). Uluslararası Örgütler, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Iriye, A. (2002). Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World, Berkeley:University of California Press.

- İsmayılov, E. (2013). 21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri'nde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirmesi, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 1 (Sayı 1), s. 87-105.
- İstanbul Bildirisi (1994). *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/10_IstanbulBildirisi1994_2.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103924.pdf , Erişim: 20.02.2019.
- Kaplan, M., Yuvacı A. ve Shatlyk A. (2015). One Nation, Many Voices? External Cohesion of the Turkic Council States in the United Nations General Assembly, 1993-2011, *Bilig*, Summer 2015 (Number 74), s. 125-150.
- Karagül, M. (2014). Uluslararası İktisadi Örgütler ve Azgelişmiş Ülkeler, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karns, M. P. ve Mingst, K. A. (2004). International Organizations: The Politics and Processes of Global Governance, London: Lynne Rienner Publishers.
- Kıbaroğlu, M. (2001). Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrinini, *Avrasya Dosyası, Rusya Özel*, Cilt 6 (Sayı: 4), s. 95-106.
- Kutlu, İ. (2018). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Reform Tartışmaları, *Bilge Strateji*, Cilt 10 (Sayı 19), s. 177-200.
- MFA, (2021). "Birleşmiş Milletler ve Türkiye", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa> 1 Ocak 2021'de alınmıştır.
- Nye, J. (1971). Peace In Parts; Integration And Conflict In Regional Organization, S. Honffmann (Editör), *Perspectives on International Relations*, Brown and Company, Boston: University of Michigan.
- Özarlan, B. B. (2012). Yirmi Yıllık Bir Serüven: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Kurum Yapısı, İç İşleyişi, Dış İlişkileri, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Özcan, A. B. (2014). Uluslararası Örgütler, A. B. Özcan ve Y. Çınar (Editörler), *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, İstanbul: Hükümdür Yayınları, s.169-190.
- Özel, M. (2014). Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4 (Sayı: 2) s. 99-122.
- Özen, Ç. ve Tonus, Ö. (2013). Uluslararası Örgütler, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özgöker, U. (2014). Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik Örgütler, İstanbul: Der Yayınları.

- Pazarıcı, H. (1989). Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap, Ankara: A.Ü. Sos. Bil. Fak. Basın – Yayın – Yüksekokulu Basımevi.
- Petter, W. (2001). Transnational Actors and International Organizations in Global Politics, J. Baylis and S. Smith (Editörler), *The Globalization of World Politics*, New York: Oxford University Press, s. 356-376.
- Pomfret R., (1995). The Economies of Central Asia, Princeton, Princeton University Pres.
- Sak, Y. (2012). Milletlerarası Örgütlerin Milletlerarası Hukuk Kişiliği Meselesi ve Avrupa Birliği'nin Milletlerarası Hukuk Kişiliği, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 12 (Özel Sayı)*, s. 1205-1230.
- Sarıaslan, Kürşad Melih, (2015), “Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA)”, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Yıllığı 2013*, Editör: Murat Yılmaz, Turgut Demirtepe, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, ss. 589-592.
- Soysal, İ. (1999). 1937 Sâdâbat Paktı, İ. Soysal (Direktör), *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç* (Sempozyuma Sunulan Tebliğler), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 327-359.
- _____ (2000[a]). Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları Cilt II (1920-1945), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____ (2000[b]). Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları Cilt II (1945-1990), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sönmezoğlu, F., GÜNEŞ, H. ve Keleşoğlu E. (2011). Uluslararası İlişkilere Giriş, İstanbul: Der Yayınları.
- Şahin, Ç. (2015). Uluslararası Örgüt İşlevleri Açısından Türk Konseyi (Türk Keneşi), *13. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, Bakü/Azerbaycan, s. 1165-1174.
- Şahin, D. (2016). Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Kış 1*, s.226-245.
- Tamçelik, S. ve Düğen T. (2014). Fergana Vadisi'ndeki Çatışmanın Etnisite, Su ve Terör Boyutu ve Bununla İlgili Çözüm Arayışları, *İkinci Uluslararası DAVRAZ Kongresi Bildiri Kitabı*, Isparta, s. 4351-4389.

- Taşkent Bildirisi (1996), *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/08_TaskentBildirisi1996_4.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103822.pdf , Erişim: 27.02.2019.
- TBMM (2020a). “Genel Bilgiler”, *Türkiye Büyük Millet Meclisi*, https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/turkpa/genel_bilgiler.htm Erişim: 31.04.2020.
- Turkic Business (2021). “Türk Dili Konuşan Ülkeler Firma Rehberi”, *Turkic Business*, http://www.turkicbusiness.com/sector_arama.asp?LanguageID=1 Erişim: 20.03.2021.
- “Türk Ortak Pazarı Erken”, *Milliyet Gazetesi*, 31 Ekim 1992, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/ADz6wZHqx0YGgS_x2B_S_x2B_J1L8g_x3D_x3D , Erişim: 20.02.2019.
- “Türkçe Konuşan Ülkeler Rusça anlaştı”, *Hürriyet Gazetesi*, 19 Aralık 2006, <https://www.google.com/amp/s/www.hurriyet.com.tr/amp/gundem/turkce-konusan-ulkeler-rusca-anlasti-5640894> , Erişim: 12.04.2020.
- Türk Akademisi (2020a). “Akademi Hakkında”, *Uluslararası Türk Akademisi*, twesco.org/tr/академия-туралы/ Erişim: 01.05.2020.
- (2020b). “Haberler”, *Uluslararası Türk Akademisi*, <http://twesco.org/tr/2020/02/21/2010/> Erişim: 15.05.2020.
- Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi* , www.turkkon.org/tr-TR/temel-belgeler/1/12 , Erişim: 20.11.2018.
- Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesinin Kurucu Anlaşması Olan İstanbul Anlaşması, 21 Kasım 2008, *Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi*, https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/turkpa/kurulus.htm , Erişim: 23.04.2020.
- Türk Keneşi (2019a). “Zirveler Tarihçesi”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, <http://www.turkkon.org/tr-TR/zirveler-tarihcesi/4/52> , Erişim: 12.02.2019.
- _____(2020a). “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Arasında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Sekreteryasına Dair Evsahibi Ülke Anlaşması”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, <https://www.turkkon.org/tr/temel-belgeler> , Erişim: 20.03.2020.

- _____ (2020b). “Personel Bilgileri”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, <https://www.turkkon.org/tr/personel-bilgileri> , Erişim: 20.03.2020.
- _____ (2020c). “Türk Konseyi Liderleri 10 Nisan 2020 tarihinde Koronavirüs Salgını gündemiyle düzenlenen Olağanüstü Zirve’de bir araya geldiler”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, <https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-konseyi-liderleri-10-nisan-2020-tarihinde-koronavirus-salgini> , Erişim:10.04.2020.
- _____ (2020d). “Uluslararası Ortaklar”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, <https://www.turkkon.org/tr/uluslararasi-ortaklar> , Erişim: 10.05.2020.
- _____ (2020e). “Türkdildeş Diaspora Örgütleri 1. Forumu hakkında basında çıkan haberler”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, https://www.turkkon.org/tr/haberler/turkdildes-diaspora-orgutleri-1-forumu-hakkinda-basinda-cikan-haberler_176, Erişim: 24.05.2020.
- _____ (2021a). “Genç Diplomatlar Eğitim Programı”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, https://www.turkkon.org/tr/isbirligi-alanlari/siyasi-isbirligi_1/genc-diplomatlar-egitim-programi_6 , Erişim 22.01.2021.
- _____ (2021aa). “Ekonomik İşbirliği”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, https://www.turkkon.org/tr/isbirligi-alanlari/ekonomik-isbirligi_2 , Erişim: 25.02.2021.
- _____ (2021aaa). “Türk Üniversiteler Birliği”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, https://www.turkkon.org/tr/isbirligi-alanlari/egitim_4/turk-universiteler-birligi_14 Erişim: 04.03.2021.
- _____ (2021b). “Güvenlik İstisareleri”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, https://www.turkkon.org/tr/isbirligi-alanlari/siyasi-isbirligi_1/guvenlik-istisareleri_5 Erişim: 22.01.2021.
- _____ (2021bb). “Kardeş Limanlar Süreci”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, https://www.turkkon.org/tr/isbirligi-alanlari/ulastirma_10/kardes-limanlar-sureci_12 , Erişim: 10.03.2021.
- _____ (2021bbb). “Modern İpek Yolu Ortak Tur Paketi”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, https://www.turkkon.org/tr/isbirligi-alanlari/turizm_6/modern-ipek-yolu-ortak-tur-paketi_13 Erişim: 08.03.2021.
- _____ (2021c). “Ulusal Secim Gözlem Misyonları”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, https://www.turkkon.org/tr/isbirligi-alanlari/siyasi-isbirligi_1/uluslararasi-secim-gozlem-misyonlari_8 Erişim: 22.01.2021.

- _____(2021cc). “Bakanlar/Temas Kurulu Toplantıları”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, https://www.turkkon.org/tr/isbirligi- Alanlari/diaspora_5/bakanlartemas-grubu-toplantilari_37 Erişim:14.04.2021.
- _____(2021d). “Türk Keneşi Dünya Göçebe Oyunları”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, https://www.turkkon.org/tr/isbirligi- Alanlari/genclik- ve- spor_7/dunya-gocebe-oyunlari_27 Erişim:23.01.2021.
- _____(2021dd), “Üniversite Spor Oyunları” *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, https://www.turkkon.org/tr/isbirligi- Alanlari/genclik- ve- spor_7/universite-spor-oyunlari_26 Erişim: 16.03.2021.
- _____(2021ddd). “Gençlik ve Spor” *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, https://www.turkkon.org/tr/isbirligi- Alanlari/genclik- ve- spor_7 Erişim: 20.03.2021.
- _____(2021e). “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Arasında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Sekreteryasına Dair Evsahibi Ülke Anlaşması, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, <https://www.turkkon.org/tr/temel-belgeler> , Erişim: 30.01.2021.
- _____(2021ee). “Enformasyon ve Medya’dan Sorumlu Bakanlar Birinci Toplantısı”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, https://www.turkkon.org/tr/haberler/enformasyon-ve-medyadan-sorumlu- bakanlar-ve- ust-duzey-memurlari-birinci-toplantisi-astanada-18-agustos- 2015- tarihindegerceklesmistir_520 Erişim: 12.03.2021.
- _____(2021eee). “Dünya Göçebe Oyunları”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, https://www.turkkon.org/tr/isbirligi- Alanlari/genclik- ve- spor_7/dunya-gocebe-oyunlari_27 Erişim: 15.03.2021.
- Türk Kültür ve Mirası Vakfı (2020a). <http://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa> Erişim: 20.05.2020.
- Türk İş Konseyi (2021a). <https://www.dtik.org.tr/> Erişim: 01.03.2021.
- TÜRKPA (2020a). Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi İçtüzük.
- TÜRKSOY (2019a). “2019 Türk Dünyası Kültür Başkenti”, <https://www.turksoy.org/tr/news/2019/01/22/2019-turk-dunyasi-kultur- baskenti> , Erişim: 22.07.2019.
- _____(2019b). “TÜRKSOY Tarihçesi”, *Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi*, <https://www.turksoy.org/tr/turksoy/about> , Erişim: 15.02.2019.

_____(2020a). “TÜRKSOY Hakkında”, *Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı*, <https://www.turksoy.org/tr/turksoy/about> , Erişim: 10.04.2020.

_____(2020b). “TÜRKSOY’un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşma” 12 Temmuz 1993, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar>.

United Nations (1957a). *Yearbook of the International Law Commission 1950, Vol II, Documents of the Second Session Including the Report of the Commission to the General Assembly*. New York: United Nations. Web: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1950_v2.pdf, 28 Aralık 2020’de alınmıştır.

_____(1957b). *Yearbook of the International Law Commission 1956, Vol II, Documents of the Eighth Session Including the Report of the Commission to the General Assembly*. New York: United Nations. Web: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1956_v2.pdf, 28 Aralık 2020’de alınmıştır.

_____(1958). *Yearbook of the International Law Commission 1950, Vol I, Summary Records of the Second Session 5 June-29 July*. New York: United Nations. Web: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1950_v1.pdf, 28 Aralık 2020’de alınmıştır.

_____(1964). *Yearbook of the International Law Commission 1963, Vol II, Documents of the Fifteenth Session Including the Report of the Commission to the General Assembly*. New York: United Nations. Web: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1963_v2.pdf, 28 Aralık 2020’de alınmıştır.

_____(1970). Vienna Convention on the Law of Treaties (23 May 1969). United Nations Conference on the Law of Treaties. Web: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1980/01/19800127%2000-52%20AM/Ch_XXIII_01.pdf, 28 Aralık 2020’de alınmıştır.

_____(2005a). Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations (21 March 1986). Web: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf, 28 Aralık 2020’de alınmıştır.

- _____(2005b). Vienna Convention on the Representation of States in their Relations with International Organizations of a Universal Character (14 March 1975). Web: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/5_1_1975.pdf, 28 Aralık 2020’de alınmıştır.
- Uzun, M. Y. ve Bircan, M. (2018). Türk Keneşi’nin Yapısı ve İşleyişi, *V Халықаралық Түркі Әлемі Зерттеулері Симпозиумы, 3 том*, Almatı/Kazakistan, s. 307-312.
- Ünlü, İ. H. (2016), Türkmenistan’ın Tarafsızlık Politikasının Bölgesel Gerçekliği, *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları e-dergisi, Cilt 3 (Sayı1)*, s. 95-102.
- Waltz, K. (1999). Structural Realism After The Cold War, *International Security, Volume 25 (No 1)*, s. 5-41.
- Yalçınkaya, A. (2006). Sömürgecilik – Pan-İslamizm Işığında Türkistan, Ankara: Lalezar Kitabevi.
- _____(2019). Avrasyacı Bölgeselleşme Girişimleri: KEİ, AEB, ŞİÖ. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi, 7(Özel Sayı)*: 85-100.
- Yearbook Of The International Law Commission – 1959, *United Nations*, http://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1959_v1.pdf
- Yiğit, S. ve Gülbiten, G. (2017). Rusya’nın Güney Kafkas Dış Politikası: Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt 5 (Sayı 2)*, s. 1-30.

EK:

TÜRK DİLİ KONUŞAN ÜLKELER İŞBİRLİĞİ KONSEYİ'NİN KURULMASINA DAİR NAHÇIVAN ANLAŞMASI

Bundan böyle "Taraflar" olarak anılacak Türk Dili Konuşan Ülkeler,
halkları arasındaki tarihi bağları, ortak dil, kültür ve gelenekleri temel alarak,
kapsamlı işbirliğinin daha da derinleştirilmesini arzu ederek,

siyasi çok kutupluluk ile ekonomi ve bilginin küreselleşmesi süreçleri çerçevesinde
bölgede barışın güçlendirilmesine, güvenlik ve istikrarın teminine ortak katkıda bulunmayı
arzu ederek,

müşterek bir yapı içerisinde etkileşimin, iyi komşuluk, birlik ve devletler ile halklar
arasındaki işbirliği açısından mevcut olan geniş potansiyelin ortaya çıkmasını
kolaylaştırdığını göz önünde bulundurarak,

karşılıklı güven, ortak çıkar, eşitlik, karşılıklı danışmalar, kültürel farklılıklara saygı
ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri'nde tesis edilen müşterek
kalkınma isteği ruhundan hareket ederek,

Birleşmiş Milletler Şartının amaç ve ilkeleri ile uluslararası barış ve güvenlik, iyi
komşuluk ve dostane ilişkilerin kurulmasını ve devletler arasında işbirliğini hedefleyen
egemen eşitlik, toprak bütünlüğü ve uluslararası tanınmış sınırların ihlal edilemezliği dahil
olmak üzere, uluslararası hukukun evrensel düzeyde kabul görmüş ilke ve normlarına
bağlılıklarını teyit ederek,

aşağıda belirtilen hususlar üzerinde mutabakata varmışlardır:

Madde 1

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi

Taraflar uluslararası bir kuruluş şekline sahip "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği
Konseyi (bundan böyle TDKÜİK olarak anılacaktır) isimli işbirliği mekanizması
kurmuşlardır.

Madde 2

Amaçlar ve görevler

TDKÜİK'nın temel amaç ve görevleri:

Taraflar arasında karşılıklı güvenin, dostluk ve iyi komşuluğun güçlendirilmesi,

bölgede ve dünya genelinde barışın sağlanması, güvenlik ve emniyetin
güçlendirilmesi,

uluslararası örgütler ve uluslararası forumlar çerçevesindekiler de dahil olmak üzere,
ortak çıkarların sözkonusu olduğu dış politika meselelerinde ortak tutum belirlemeye
çalışılması,

uluslararası terörizm ve ayrımcılık, aşırı akımlar, insan kaçakçılığı, yasadışı uyuşturucu ticareti ile narkotik ve psikotropik maddelerle uluslararası mücadelede eşgüdümün sağlanması,

siyasi, ticari ve ekonomik konular ile kanunu uygulama, çevre, kültür, bilimsel-teknik, askeri-teknik, eğitim, enerji, ulaştırma, kredi ve finans alanları ve ortak çıkarları ilgilendiren diğer alanlardaki etkin bölgesel ve ikili işbirliğinin teşvik edilmesi,

ticaret ve yatırım açısından elverişli koşulların yaratılması, gümrük ve mallar ile hizmetlerin ve sermayenin dolaşımına imkan sağlayan düzenlemelerin basitleştirilmesi, mali sistem ve bankacılık işlemlerinin kolaylaştırılması,

tarafın halklarının yaşam koşullarının hızla iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, eşit ortaklığa dayalı müşterek icraatlarla bölgede kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin sağlanması,

uluslararası hukuk tarafından umumiyetle tanınan ilke ve normlara uygun olarak, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması konularının ele alınması,

bilim ve teknoloji, eğitim, sağlık, kültür, spor ve turizm alanlarında etkileşimin genişletilmesi,

Türk halklarının sahip oldukları zengin kültür ve tarihi mirasın değerlendirilmesi, kitlelere tanıtılması ve yayılmasında Tarafların basın ve iletişim araçları arasındaki etkileşimin özendirilmesi,

karşılıklı hukuki yardımlaşmanın ve hukukun muhtelif alanlarındaki işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla hukuki bilgi değişimi hususlarının ele alınmasıdır.

Madde 3

Yapı

İşbu Anlaşmada yer alan amaç ve görevleri yerine getirmek üzere aşağıda belirtilen yapılar teşkil edilecektir:

- Devlet Başkanları Konseyi
- Dışişleri Bakanları Konseyi
- Kıdemli Memurlar Komitesi
- Aksakallar Konseyi
- Sekretarya

Madde 4

Diğer işbirliği türleri

21 Kasım 2008 tarihli İstanbul Anlaşmasıyla işlerlik kazanan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi, Türk Dili Konuşan Ülkelerin parlamentoları arasındaki işbirliğini derinleştirmek amacıyla faaliyet göstermektedir.

Taraflar; bilim, eğitim, kültür ve sanat alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi, Türk dünyasının ortak değerlerinin uluslararası seviyede tanıtılması ve kitlelere yayılması, Türk Dili konuşan ülkeler arasındaki kültürel bağların derinleştirilmesi amacıyla TÜRKSOY çerçevesinde işbirliği yapmaktadır.

Madde 5

Devlet Başkanları Konseyi

Devlet Başkanları Konseyi (DBK), Tarafların Devlet Başkanlarının aşağıda belirtilen çerçevede bir araya geldikleri düzenli toplantılarla faaliyetlerini sürdürür:

- Güncel uluslararası sorunların çözümüne ilişkin olarak Taraflar arasındaki etkileşimin değerlendirilmesi,
- TDKÜİK kapsamında öncelikli işbirliği alanlarının belirlenmesi,
- TDKÜİK'nın faaliyetlerinin değerlendirilmesi.

DBK toplantıları yılda bir kez yapılır. Tarafların onayına bağlı olarak olağanüstü DBK toplantıları düzenlenebilir.

Bir sonraki DBK toplantısının yeri, kural olarak Tarafların İngilizce adlarının alfabetik sırasına göre belirlenir. Olağanüstü DBK toplantısının yeri Taraflar arasında sağlanacak mutabakat uyarınca tespit edilir.

Madde 6

Dışişleri Bakanları Konseyi

Dışişleri Bakanları Konseyi (DİBK) yetkileri çerçevesinde,

- TDKÜİK'nın gündemdeki faaliyetleriyle ilgili konuları değerlendirir,
- DBK toplantılarında ele alınacak güncel uluslararası meseleleri tespit eder;
- Sekretaryanın personel yapısını ve mali raporunu onaylar.

DİBK, gerektiğinde Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi adına beyanatta bulunabilir.

DİBK toplantıları, kural olarak DBK toplantılarının yapıldığı yerde DBK toplantıları öncesinde yapılır.

Tarafların mutabakatıyla, olağanüstü DİBK toplantıları düzenlenebilir. Olağanüstü DİBK toplantısının yeri Taraflar arasında sağlanacak uzlaşıyla belirlenir.

Madde 7

Kıdemli Memurlar Komitesi

Kıdemli Memurlar Komitesi'nde (KMK) Tarafların asgari bir temsilcisi yer alır.

KMK yetkileri çerçevesinde,

- Sekretaryanın faaliyetlerinin koordine eder,
- Sekretarya tarafından hazırlanan taslak belgelerin DİBK'nın tasvibine sunumundan ve DBK'nın onaylamasından önce değerlendirir ve onay verir.

KMK toplantıları, kural olarak DİBK toplantıları öncesinde düzenlenir.

Madde 8

Dönem Başkanlığı

DBK'nın olağan toplantılarına ev sahipliği yapan Taraf, bir sonraki DBK toplantısına kadar Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin dönem başkanlığını yürütür.

Madde 9

Aksakallar Konseyi

Türk Dili Konuşan Ülkeler Aksakallar Konseyi (Aksakallar Konseyi), TDKÜİK'nin himayesinde faaliyet gösteren daimi bir danışma teşekkülüdür.

Mali hususlar dahil olmak üzere, Aksakallar Konseyi'nin faaliyetlerinin teferruatları, DİBK tarafından kabul edilen, Aksakallar Konseyi'nin Yönetmeliği başlıklı ayrı bir belgeyle tanımlanır.

Aksakallar Konseyi'nin faaliyetleri işbu Anlaşma ve yukarıda bahsekonu Yönetmelik çerçevesinde belirlenir.

Madde 10

Sekretarya

Taraflar, TDKÜİK'in amaç ve görevlerinin icrasına yardımcı olmak üzere, daimi bir yürütme organı olan Sekretarya'yı kurmuşlardır.

Sekretarya'nın görevleri arasında;

- DBK, DİBK, ve KMK'nın toplantıları ile TDKÜİK nezdinde gerçekleştirilecek diğer toplantıların düzenlenebilmesi amacıyla ihtiyaç duyulacak idari, örgütsel, protokoler ve teknik önlemlerin alınması,
- Taslak belgelerin hazırlanması,
- Belgelerin tasnif ve arşivlenmesi,
- Taraflar ve diğer uluslararası teşkilatlar ile forumlar tarafından iletilen belge ve bilgilerin takas bürosu olarak faaliyet göstermesi,
- TDKÜİK ile ilgili genel mahiyetli bilginin yayımlanması,
- DBK, DİBK, KMK tarafından verilecek diğer görevlerin yerine getirilmesi,
- Görevlendirilecek personelin tespit edilerek KMK'nın onayına sunulması,
- Gerçekleştirilen mali faaliyetlerle ilgili olarak KMK'ya rapor sunulması

bulunmaktadır.

Sekretarya DİBK'in önerisi üzerine DBK tarafından onaylanan Genel Sekreter tarafından yönetilecektir. Genel Sekreter'in uyarısında bulunduğu ülke hariç olmak üzere, Tarafların her birinden bir Genel Sekreter Yardımcısı atanacaktır.

Genel Sekreter Tarafların İngilizce resmi ülke adlarının sıralamasına göre rotasyon temelinde üç yıl süreyle atanacak ve görev süresinin uzatılması hakkı bulunmayacaktır.

Genel Sekreter Yardımcıları, Tarafların vatandaşları arasından DBK tarafından üç yıl süreyle atanacak ve görev sürelerinin uzatılması hakları bulunmayacaktır. Sekretarya görevlileri Tarafların kendi ulusal mevzuatları uyarınca, kendi vatandaşları arasından atanacaktır.

Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ve Sekretarya'nın diğer görevlileri, görevlerini ifa ederlerken herhangi bir Taraftan veya üçüncü taraflardan talimat istemeyecekler ve almayacaklardır. DBK'ya karşı sorumlu olan uluslararası görevliler olarak konumlarını etkileyebilecek her türlü davranıştan kaçınacaklardır.

Taraflar, Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ve Sekretarya görevlilerinin ifa ettikleri görevlerin uluslararası mahiyetine saygı göstermeyi ve sözkonusu görevlileri etki altında bırakmamayı kabul ederler.

Sekretarya'nın merkezi İstanbul'da (Türkiye Cumhuriyeti) olacaktır.

Taraflar, Sekretarya'nın Türkiye'deki konumu ve tabi olacağı şartlar hususlarında Sekretarya'ya DİBK'nın önceden onayını almak koşulu ile Türkiye Cumhuriyeti ile uluslararası bir anlaşma imzalama yetkisi tanıyacaklardır.

TDKÜİK Sekretaryası, TDKÜİK'in görev ve sorumluluklarını yerine getirmek üzere Tarafların ülkelerinde gerekli olan hükmi şahsiyete sahip olacaktır.

Sekretarya, özellikle aşağıda belirtilen amaç ve görevleri yerine getirmek üzere, uluslararası hükmi yetkiye sahip olacaktır:

- Tarafların tümünün onayıyla anlaşmalar imzalamak,
- Mülk satın almak ve satmak,
- Davacı ve davalı olarak mahkemelere çıkmak,
- Banka hesapları açmak ve nakit varlıklar üzerinden sözleşmeler akdetmek.

Madde 11

Bütçe

Sekretarya, Taraflar arasında ayrıca imzalanacak uluslararası bir anlaşma çerçevesinde belirlenecek kendi bütçesine sahip olacaktır.

TDKÜİK nezdinde düzenlenecek etkinliklere katılacak uzman ve temsilcilerin giderleri gönderen ülke tarafından karşılanacaktır.

Madde 12

Ayrıcalıklar ve Muafiyetler

TDK, DİBK, KMK ve Aksakallar Kurulu toplantılarına katılacak heyetlerin üyeleri ve Sekretarya görevlileri, ev sahibi ülke tarafından uluslararası hukuk çerçevesinde diplomatik misyon mensuplarına sağlanan ayrıcalık ve muafiyetlerden yararlanacaklardır.

Madde 13

Daimi Temsilciler

Taraflar, Sekretarya nezdinde milli mevzuatları uyarınca daimi temsilciler atayacaklardır.

Madde 14

Diğer toplantılar

Taraflar, özel veya teknik nitelikli bir konuyu görüşmek üzere, ilgili Bakanlıkların, kurumların ve teşkilatların Başkanlarının toplantılarını düzenlemeyi kararlaştırabilirler.

Madde 15

Uluslararası Teşkilatlar ve Forumlarla İlişkiler

TDKÜİK, özel işbirliği alanları da dahil olmak üzere, uluslararası teşkilatlar ve forumlarla temas ve diyalog tesis edebilir.

Madde 16

Gözlemciler

TDKÜİK tarafından, devletlere, uluslararası teşkilatlara ve uluslararası forumlara gözlemcilik statüsü verilebilir.

Sözkonusu statünün verilmiş usul ve esasları TDKÜİK Yönetmeliği tarafından belirlenir.

Madde 17

Diller

TDKÜİK'in çalışma lisansı, Tarafların devlet dilleri ve İngilizcedir.

Madde 18

Yönetmelik

İdari düzenlemeler, DİBK tarafından belirlenecek ve DBK'nın onayına sunulacak TDKÜİK Yönetmeliği uyarınca belirlenecektir.

Madde 19

Diğer Anlaşmalardan Kaynaklanan Yükümlülükler

İşbu Anlaşma, Tarafların daha önce imzalamış oldukları uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan hak ve yükümlülüklerine hâle getirmez.

Madde 20

Anlaşmazlıkların Çözümü

İşbu anlaşmanın yorumlanmasından veya uygulamasından kaynaklanacak anlaşmazlıkları, Taraflar istişareler ve müzakereler yoluyla çözüme kavuşturacaktır.

Madde 21

Tadilatlar

Taraflar arasında varılacak karşılıklı mutabakat çerçevesinde, Anlaşma'nın ayrılmaz parçası olarak değerlendirilecek olan ayrı protokoller vasıtasıyla işbu Anlaşma'ya tadilat ve ilaveler yapılabilecek ve mezkur değişiklikler işbu Anlaşma'nın 22. Maddesinde belirtilen şekilde yürürlüğe girecektir.

Madde 22

Geçerlilik Süresi, Yürürlüğe Giriş ve Katılım

İşbu Anlaşma süresiz olarak akdedilmiştir.

İşbu Anlaşma Tarafların onayına tabi olup, Taraflardan üçünün, Anlaşma'nın yürürlüğe girmesi için gerekli olan iç onay sürecini tamamladığına dair depozitöre yapacakları bildirimini takip eden 30. günün sonunda yürürlüğe girecektir.

İşbu Anlaşma yürürlüğe girmesinin ardından, Türk Dili Konuşan Ülkelerin katılımına açık olacaktır.

İşbu Anlaşma, onay sürecinin tamamlandığına dair depozitöre yapılacak bildirimini takip eden 30. Günün sonunda katılımcı ülke açısından yürürlüğe girecektir.

Madde 23

Depozitör

İşbu Anlaşma'nın depozitörü olarak Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tayin edilmiştir.

2009 senesinin, Ekim ayının üçüncü günü, her bir eşit derecede geçerli olmak üzere, Azerice, Kazakça, Kırgızca, Türkçe ve İngilizce olarak tek nüsha halinde imzalanmıştır.

Anlaşmanı asıl nüshası depozitör tarafından muhafaza edilecek, Taraflara onaylı bir sureti gönderilecektir.

Azerbaycan Cumhuriyeti adına

Kazakistan Cumhuriyeti adına

Kırgız Cumhuriyeti adına

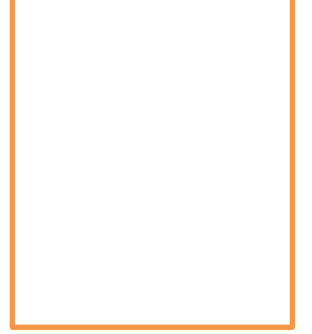

Türkiye Cumhuriyeti adına

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Murat BİRCAN
Doğum Yeri ve Tarihi :
Medeni Hali :
İletişim Bilgileri :

EĞİTİM

2009-2013 Meram Ticaret Meslek Lisesi
2013-2017 Niğde Ömer HALİSDEMİR Üniversitesi Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler
2018-2021 Niğde Ömer HALİSDEMİR Üniversitesi Avrasya
Araştırmaları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı

YAYINLAR

Makaleler

Uzun, M. Y. ve Bircan, M. (2018). Türk Keneşi'nin Yapısı ve İşleyişi, *V Халықаралық Түркі Әлемі Зерттеулері Симпозиумы, 3 том, Алматы/Kazakistan, s. 307-312.*